

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Монографія

**Міністерство освіти і науки України
Державний заклад «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»**

**ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ
У ВИЩІЙ ШКОЛІ**

Монографія

УДК 378.147.091.3

I-99

*Рекомендовано до друку вченою радою
Державного закладу «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»
(протокол № 2 від 24 вересня 2021 року)*

Рецензенти:

- Караман О. Л. – доктор педагогічних наук, професор, директор навчально-наукового інституту педагогіки і психології ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».
- Прошкін В. В. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри комп'ютерних наук і математики Київського університету імені Бориса Грінченка.
- Набока О. Г. – доктор педагогічних наук, професор, перший проректор ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Авторський колектив:

Антюшко Д. П., Володавчик В. С., Сєногонова Л. І., Сич Т. В.

- I-99 Інтерактивні методи навчання у вищій школі : монографія / Д. П. Антюшко, В. С. Володавчик, Л. І. Сєногонова та інші. – Харків: Видавництво Іванченка І. С., 2022. – 189 с.

ISBN 978-617-8059-34-7.

У монографії на науково-теоретичному і методичному рівнях висвітлено проблему використання інтерактивних методів навчання у вищій школі. Обґрунтовано теоретико-методологічні засади освітнього процесу у вищій школі; розкрито процес використання інтерактивних методів у вищій школі як наукову проблему; охарактеризовано основні інтерактивні методи навчання під час реалізації лекційних, практичних, семінарських та лабораторних занять; визначено традиційні та інноваційні підходи до використання методів стимулювання творчої активності здобувачів вищої освіти в процесі навчання.

Монографію призначено для науково-педагогічних (педагогічних) працівників і здобувачів закладів вищої та післядипломної освіти; аспірантів, докторантів, усіх тих, хто займається питаннями організації освітнього процесу, зокрема використанням інтерактивних методів навчання.

УДК 378.147.091.3

© Антюшко Д. П., Володавчик В. С.,
Сєногонова Л. І., Сич Т. В., 2021.

© ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»,
Старобільськ, 2021.

ISBN 978-617-8059-34-7

ЗМІСТ

ВСТУП	5
<i>Список використаних джерел</i>	9
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ	11
1.1. Теоретико-методологічні засади освітнього процесу у вищій школі.....	12
1.2. Андрагогічні особливості освітнього процесу у вищій освіті.....	21
1.3. Сучасні вимоги ринку праці до суб'єктів освітнього процесу у вищій школі.....	30
1.4. Концепції «lifelong learning» та бізнес-освіти.....	38
<i>Список використаних джерел</i>	44
Розділ 2. ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА	51
2.1. Історичні аспекти використання інтерактивних методів навчання у вищій школі.....	52
2.2. Теоретичні засади використання інтерактивних методів навчання у вищій школі.....	56
2.3. Переваги використання інтерактивних методів навчання в закладах вищої освіти.....	62
<i>Список використаних джерел</i>	65
Розділ 3. ХАРАКТЕРИСТИКА ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ	68
3.1. Інтерактивні методи навчання в процесі лекційних занять.....	69
3.2. Інтерактивні методи навчання на практичних, семінарських та лабораторних заняттях.....	80
3.2.1. Методи із застосуванням цифрових та internet-технологій.....	81
3.2.2. Методи інтерактивної візуалізації навчального матеріалу.....	93
3.2.3. Метод ділових (імітаційних) ігор.....	95

3.2.4. Метод «мозкового штурму».....	99
3.2.5. Метод роботи в малих групах.....	101
3.2.6. Метод кейсів (case study).....	105
3.2.7. Метод модерації.....	110
3.2.8. Методи дискусії, диспуту, дебатів.....	112
3.2.9. Метод асоціативного мислення.....	117
3.2.10. Метод рольової гри.....	121
3.2.11. Методи коучингу та навчального тренінгу... ..	124
3.2.12. Метод розробки та презентації проєктів.....	129
3.2.13. Метод «круглого столу».....	133
3.2.14. Метод навчання в парах (спаринг-партнерства).....	137
3.2.15. Інші інтерактивні методи навчання.....	139
3.3. Критерії ефективності та вибір інтерактивних методів.....	151
<i>Список використаних джерел</i>	157
Розділ 4. МЕТОДИ СТИМУЛЮВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ	167
4.1. Традиційні методи стимулювання освітнього процесу в закладі вищої освіти.....	169
4.2. Інноваційні підходи до стимулювання творчої активності здобувачів вищої освіти в процесі навчання.....	179
<i>Список використаних джерел</i>	184

ВСТУП

Для того, щоб робити великі
справи, не потрібно бути
найвеличнішим генієм, не
потрібно бути вище людей,
потрібна лише
інтерактивність із ними.

*Ілон Маск, винахідник та
підприємець, засновник
компаній SpaceX, Tesla
Motors, PayPal, Neuralink, The
Boring Company*

Сучасні реалії розвитку України, соціально-економічні, демографічні, культурні, науково-технічні тенденції та євроінтеграційні вектори реформування нашої держави обумовлюють особливу необхідність послідовних державних, суспільних і громадянських змін. Одним із найбільш актуальних стратегічних середовищ для їх успішної реалізації та забезпечення є освітня сфера, різноманітні галузі якої створюють передумови для розвитку й функціонування різних галузей економіки, розвитку цивілізаційних процесів. Саме молодь і ті категорії населення, що прагнуть підвищувати свій компетентнісний та інтелектуальний рівні як передове джерело плідних змін і реформ, їхні знання, здібності, фахові можливості та вміння мають забезпечити в майбутньому стабільність і розквіт нашої країни.

Статтею 53 Конституції України [1] визначено, що держава забезпечує доступність і розвиток різних видів освіти, зокрема вищої та післядипломної. Деталізуючи це твердження, зазначимо, що Законом України «Про вищу

освіту» [2] вона ідентифікується, зокрема, як сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі). Отже, виходячи з цих тверджень, висновковуємо, що основна мета вищої освіти – забезпечувати багатогранний розвиток особистості як головної державної цінності, її фізичного та культурно-емоційного стану, включаючи наукову, професійну та практичну підготовку громадян нашої країни для всебічної реалізації ними своїх талантів, інтересів, здібностей і моральних якостей з метою задоволення особистих, суспільних і національних потреб.

В умовах сучасного ринкового середовища все більш суворими стають вимоги ринку праці щодо знань, навичок і вмінь фахівців вищої освіти профільних професійних вакансій ділового світу. Це, своєю чергою, обумовлено розвитком науково-технічного розвитку, активізацією інноваційної діяльності, глобалізацією національних, регіональних і міжнародних ринків, трансформацією суспільного та економічного характеру відносин, розширенням сфери послуг та іншими чинниками. Водночас для того, щоб бути конкурентоспроможними при виборі місць зайнятості, у нинішніх умовах необхідно, крім фахових знань, володіти й широким комплексом найрізноманітніших здібностей та вмінь, серед яких чільне місце займають лідерство, відкритість, комунікативність, переконливість, креативність, інновативність, адаптаивність і стресостійкість, бажання та хист швидко й продуктивно навчатися, працювати в команді, критично мислити, розподіляти час, багатофункційність тощо [3; 4; 5]. Виховання та розвиток цих та інших здібностей в умовах сучасних реалій мають стати

головними завданнями установ і організацій, що надають освітні послуги на всіх етапах підготовки конкурентоспроможних фахівців і спеціалістів.

Нинішні надшвидкі темпи розвитку науки та технологій, зокрема електронних і цифрових, чільне місце в яких посідають хмарні ресурси, мультимедійні та Google засоби, спільна робота з internet-файлами, соціальні мережі, YouTube тощо, які поширюються на всі сфери життя сучасної людини, інформатизація громадянського суспільства, обумовлюють необхідність змін і в освітніх процесах. Так, освіта перестає мати разовий кінцевий характер, а все більше інтегрується з ідеєю «lifelong learning» [6], що передбачає навчання та набуття нових знань і компетентностей упродовж усього життя.

Іншим важливим аспектом, що обумовлює необхідність реформування сучасних методологічних підходів до забезпечення освіти, зокрема вищої, є процеси інтеграції в глобальне економічне середовище, одним із наслідків яких визнається міжнародна міграція спеціалістів і трудова мобільність населення. Результатом цих процесів є формування в людей світосприйняття, відповідно до якого необхідним є не лише набуття певних профільних умінь і навичок, а й адаптативної здатності пристосовуватися до організаційних, економічних, технічних змін навколишнього середовища, індивідуальної самореалізації в ньому. Одним із інструментів, що дозволять забезпечувати ці якості в спеціалістів, є знання й удосконалення ними рівня володіння іноземними мовами, інформаційними досягненнями різних країн і всього сучасного світу, уміння ефективно налагоджувати міжнаціональне спілкування та одержувати вигідні результати, зокрема за допомогою використання аутсорсингу.

Сучасна демографічна ситуація у світі загалом і в Україні зокрема характеризується чітко вираженими темпами старіння населення. Особливо актуальною така ситуація є для нашої держави, що за рівнем старіння населення посідає 11 місце у світі [7; 8]. Для повноцінного залучення вже інтелектуально сформованих вікових груп населення до категорії повноцінних трудових ресурсів має забезпечуватися підвищення їхньої кваліфікації відповідно до сучасних тенденцій. З іншого боку, у наш час знизилися вікові межі осіб, які можуть реалізувати себе в роботі та кар'єрі. Для ефективного підвищення рівня фахових здібностей послуги освіти, що надаються цим категоріям населення, мають ураховуватися відповідні особливості їхнього навчання.

Усі перераховані та проаналізовані чинники обумовлюють необхідність пошуку нових максимально ефективних теоретичних і практичних підходів до забезпечення освітньої діяльності, що будуть якнайповніше відповідати потребам і можливостям усіх учасників нинішнього ринку освітніх послуг. З огляду на вже майже повністю соціально сформовану цільову категорію осіб, освіта яких буде здійснюватися у вищій школі, необхідною в цьому контексті постає потреба врахування андрагогічних особливостей викладання та інтерактивності методів його реалізації.

Використання новітніх інноваційних технології та методик у процесі набуття нових знань і компетентностей дасть змогу дівіше застосовувати навчально-науковий потенціал закладів освіти, забезпечувати індивідуалізований підхід і більш повне залучення зацікавлених суб'єктів до освітнього процесу і як відтермінований результат – успішну реалізацію можливостей трудових ресурсів України та підвищення її соціально-економічного становища.

Актуальність проведення досліджень, запропонованих у цій монографії, обумовлена необхідністю аналізу та переосмислення основоположних засад викладання у вищій школі, методологічної бази залучення максимальної уваги до освітнього матеріалу, ролі, сутності та значення застосування інтерактивних методів освіти, їхнього пошуку, детального опрацювання та систематизації.

Ця наукова розвідка спрямована на аналіз та розроблення теоретико-методологічних засад використання інноваційних та інтерактивних методів викладання в системі вищої школи, рекомендацій щодо їх практичного застосування та впровадження в освітню практику, шляхів і засобів підвищення рівня залучення уваги та зацікавленості до навчального матеріалу.

Наведені відомості розкривають перспективи застосування інноваційних і інтерактивних методів і підходів у підвищенні рівня викладання у вищій школі загалом, розширення методологічної бази їх застосування, створення умов щодо подальшого розвитку суб'єктів навчання як особистостей і залучення уваги держави до розв'язання фундаментально важливої проблеми розвитку та реалізації трудового потенціалу держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

3. What Skills You Should Develop Today to Become Successful Tomorrow [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://trainingindustry.com/articles/leadership/what-skills-you-should-develop-today-to-become-successful-tomorrow/>

4. Пропуск в будущее: какие бизнес-навыки понадобятся в 2025 году [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kfund-media.com/ru/propusk-v-budushhee-kakye-byznes-navyky-nuzhny-v-nbsp-2025-godu/>

5. What skills will we need for the jobs of the future? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://elearnmagazine.com/skills-will-need-jobs-future/>

6. Lifelong learning in the European Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.euroguidance.eu/lifelong-learning-in-the-european-union>

7. Всемирная организация здравоохранения. Старение населения создает проблемы для здравоохранения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.who.int/bulletin/volumes/90/2/12-020212/ru/>

8. Лобанова Е. М. Населення України. Імперативи демографічного старіння. К. : ВД «АДЕФ-Україна», 2014. 288 с.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Сучасні реалії розвитку науково-технічного прогресу та соціально-економічного характеру розвитку соціуму й держави зумовлюють необхідність забезпечення і підвищення якості освітньої діяльності у сфері підготовки спеціалістів у різних сферах життя суспільства. Фундаментальним у цьому процесі є чітке розуміння сутності та змісту терміна «освітня діяльність». Відповідно до змісту Закону України «Про освіту» [1] ця дефініція визначається як «діяльність суб'єкта освітньої діяльності, спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу у формальній та/або неформальній освіті». Для об'єктивного розуміння рівня відповідності цього виду діяльності загально визнаним вимогам і потребам суспільства потрібним є також усвідомлення визначення «якість освіти», що законодавчою базою [1] сформульоване як «відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом освіти та/або договором про надання освітніх послуг». Базуючись на змісті проаналізованої термінологічної бази та загально визнаних принципів реалізації цього виду діяльності, відзначимо, що одним із ключових чинників, які визначають якість освіти, є методологічне забезпечення процесу викладання. Саме засоби та методи, що використовуються для надання споживачам освітніх послуг повноцінних знань і компетентностей, зокрема інтерактивні, мають бути чітко обґрунтованими, відпрацьованими та максимально відповідати інтересам і очікуванням усіх зацікавлених сторін. Особливо це актуально для системи вищої школи, яка є фінальною ланкою в процесі комунікації з

роботодавцями щодо підготовки та перепідготовки відповідних фахівців на запити ринку праці, громадськості, держави та бізнесу.

1.1. Теоретико-методологічні засади освітнього процесу у вищій школі

Забезпечення високої якості освітнього процесу, що є головним завданням діяльності з надання відповідних компетентностей (знань, умінь і навичок) зацікавленим суб'єктам, навчання яких проводиться, обумовлює необхідність постановки все нових і нових вимог та завдань і до здобувачів цього виду послуг, і до системи освіти, зокрема вищої та професійної. Поява значних відмінностей між всезростаючим обсягом доступної інформації та засобами й навичками її застосування зумовлює потребу аналізу, доопрацювання наявних і пошуку, визначення нових методів, методик і технологій професійного навчання. Це, своєю чергою, підвищує актуальність дослідження теоретико-методологічних засад процесів викладання.

Згідно із загальноновизнаними сучасними твердженнями термін «методологія» (від гр. *method* – метод і *logos* – слово, наука, сутність, знання) визначається як «учення про структуру, логічну організацію, сукупність методів, прийомів і засобів, що застосовуються у певній науці, сфері чи діяльності» [2].

Незважаючи на всі складність визначення всіх сутнісних особливостей методології як процесу та явища, загальноновизнано [3; 4; 5; 6], що її основоположними функціями є:

- створення вихідної сукупності знань і відомостей, заснованих на об'єктивних даних і логіко-аналітичних чинниках наукового пізнання та синтезу;

- забезпечення використання загальноприйнятих наукових законів, догм і термінологічної бази, багатосторонності їхнього подальшого розкриття та збагачення;
- визначення базових шляхів здобуття нових наукових відомостей і знань;
- розкриття особливостей методів досягнення поставлених навчально-наукових цілей і завдань;
- сприяння введенню у використання новацій і сучасних досягнень, відомостей.

Вивчення цього об'єкта досліджень свідчить про його складність, багатогранність і багаторівневість. Так, сучасні науковці [3; 4; 5; 6; 7] визначають такі чотири ієрархічні рівні: філософські знання, загальнонаукова, конкретно-наукова та технологічна методологія.

Виходячи з розглянутого визначення, резюмуємо, що методологія освітньої діяльності вивчає теоретичні та практичні аспекти способів і засобів наукового процесу вивчення й дослідження певних явищ та об'єктів [3; 7]. Опрацювання наукових джерел [3; 8; 9; 10] свідчить, що її доцільно розглядати як поєднання таких чотирьох основних складників (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Компоненти методології освітньої діяльності

Аналізуючи складник «структура» цього виду діяльності, зокрема у сфері вищої освіти, констатуємо наявність у ній таких структурних компонентів (рис. 1.2) [4; 5; 6; 10].

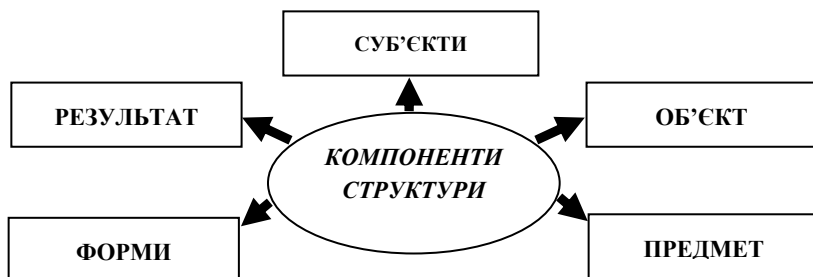

Рис. 1.2. Компоненти структури методології

Незважаючи на зміни, що відбувалися в методологічній базі освітньої діяльності впродовж історичного процесу розвитку, для неї незмінною залишається наявність 2 суб'єктів: здобувача та надавача освітніх послуг.

Об'єктами методології освіти є методи, що застосовуються в освітньому процесі для досягнення певного рівня знань і вмінь, предметом – сутність, елементи, структура, їхня взаємодія з іншими при застосуванні, відповідність характеру, зв'язок зі сформульованою метою та засобами її практичного досягнення. Аналіз наукових даних щодо форм методології [8; 9; 10] дозволяє констатувати наявність таких трьох основних складників: теоретичного (заснованого на визначенні зв'язків і догм, створенні гіпотез і теорій шляхом ідеалізації, формалізації, аксіоматичних, логічних і теоретичних досліджень, уявного експерименту), емпіричного (побудованого на вивченні зовнішніх фактів, залежностей шляхом експерименту, спостережень, порівнянь, вимірювань і їх

опису), мета теоретичного складника (базується на встановленні загальних, основоположних характеристик, способів їх пізнання). Водночас деякі дослідники [10; 12; 13] виділяють дескриптивну (описову – про структуру та базові закономірності дослідницького пізнання) та прескриптивну (нормативну – безпосередньо направлену на регуляцію наукового процесу та надання рекомендацій і правил щодо його реалізації). Результатом цього виду діяльності є методологічне забезпечення та якість освітнього процесу й підготовка спеціалістів, а в довготерміновій перспективі – забезпеченість економіки кваліфікованими трудовими ресурсами на державному, регіональному та міжнародному рівнях.

Характеризуючи компонент «логічна організація», зазначимо, що саме він є найменш вразливим до вимог часу й відображає прагнення суспільства та країни забезпечувати підготовку майбутнього покоління. Аналіз відомостей [2; 3; 4; 5; 14] про особливості цього складника дозволяє констатувати необхідність вивчення його специфіки в якості трьох складників: властивості, процесу та організаційної системи (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Визначення сутності компонента «логічна організація»

Вивчення специфіки застосування засобів освіти визначає необхідність, у першу чергу, встановлення сутності цього терміна. Так, відповідно до сучасної термінологічної бази [2; 15] це поняття визначається як «комплекс засобів і матеріалів, що можуть бути використані для більш ефективної організації освітнього процесу між педагогами та учнями». Досліджуючи систему засобів навчання, зауважимо, що вона становить певне поєднання взаємодоповнювальних у своєму застосуванні дидактичних елементів, котрі разом формують спеціально розроблений методичний комплекс [10; 17].

Для розкриття всієї повноти ролі засобів у процесі освіти доцільним є встановлення їх основних взаємопов'язаних функцій, до яких віднесемо такі:

- формувальну – дозволяє забезпечувати та розвивати інтелектуальні здібності, знання, компетентності, світогляд, психологічну стійкість осіб, які здобувають освіти;

- дидактичну – забезпечує доступ до знань і вмінь, сприяє процесу засвоєння інформації, стимулює розвиток вивчення умов і чинників навколишнього світу;

- пізнавальну – формує більш повне, всеохоплювальне, якісне та точне уявлення про навколишній світ і його процеси, покращує процес розуміння, осмислення, запам'ятовування явищ та їхніх закономірностей, спрощує та унаочнює недоступні для повсякденного життя процеси;

- контрольну – забезпечує перевірку результатів опрацювання та засвоєння вивченого матеріалу [8; 17; 18].

Водночас використання засобів освіти ставить перед суб'єктами, які реалізують цей процес, завдання дотримання низки принципів:

- обов'язкового дотримання заходів безпеки використання;
- обґрунтованого вибору і традиційних, і інноваційних засобів, що за допомогою задіяних елементів будуть впливати на свідомість і психіку, активізуючи процеси сприйняття;
- чіткого врахування основоположних норм дидактики, аналізу та синтезу, вікових та психоемоційних особливостей цільової аудиторії [7; 19; 20].

Правильне та раціональне застосування засобів як складової частини загального методологічного забезпечення освітнього процесу вимагає знання особливостей їх класифікації, в основу якої покладено чітко науково обґрунтовані положення. Зазначимо, що в результаті проведеного аналізу встановлено, що в наш час немає єдиної загальноприйнятої класифікації. У зв'язку з цим актуальним є дослідження класифікацій, що пропонуються в сучасних джерелах. Так, найбільш поширеною в наш час є класифікація, розроблена польським науковцем В. Оконом [21], в основу якої покладена здатність засобів замінити дії особи, яка навчає, автоматизованою дією на особу, яка навчається. За цією класифікацією засоби розташовані в напрямі зростання таким чином:

- прості:
 - ❖ словесні – друковані підручники, посібники, навчальні матеріали тощо;
 - ❖ візуальні засоби – матеріальні предмети, моделі, зображення тощо;
- складні:
 - ❖ механічні візуальні прилади – діаскоп, мікроскоп тощо;
 - ❖ аудіозасоби – програвачі, магнітофони, радіо, mp3-плеєри тощо;

❖ аудіовізуальні засоби – відеоролики, навчальні сюжети, фільми, телебачення тощо;

❖ автоматизовані засоби навчання – комп'ютери, інформаційні системи, телекомунікаційні мережі тощо.

Український учений М. Бирко [16] пропонує класифікацію, в основу якої покладено дидактичну функцію. Установлено, що за цією ознакою засоби поділяються на:

✓ інформаційні – підручники, посібники, навчальні друквані матеріали тощо;

✓ дидактичні – програмне забезпечення навчального характеру, відеоматеріали, демонстраційні стенди, плакати, ілюстративний матеріал тощо;

✓ технічні – комп'ютери, засоби комунікації, аудіовізуальні й комп'ютерні системи, віртуальні тренажери тощо.

С. Барамзіна [22] пропонує класифікації за структурою суб'єкта, що складається з трьох підсистем: функційні мозкові органи, органи відчуттів і руховий апарат, енергетичне забезпечення. З цією класифікацією засоби поділяються на чотири групи:

- I – оптичні та акустичні прилади;
- II – засоби здійснення впливу на зовнішню ситуацію (зовнішні знаряддя трудової діяльності);
- III – матеріальні об'єкти, що несуть інформацію про процедуру виконуваної діяльності (книги, механічні та електронні довідкові системи тощо);
- IV – пристрої, що потребують додаткового забезпечення енергією (комп'ютери, автоматичні пристрої, роботизована техніка тощо).

Класифікація засобів освіти була запропонована вченими О. Дмитрієвим та Ю. Дмитрієвою [23]. У ній подано такі групи: природні об'єкти чи їх зображення,

об'ємні геометричні фігури чи муляжі, графічні, символічні, звукові, мультимедійні.

Також значно поширеною наразі є класифікація [24] за окремими педагогічними чинниками: характером впливу на здобувача (візуальні, аудіальні, аудіовізуальні), ступенем складності (середньої складності – підручники за дисциплінами, друковані навчальні посібники тощо, високої складності – комп'ютери, спеціальні візуальні засоби тощо), за походженням (природні, символічні, технічні).

Отже, на основі проаналізованого матеріалу про засоби освіти доходимо висновку, що більшість із них орієнтована на набуття знань, заснованих на запам'ятовуванні та передачі одержаного досвіду. Водночас у сучасних умовах через значно прискорений розвиток науки та інформаційних технологій усе більшого поширення набуває використання інноваційних засобів, спрямованих на індивідуалізований розвиток здобувачів освіти. Зокрема, відбувається зміна пріоритетів їх застосування – із засобів, спрямованих на запам'ятовування, на ті, що спрямовані на ознайомлення, здобуття навичок використання інформації, об'єктів і процесів.

Аналізуючи останній, але найбільш важливий з погляду авторів компонент методології в освітній діяльності – методи, доречним вважаємо розглянути сутність цього терміна. В Українському педагогічному словнику [2] він визначається як «упорядковані способи взаємопов'язаної діяльності суб'єктів навчання, спрямовані на розв'язання навчально-виховних завдань». У літературному джерелі [2] зазначено також, що правильний і раціональний підбір методів згідно з визначеними цілями та змістом навчання, віковою специфікою сприяє розвитку пізнавальних здібностей, забезпеченню вміннями та навичками використання їх у

практичній діяльності, підготовці до самостійного набуття знань, формуванню життєвого світогляду. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови [15] подано інше визначення цієї дефініції – «способи, процедури, прийоми або їх системи практичного та теоретичного пізнання явищ природи, оточуючої дійсності, суспільного життя, зумовлені закономірностями досліджуваних об'єктів». Вивчаючи розглянуті визначення, висновковуємо, що їхня загальна сутність має спільний характер та основу. Водночас незначні відмінності наданих тлумачень обумовлені більш широкою сферою застосування другого терміна, що передбачений для імплементації в усіх сферах життя людини, та безпосередньо уточненою (навчальною) специфікою застосування першого.

Характеризуючи методи, що застосовуються в наш час в освітньому процесі, відзначимо їх дуже широке різноманіття. Особливо активний етап пошуку шляхів удосконалення та розвитку цього компонента методологічного забезпечення, що пов'язаний із стрімким трансформаційним розвитком електронних і цифрових технологій, припадає на останнє десятиліття [25; 26]. Зауважимо, що цей процес трансформації й міжнародної уніфікації підходів цілком відповідає загальним тенденціям розвитку суспільства і в Україні, і закордоном та запитам населення на освітнє забезпечення.

Досліджуючи тенденції розвитку використання методів у наш час, особливо потрібно відмітити зміну загальної концепції – перехід від практики передачі вже набутих теоретичних і практичних знань, умінь і навичок особою, яка проводить навчання, особі, навчання якої проводиться, до застосування підходу «навчити як ефективно навчатися» та передачі соціального досвіду, наявного наразі в суспільстві, з мінімальною часовою затримкою.

Отже, якість освітнього процесу залежить від рівня теоретико-методологічної бази та вмінь її практичного застосування. Сучасні процеси розвитку науково-технічного прогресу та трансформації суспільства значною мірою визначають вимоги до компонентів методології освітньої діяльності, зокрема вищої освіти. Для повноцінного забезпечення потреб споживачів послуг цієї сфери важливим є застосування ефективних методик з урахуванням набутого суспільством досвіду та інноваційних тенденцій.

1.2. Андрагогічні особливості освітнього процесу у вищій освіті

Відповідно до положень сучасної термінологічної бази, зокрема положень Українського педагогічного словника [2], поняття андрагогіка (від гр. *andros* – доросла людина та *ago* – вести, *agoge* – настанова, виховання) визначається як «педагогіка дорослих, одна з педагогічних наук, що займається дослідженням освіти, самоосвіти та виховання дорослих людей».

Цей термін був уперше використаний німецьким педагогом О. Каппом у 1833 році в монографії «Вчення про виховання Платона як педагогічний посібник для особистості та викладача» (нім. «Platon's Erziehungslehre, als Pädagogik für die Einzelnen und als Staatspädagogik»), у якій учений досліджував позиції давньогрецького філософа Платона про необхідність навчання впродовж усього життя, зокрема дорослими людьми [27; 28]. У 1921 році викладені позиції та термін «андрагогіка» використано в науковій доповіді Е. Розенстоком-Х'юссі для визначення сукупності вимог щодо особливостей підходів до освіти вже інтелектуально сформованих особистостей, згідно з якими необхідні спеціально підготовлені викладачі, методи, філософія [29; 30]. У 1926 році в Німеччині ці ідеї були підтримані та розвинуті в

науковій праці Е. Ліндермана «Значення дорослої освіти» (англ. «The meaning of adult education»), де були сформульовані певні основоположні відмінності освіти дорослих [29].

Засновником андрагогіки на сучасному етапі розвитку став М. Ноулз, який по праву вважається провідним ученим США у сфері освіти дорослих [31]. Уперше науковець позиції щодо цієї сфери виклав у статті «Андрагогіка. Не педагогіка», яка здобула широку підтримку в країні видання. Пізніше, у 1970 році, ученим у книзі «Сучасна практика освіти дорослих. Андрагогіка проти педагогіки» (англ. «The Modern Practice of Adult Education. Andragogy versus pedagogy») було презентовано його розробки щодо нових технологій навчання, описано потреби та інтереси, висвітлено цілі та завдання цього виду діяльності, зокрема визначено базові принципи андрагогіки (рис. 1.4) [31; 33; 34].

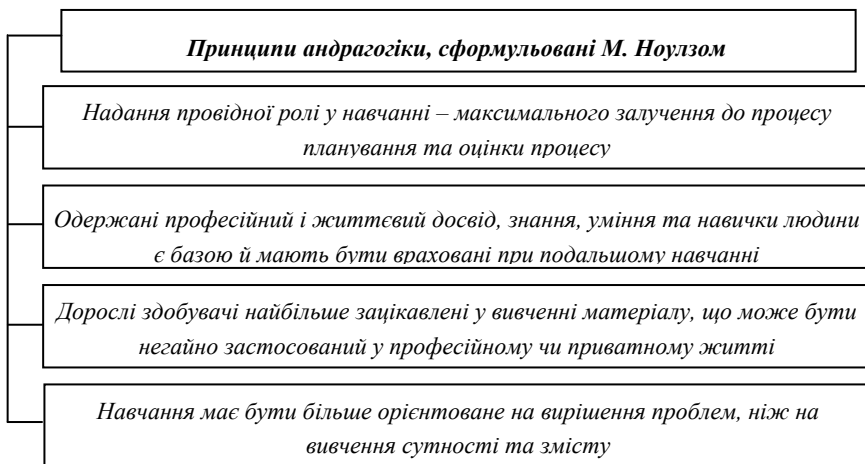

Рис. 1.4. Базові принципи андрагогіки, сформульовані М. Ноулзом

Згідно з позиціями вченого [33; 34; 35], суб'єкт, який здійснює викладання в дорослих здобувачів, має

забезпечити в них формування здатності демонструвати одержані знання в практичній сфері, вдосконалюватися в умовах освітнього середовища, що постійно змінюється. Окрім того, суб'єктів, які навчаються, потрібно готувати до постійного самонавчання впродовж усього життя. Положення цієї концепції були доопрацьовані М. Смітом у праці «Андрагогіка». Дослідником було виділено шість аспектів навчання дорослих (рис. 1.5) [27; 36].

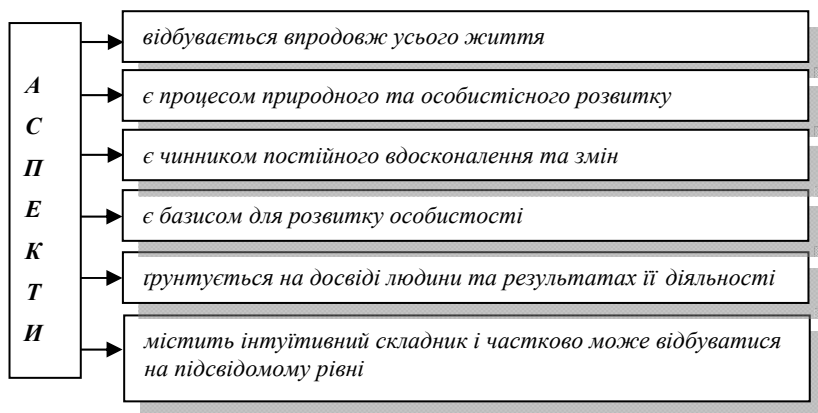

Рис. 1.5. Аспекти реалізації андрагогіки за М. Смітом

Ідеї, висунуті М. Ноулзом [27; 29; 33; 34], стали основою для подальших розробок англійського вченого та дослідника П. Джарвіса [37; 38], яким у результаті психологічних і соціологічних досліджень було визначено такі особливості освіти дорослих, як:

- повага до особистості та здатності особистості самостійно досягати успіху;
- урахування наявного практичного життєвого досвіду, що є основою подальшого вибору матеріалу для навчання;

- орієнтованість на задоволення цільових наявних потреб, що визначаються як першочергові;
- можливість максимально швидкого використання набутих знань;
- необхідність налагодження зворотного зв'язку відносно планування, реалізації та покращення організації освітнього процесу.

Також напрацювання щодо вдосконалення деяких засад андрагогіки, зокрема в частині вдосконалення принципів і особливостей про визначальну роль дорослих здобувачів у формуванні процесу освіти, заснованої на використанні загальнодисциплінарних блоків, були зроблені російським ученим С. Змієвим [39; 40] та іншими дослідниками, зокрема Ф. Пьогтелером, Т. Тен Хаве, Л. Туросом [27].

Базуючись на проаналізованих відомостях і даних, що викладені у профільних розробках і положеннях загальноновизнаних наукових робіт іноземних і вітчизняних науковців у цій сфері [27; 28; 29; 30; 31; 32; 33; 34; 35; 36; 37; 38; 39; 40; 41], узагальнено основні андрагогічні принципи, які в наш час можуть ідентифікуватися як керівні засади освітньої діяльності. Саме вони, будучи базовими нормами здійснення робіт у цьому напрямі, визначають здатність реалізації потреб дорослих і людей із попередньо реалізованою базовою підготовкою в ефективному навчанні, що відповідає сучасному рівню науково-технічних знань і відомостей, для забезпечення належних професійного, освітнього, інтелектуального й морально-культурного рівнів:

➤ *пріоритетності самостійного навчання* – забезпечує для дорослої людини можливість індивідуально зорієнтованого вдумливого вивчення навчальних матеріалів, засвоєння термінологічної бази, категорійного

апарату, сутності процесів, явищ і систем, зокрема за рахунок застосування дистанційних методів;

➤ *спільної роботи суб'єкта, який навчається, з іншими учасниками освітнього процесу (зокрема з викладачами, одногрупниками та ін.)* – сприятиме розумінню сутності виконуваних функцій учасників ринку праці, які в процесі роботи набувають ролі виконавців чотирьох базових позицій (самого суб'єкта, керівника, підлеглого та колеги або партнера);

➤ *застосування попередньо набутого життєвого досвіду* (у пріоритеті професійного та соціально спрямованого), наявних практичних знань, умінь, компетентностей і навичок – заснований переважно на використанні активних методів, що ініціюють подальшу творчу активність, і індивідуалізації освіти за допомогою формалізації практичних досягнень у навчанні;

➤ *індивідуалізації процесу навчання* – на основі вже наявного рівня компетентностей, особистих потреб, соціально-психологічних та інших особистісних нюансів і поведінкових особливостей людей розробляються індивідуально зорієнтовані елементи освітнього забезпечення, що мають сприяти розкриттю здібностей і наявного потенціалу кожного;

➤ *необхідності коригування застарілого досвіду та особистих установок, що є перешкодою для здобуття нових знань* – як підґрунтя використовується попередньо набутий досвід, що є застарілим і суперечить вимогам часу та поставленим цілям. Також сприяє підвищенню адаптативних здібностей людей через використання практики виведення із зони комфорту;

➤ *вибірковості навчання* – дає змогу забезпечення вибору основних цілей, контексту, форм, методів, засобів, джерел, строків, дислокації, оцінювання результатів процесу, що будуть найбільше відповідати

індивідуальній специфіці кожного, демонструвати високий ступінь залученості дорослих здобувачів у визначення змісту навчальної діяльності;

➤ *рефлексивності* – заснований на цілеспрямованому результат-направленому ставленні здобувача до навчання, що також є проявом само мотивації;

➤ *контекстності результатів навчання* – передбачає необхідність набутих знань, умінь і навичок для ведення справ у практичній (виробничій, бізнесовій, соціальной, громадській) сфері, подальшого особистого розвитку;

➤ *системності освіти* – полягає в установленні цілей і контексту навчання за допомогою визначення його основних форм, засобів і методів, оцінюванні наявних і одержуваних результатів, зокрема шляхом реалізації неперервності та регулярності набуття нових знань і компетентностей;

➤ *актуалізації результатів* – досягається за допомогою мінімально відтермінованого застосування набутого в процесі освіти досвіду на практиці;

➤ *розвитку особистості, яка навчається* – результати навчання мають забезпечувати вдосконалення інтелектуальних, моральних, фізичних якостей особистості, здібностей до самонавчання, високопродуктивну реалізацію результатів у практичній сфері.

На основі проведеного аналізу положень досліджених джерел [27; 28; 29; 30; 31; 32; 33; 34; 35; 36; 37; 38; 39; 40; 41] також визначено та сформульовано особливості, що є відмінними для навчання дорослих осіб. Урахування цих, дещо специфічних, порівняно з традиційними для сфери педагогіки, положень має враховуватися при реалізації

процесу викладання, зокрема в системі вищої освіти. Ними є такі твердження:

➤ особа ідентифікує себе як самостійну, самореалізовану та самокеровану особистість;

➤ накопичений життєвий, зокрема професійний, досвід стає базовим джерелом освіти для суб'єкта, який навчається;

➤ готовність до освіти визначається прагненням за допомогою навчання реалізувати та досягти конкретні поставлені цілі;

➤ прагнення максимально швидко досягти запланованих результатів є пріоритетним;

➤ готовність до навчання визначена матеріальними, професійними, соціальними, духовними просторовими та часовими чинниками;

➤ сутність, зміст і наповнення навчального матеріалу має бути максимально інформативним, структурованим, логічно концентрованим і насиченим;

➤ матеріал, методи та форми викладання повинні враховувати особливості та бути сприйнятливими для контингенту дорослих суб'єктів навчання з неоднорідними рівнями попередньої підготовки, життєвого (професійного, соціального, побутового) досвіду, сфер зайнятості та можливості для подальшого навчання;

➤ методи, що застосовуються при викладанні, мають бути у першу чергу активними, діалектичними та спрямованими на розвиток не лише професійних, а й комунікативних та соціальних навичок і компетентностей життя в соціумі та роботи в колективі, ретельно розробленими, відпрацьованими на практиці.

Ґрунтуючись на опрацьованих відомостях про андрагогічні принципи забезпечення освітньої діяльності [27; 28; 29; 30; 31; 32; 33; 34; 35; 36; 37; 38; 39; 40; 41], проведено порівняльне дослідження особливостей

педагогічної й андрагогічної систем реалізації освітнього процесу (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Аналіз особливостей педагогічної та андрагогічної систем реалізації освітнього процесу

<i>Критерій порівняння</i>	<i>Педагогічна система</i>	<i>Андрагогічна система</i>
Основна причина навчання	Соціальний примус, відчуття залежності, необхідність фізичного розвитку	Наявні завдання та проблеми, необхідність професійного та особистого розвитку
Досвід здобувача (зокрема життєвий)	Дуже малий	Багатий, орієнтований на самонавчання
Орієнтованість освітнього процесу	На вивчення змісту курсу та дисциплін	На вирішення конкретних наявних завдань і проблем
Суб'єкт складання навчальних планів	Викладач	Викладач, учень і зацікавлені сторони
Суб'єкт визначення цілей і змісту навчання	Викладач	Викладач, учень і зацікавлені сторони
Спрямованість навчальних методів, що	Спрямовані на передачу знань і вмінь	Спрямовані на вирішення конкретних

Продовження таблиці 1.1

використовуються		практичних завдань і проблем
Психологічна атмосфера середовища	Формальна, орієнтована на авторитет викладача	Неформальна, орієнтована на спільні роботи та досягнення результату, заснована на взаємоповазі
Оцінювання одержаних результатів	Здійснює викладач	Здійснюється спільно здобувачем, викладачем і зацікавленими сторонами
Термін застосування одержаних знань і навичок	Відтерміноване, орієнтоване на майбутню перспективу	Негайне, спрямоване на вирішення наявних проблем

Складено авторами на основі узагальнення відомостей [27; 28; 29; 30; 31; 32; 33; 34; 35; 36; 37; 38; 39; 40; 41].

Таким чином, на основі аналізу особливостей андрагогічної системи реалізації навчання та освіти встановлено її основні відмінні ознаки, що обумовлені, у першу чергу, орієнтацією на вирішення конкретних наявних завдань і проблем у максимально короткому часовому періоді.

Отже, резюмуючи проаналізований матеріал, зазначимо, що розглянуті особливості андрагогічної моделі забезпечення освітньої діяльності є актуальними для застосування в практичній сфері, зокрема закладами вищої освіти (ЗВО). Такий підхід стимулює високий рівень мотивації, індивідуального навчання, самовдосконалення, демонструє цілеспрямований підхід до повноцінної реалізації здібностей і компетентностей трудового потенціалу держави.

1.3. Сучасні вимоги ринку праці до суб'єктів освітнього процесу у вищій школі

Сучасні глобалізаційні та міграційні процеси, прискорений темп розвитку та інновацій науково-інформаційних, зокрема мережевих, хмарних і smart, технологій, цифрових систем і обладнання, відкритість і доступність для ознайомлення та вивчення значних масивів інформації обумовлюють значні зміни тенденцій ринку праці впродовж останніх років [42 ; 43; 44]. Так, на основі проведених досліджень встановлено, що цей ринок демонструє відновлення після економічної кризи 2009 – 2011 років. Основними антикризовими заходами, ужитими для подолання ситуації, яка склалася, на міжнародному ринку стали оптимізація чисельності персоналу (майже 70% компаній), скорочення витрат або відмова від практики проведення корпоративних заходів (орієнтовно 46% організацій), раціоналізація фінансування тренінгових і освітніх заходів (близько 30% установ) [42; 43]. Водночас у результаті здійсненого моніторингу джерел [42; 43; 44] констатовано, що у 2016 – 2018 роках майже 62% компаній застосовували додаткові заходи для підтримання мотивації персоналу. Ними були підвищення заробітних плат (52% організацій), розширення пільг (42%), проведення заходів

із тимблдингу (33%). Найбільше ці способи використано у нафтогазовій, готельно-ресторанній, туристичній сферах. Особливо відзначимо, що за ці роки найбільшою загальносвітовою особливістю трудового ринку став перехід до практики, коли не роботодавці обирають працівників, а навпаки; для українського сегменту – трудова міграція населення [42; 43]. Паралельно з проаналізованими явищами в комплексі зі зростанням рівня розвитку технологій, зокрема цифрових, спостерігається підвищення вимог ринку праці й роботодавців до суб'єктів освітнього процесу, зокрема їхніх загальносоціальних і профільних фахових знань і вмінь [42; 43; 44; 45].

Водночас для повного та чіткого розуміння сутності тенденцій процесу першочерговим є з'ясування змісту та значення основоположних термінів, якими встановлюються вимоги. Так, відповідно до положень Українського педагогічного словника [2] сформульовано такі їхні значення:

➤ знання – особлива форма духовного засвоєння результатів діалектичного пізнання, процесів відображення дійсності, що характеризується усвідомленням їх істинності;

➤ навички – дії (зокрема навчальні) та їх складові частини, що внаслідок багатократного виконання набувають автоматизованого характеру і вищу продуктивність та ефективність;

➤ уміння – засвоєний суб'єктом навчання спосіб виконання дій, який забезпечується сукупністю набутих знань і навичок не лише у звичних, а й у змінних умовах;

➤ компетентність – здатність кваліфіковано, ефективно й творчо застосовувати набуті знання та вміння в необхідних ситуаціях професійного й соціального характеру.

На основі проведеного аналізу процесу змін реалій ринку праці [42; 43; 44; 45; 46] та встановленої етимології значень основних термінів [2], що застосовуються при встановленні вимог до претендентів на заміщення вакансій ринку праці, визначено, що двома основними групами навичок компетентностей є:

✓ *hard skills* (англ. *hard* – жорсткий) – професійні характеристики (навички) особи, яких можна навчитися з освітніх матеріалів, інструкцій, у результаті проходження тренінгів, курсів, наявність і якість яких можна ідентифікувати та виміряти у певного претендента за допомогою тестувань, іспитів, співбесід (наприклад, знання іноземних мов, уміння управляти складними технічними засобами та системами, швидкого комп'ютерного друку, користування спеціалізованим програмним забезпеченням тощо);

✓ *soft skills* (англ. *soft* – м'який) – універсальні здібності людини, що залежать від її індивідуального характеру, набуваються з життєвим і професійним досвідом та не можуть бути виміряні кількісно (наприклад, комунікативність у всіх її формах і проявах, креативність, зваженість, стресостійкість, пунктуальність, вольові характеристики, уміння стратегічно мислити, працювати в команді, неперервно навчатися, ефективно розподіляти та використовувати час).

Аналізуючи психологічні особливості здібностей для розвитку цих навичок і вмій, відзначимо, що для максимально ефективного досягнення успіху в освоєнні *hard skills* необхідними є інтелектуальні та логічні здібності, за розвиток яких відповідає ліва півкуля головного мозку. За здібності для переважання результативних реалізації та вдосконалення *soft skills* потрібною є більш виражена активність правої півкулі, що пов'язана з емоційністю й емпатією людини [47; 48; 49].

Проведений порівняльний аналіз основних характеристик формування та використання hard і soft skills наведено в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Порівняльний аналіз основних характеристик hard і soft skills

<i>Порівняльна ознака</i>	<i>Hard skills</i>	<i>Soft skills</i>
<i>Базисні особистісні характеристики для набуття</i>	Інтелект і логіка, що ґрунтуються на рівні IQ (англ. коефіцієнт інтелекту)	Емоційність і емпатія, що ґрунтуються на рівні EQ (англ. коефіцієнт емоційності)
<i>Засоби формування та набуття</i>	Набуваються в результаті опрацювання, аналізу та запам'ятовування матеріалу (освітнього, професійного)	Формуються на основі особистого, соціального, професійного досвіду
<i>Залежність від впливу навколишнього робочого середовища</i>	Залишаються сталими майже в будь-якому середовищі та практично не змінюються під його впливом	Значно залежать від робочого середовища та потребують адаптації до конкретного колективу
<i>Інтенсивність засвоєння чи набуття</i>	Висока потенційна можливість набуття	Потребують поступового механізму формування

Складено авторами на основі узагальнення відомостей [47; 48; 49].

У сучасних умовах діяльність у сфері реалізації освіти, зокрема вищої, спрямована на підготовку багатогранних особистостей, які мають володіти і загальнолюдськими (у першу чергу, соціальними та громадянськими), і професійними якостями. Досліджуючи вплив освітнього процесу на формування знань, навичок і здібностей трудових ресурсів, відзначимо, що в сучасних умовах він більш спрямований на забезпечення *hard skills* через викладання професійно зорієнтованих дисциплін. Водночас значні освітянські зусилля спрямовані й на виховання та розвиток *soft skills*.

Зауважимо, що сучасні наддинамічні процеси інноваційного розвитку різноманітних технічних, у першу чергу комп'ютерних, приладів і систем, робототехніки та штучного інтелекту обумовлюють зміни на ринку праці. Згідно з ними в близькій перспективі певна частина професій стануть неактуальними. Відповідно до прогнозів фахових експертів HR-ринку [50; 51; 52] задля забезпечення належної конкурентоспроможності майбутніх спеціалістів визначальною для них буде наявність таких взаємопов'язаних особистісних характеристик і навичок, що є компонентами групи *soft skills*:

- *креативність й інновативність* – основні риси в недалекій майбутній перспективі, розвиток яких тісно пов'язаний із застосуванням інноваційних методів, особливий акцент при використанні яких у сучасну цифрову епоху має здійснюватися на новітніх *smart-технологіях* і розробках;

- *уміння швидко навчатися* – характеристика, що дуже цінується серед роботодавців і відкриває для працівників змогу за встановлений стислий проміжок часу

набути попередньо визначений інструментальний комплекс способів і засобів виконання сформульованих завдань для розв'язання наявних проблемних ситуацій;

- *бажання навчатися* – особиста позиція, що визначає відкритість людини для опанування нових знань і компетентностей, сприйняття нею раціональних ідей і теорій,

- *тайм-менеджмент* – здатність ефективно управляти робочим і особистим часом для досягнення оптимального рівня продуктивності,

- *комунікабельність* – здібність, що дає змогу високоефективно налагоджувати нові контакти, зокрема ділові, забезпечувати взаємовигідне подальше спілкування, презентацію, донесення й обговорення потрібної інформації;

- *стресостійкість* – сукупність особистих якостей, що обумовлюють спокійне перенесення дії стресів, які можуть бути спричинені різноманітними чинниками, без шкідливих особистих і колективних емоційних перевантажень;

- *лідерство* – індивідуальна особистісна риса, що є необхідною для розробки, обґрунтування, просування та відстоювання власних поглядів та інтересів, забезпечення ефективної роботи певних команди чи колективу організації чи установи;

- *здатність працювати в команді* – вміння активного долучення до процесу створення творчих ідей учасниками певного робочого колективу, розвитку та просування напрацьованих концепцій, забезпечення продуктивної співпраці для досягнення загальної базової мети;

- *багатозадачність (багатопротильність)* – здатність активно переключатися між різними напрямками роботи та виконувати різнопротильні робочі завдання,

- *критичне мислення* – здібність активно забезпечувати процес детального аналізу певних прийнятих творчих рішень та/або напрацьованих ідей для максимального врахування впливу всіх можливих чинників, можливих переваг, недоліків, коротко-, середньо- та довготермінових результатів дій тощо;

- *рефлексія* – здатність опосередкованої оцінки власних думок, ідей, станів, вчинків, рівнів стороннього впливу на них, співвіднесення підсумкового потенційного результату дій із поставленою метою, визначення меж особистих знань і можливостей, сприйняття існування інших раціональних думок.

Водночас вимоги ринку праці щодо оптимального налагодження освітнього процесу стосуються не лише суб'єктів, чия підготовка ведеться. Перехід процесу викладання до нової парадигми, коли основний акцент навчання зміщується від надання інформації для вивчення й запам'ятовування, що можна легко перевірити, до надання настанов і рекомендацій щодо того, як ефективно опрацьовувати й аналізувати дані, виділяти їх сутність та спосіб майбутнього використання. Через це сучасний ринок праці ставить і перед усією системою освіти загалом, і перед конкретними викладачами зокрема завдання щодо здійснення таких функцій [43; 45; 46; 51; 53]:

- *брати активну участь у розробці та осучасненні освітніх програм дисциплін* – уміти визначати ключові необхідні навчальні завдання та їх очікувані результати, що зможуть забезпечити належну компетентність і кваліфікацію, способи їх оцінки й перевірки, необхідні для цього ресурси та час;

- *бути модератором* – допомагати особам, підготовка яких ведеться, у досягненні очікуваних результатів, бути фасилітатором (натхненником й

ініціатором) та сприяти постановці й озвученні різних думок і поглядів, пропонувати механізм більш доцільного та швидкого засвоєння знань;

➤ *презентації* – вміти дієво інформувати, висвітлювати необхідні інформацію та відомості, зацікавлювати в одержанні необхідних даних, мотивувати, описувати сутність процесів і явищ певній аудиторії, зокрема за допомогою сучасних засобів візуалізації;

➤ *допомагати іншим у вивченні та засвоєнні нових знань, умінь, навичок;*

➤ *сприяти здобувачам у застосуванні набутих знань на практиці;*

➤ *управляти* (планувати, виконувати, контролювати, діяти) процесом підготовки та навчання зацікавлених осіб для одержання очікуваних практичних результатів навчання, забезпечувати наявність необхідних ресурсів;

➤ *консультувати, розвивати здатності здобувачів освіти;*

➤ *розвивати дослідницькі знання та навички здобувачів, які навчаються, – розвивати нове розуміння, здатності пояснювати сутність змін і процесів;*

➤ *ініціювати та заохочувати постійні зміни для підвищення адаптаційних здібностей і реалізації рефлексії.*

Зарубіжний досвід [42; 43; 44; 45; 46; 51] свідчить про доцільність активної співпраці представників роботодавців, зокрема промисловості та бізнесу, з представниками освітніх установ, зокрема ЗВО, для спільної розробки навчальних і тематичних планів, вимог до очікуваних знань, умінь і компетентностей майбутніх спеціалістів, підготовка яких ведеться, змісту, методів і форм викладання конкретних загальнопрофільних і фахових дисциплін, налагодження механізму продуктивного проходження практики в сучасних

провідних організаціях та установах, що володіють належною матеріально-технічною базою. Це, своєю чергою, дозволить забезпечувати випуск фахівців, які будуть приступати до виконання робочих обов'язків з мінімальним терміном, необхідним для стажування та трудової адаптації. Забезпечення оптимальної діяльності в напрямі освітньої діяльності потребує й залучення до процесу викладання, принаймні часткового, безпосередніх представників практичної сфери, бізнес-тренерів, коучів, тьюторів, бізнес-консультантів і едвайзерів та ін.

Отже, на основі дослідженого матеріалу встановлено, що оптимальна організація освітнього процесу має відбуватися з урахуванням вимог і потреб ринку праці. Специфіка їх імплементації в сучасних умовах обумовлює необхідність не лише засвоєння безпосередньо пов'язаних із подальшою профільною роботою знань, а й універсальних загальнолюдських (соціальних, особистісних) якостей. Окрім того, ці вимоги щодо продуктивного забезпечення освіти стосуються не лише суб'єктів, навчання яких виконується, а й її організаторів, виконавців (викладачів і залучених до викладання осіб), а інших зацікавлених сторін, зокрема стейкхолдерів і безпосередніх представників практичної сфери тощо.

1.4. Концепції «lifelong learning» та бізнес-освіти

Нинішні активні процеси розвитку у сферах глобалізації, технологізації та інформатизації сучасного світу обумовлюють необхідність змін сутності соціальної, трудової та професійної діяльності. У результаті цього відбуваються кардинальні видозміни продукування та передачі інформації, даних і знань, значного підвищення їх обсягу. Так, згідно з аналітичними даними [53] щороку відбувається оновлення близько 5% загальнотеоретичних і

20% спеціалізованих відомостей. Це, своєю чергою, може призводити до того, що знання та навички, які надаються впродовж терміну підготовки, можуть виявлятися застарілими на момент початку трудової діяльності осіб, які навчалися.

Динаміка, сутність і масштаби проаналізованих явищ [53; 54] вимагають радикально нового підходу до забезпечення освітнього процесу, заснованого на універсальності, безперервності та врахуванні потреб і інтересів суспільства та індивідуумів. У контексті вирішення такої ситуації важливу роль відведено неперервній освіті впродовж усього життя, що спрямована на формування компетентнісної спеціалізації людини в аспекті соціально зорієнтованої системи [55]. Це, своєю чергою, буде сприяти максимальній суспільній затребуваності всього широкого комплексу можливостей і знань кожної особистості з урахуванням її інтересів. Особливу важливу роль реалізації концепції неперервної освіти впродовж усього життя відведено в аспекті інтеграції вітчизняної системи освіти до вимог Болонської системи.

Результати аналізу історичної парадигми [53; 54; 56] свідчать, що ідея освіти впродовж усього життя визначалася ще в працях стародавніх філософів, зокрема Сократа та Платона, але особливої актуальності набула в наш час. Дослідження досвіду ЄС у сфері її застосування дозволяє констатувати, що ця концепція реалізації освіти визначена цільовою Програмою навчання впродовж життя (Lifelong Learning Programme) [57], що замінила попередні програми професійного й дистанційного навчання, розроблені до 2006 року. У цьому документі цей вид освіти був визначеним одним із базових компонентів реалізації соціальної моделі розвитку ЄС і критичним чинником розвитку сфер зайнятості та забезпечення суспільства,

зростання рівня економіки та конкурентоспроможності [57]. Крім того, відповідно до Європейської стратегії зайнятості [58], прийнятої 22.07.2003, було визначено основні принципи політики навчання впродовж усього життя, що:

- ✓ розкривають проблему нестачі кваліфікованих робочих спеціалістів із відповідним рівнем знань і навичок, необхідності налагодження чітко відпрацьованої практики передачі їхнього досвіду молодим спеціалістам;

- ✓ стимулюють до здійснення різноманітних заходів щодо забезпечення населення потрібними освітою та компетентностями;

- ✓ визначають важливість і необхідність підвищення рівня інвестицій у людські трудові ресурси, зокрема шляхом реалізації організаціями освітніх програм.

Зважаючи на проаналізовану актуальність у наш час надбурхливих інноваційних розробок, концепція освіти впродовж усього життя набуває все більшого поширення. Так, залежно від форми реалізації та кінцевого одержуваного результату виділяють [56; 59] такі три форми:

- формальне навчання – здійснюється в освітніх закладах різного рівня та завершується видачею певного підтверджувального документа (дошкільна, шкільна, вища, 2-га вища, аспірантура, докторантура, підвищення кваліфікації, перепідготовка);

- неформальне навчання – реалізується в професійно зорієнтованих установах додаткової освіти та професійного навчання, на різноманітних курсах, зокрема дистанційної форми навчання, та в більшості випадків не підтверджується офіційним документом про їх завершення;

- спонтанне (неофіційне) навчання – індивідуальна освітня діяльність, що визначається як

природний складник різноманітного життєвого досвіду (самоосвіта, спілкування, читання, перегляд наукового та пізнавального відеоматеріалу, різноманітні культурні заходи тощо).

Залежно від цілей, що ставляться при здобутті неперервної освіти, виділяють [53; 55] такі її складники:

➤ професійно додаткова – спрямована на забезпечення додаткових та/або допоміжних професійних здібностей і навичок людського потенціалу певної організації, установи чи держави,

➤ адаптативна – спрямована на створення для людей можливостей пристосуватися до технічних новацій та інших новинок суспільного й побутового життя, забезпечити набуття практичних навичок користування ними в повсякденному житті;

➤ затребувана відповідно до індивідуальних потреб і інтересів – покликана задовольняти індивідуальні потреби чи запити представників суспільства для підвищення інтелектуального, культурного, духовного рівня тощо (мовні курси, культурологічні, психологічні тренінги та зустрічі, комунікативні тренінги, інше).

Отже, проаналізований матеріал щодо концепції навчання впродовж усього життя свідчить про необхідність ідентифікувати його як перспективну сферу підвищення професійного, інтелектуального та соціального рівня та потенціалу населення. Широка імплементація цього підходу дозволить суттєво підвищити рівень індивідуальних, національних і міжнародних трудових ресурсів.

Ще одним із визначальних трендів сучасної освітньої системи, зокрема в контексті вищої школи, є значне поширення практики реалізації послуг бізнес-освіти, що, незважаючи на платну форму навчання, крім знань і навичок, як свідчить практика, додатково дають змогу

набувати в процесі занять нових корисних ділових зв'язків та знайомств. За сучасними даними [61; 62; 63], прагнення до розуміння сутності та специфіки ведення бізнесу в нинішніх умовах поширюється не лише на управлінців і фінансистів, а й представників технічних спеціальностей, зокрема програмістів, промисловців, інженерів, конструкторів і представників добувної галузі та сфери послуг.

Особливо важливого значення набуває процес забезпечення добросовісної української бізнес-освіти в контексті приєднання вітчизняних ЗВО до вимог норм Болонського процесу, трудової мобільності населення світу та загальноінтеграційного прагнення України щодо проведення реформ у напрямі наближення до норм світового та європейського співтовариства.

Згідно з даними про сучасні тенденції розвитку цього ринку [60; 61] бізнес-освіта є найбільш динамічним сегментом, що обумовлено глобалізацією економічних відносин між організаціями всього світу, потребою у кваліфікованих управлінських кадрах і значним розширенням частки послуг у загальній структурі. У наш час ці освітні послуги надаються закладами вищої освіти, бізнес-школами, організаціями, що займаються проведенням тренінгів і семінарів у цій сфері, тощо. Основною перевагою, що свідчить на користь ЗВО при наданні послуг бізнес-освіти, є наявність у них науково-дослідницької бази, наукових ресурсів, окремими бізнес-школами – залучення відомих бізнес-тренерів і баланс співвідношення ціна / якість. Відзначимо, що пропозиції надання навчальних бізнес-послуг увесь час розширюються за рахунок появи нових установ і організацій, які все більше розширюють географічну представленість у різних країнах, проводять різноманітні маркетингові акції [60; 62].

На основі проведеного аналізу джерел [60; 61; 62; 63; 64; 65] встановлено, що основними трендами сучасної бізнес-освіти є:

- поширення застосування цифрових технологій;
- широке застосування інноваційних і експериментальних методів навчання;
- адаптація навчальних курсів до індивідуальних потреб замовників;
- спеціалізація навчального матеріалу під специфіку певних сфер економіки;
- системно концентрована й тезисна подача інформації про механізми реалізації управлінської політики з акцентом на практичну сферу застосування;
- загальне скорочення тривалості терміну навчання на бізнес-програмах через прагнення максимально швидко застосовувати одержані знання при розв'язанні наявних проблем і завдань, що ставляться перед структурами ведення бізнесу;
- застосування елементів дистанційного навчання для надання змоги апробації розробок в умовах реальної їх імплементації.

Отже, на основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що концепція бізнес-освіти є актуальною для реалізації міжнародними та вітчизняними освітніми закладами, зокрема вищими, а особливо в загальному тренді забезпечення європейської політики навчання впродовж усього життя та трудової мобільності населення. Розвиток цього сегмента освітньої діяльності дозволяє суттєво забезпечити якість фахової підготовки спеціалістів на ринку, у першу чергу, у сферах управління та адміністрування, перепрофілювання та повноцінне розкриття здібностей фахівців інших галузей економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 366 с.
3. Калініна Л. Науковий дискурс сучасних методологій організаційного механізму управління в сфері освіти. *Рідна школа*. 2017. № 1–2. С. 8–17.
4. Keevers J. P. Educational research, methodology and measurement. 2nd edition. Stroud, Gloucestershire : Herb Tandree Philosophy Bks, 2007. 964 p.
5. Новиков А. М. Методология. Москва : СИНТЕГ, 2007. 668 с.
6. Краевский В. В. Методология педагогики: новый этап [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sdo.mgaps.ru/books/K7/M4/file/2.pdf>
7. Волков Б. С., Волкова Н. В., Губанов А. В. Методология и методы психического исследования. Москва : Фонд «Мир», 2005. 352 с.
8. Guitierrez D. C., Villegas E. G. The importance of teaching methodology in higher education: a critical look. *Procedia. Social and Behavioral Sciences*. 2015. Vol. 174. P. 377–382.
9. Вітвицька С. С. Методологічні основи ступеневої педагогічної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/165/1/cd1.pdf>
10. Карякин Ю. В. Методология образования: традиция и инновация. *Современные наукоемкие технологии*. 2017. № 11. С. 103–107.
11. Кремень В. Постулати філософсько-освітньої діяльності. *Рідна школа*. 2013. № 1–2. С. 3–7.

12. Stinson D. Critical postmodern methodology in mathematics education research: Promoting another way of thinking and looking [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://scholarworks.gsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1011&context=mse_facpub

13. Краевский В. В., Полонский В. М. Методология для педагога: теория и практика. Чуваш : Перемена, 2001. 324 с.

14. Методология. Предмет и структура методологии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.methodolog.ru/method.htm>

15. Великий тлумачний словник сучасної української мови. 7-е вид. (з дод. допов. на CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.: іл.

16. Бирка М. Ф. Інноваційні засоби навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iprobuk.cv.ua/images/mbyrka_article_024.pdf

17. Adams C. J. Character Education Seen as Student-Achievement Tool [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://68.77.48.18/RandD/Education%20Week/Character%20Ed%20Seen%20as%20Achievement%20Tool.pdf>

18. Ивченко Е. Н. Роль и место средств обучения в учебном процессе. *Молодой ученый*. 2015. № 7. С. 759–760.

19. Аніщенко Н. В., Мельник М. Ю. Використання засобів дистанційної освіти при підготовці обдарованих старшокласників до професійного самовизначення. *Освіта та розвиток обдарованої молоді*. 2014. № 12(31). С. 32–35.

20. Research methodology [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://shodh.inflibnet.ac.in:8080/jspui/bitstream/123456789/4111/6/06_methodology%20%26%20workplan.pdf

21. Okon W. Słownik pedagogiczny. – Warszawa : Wydawnictwo Akademickie «Żak». 1975. 356 s.

22. Барамзина С. А. Некоторые подходы к определению понятия «средства обучения». *Интеграция образования*. 2016. № 4. С. 52–55.

23. Инновационные процессы в системе начального образования [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.litres.ru/kollektiv-avtorov/innovacionnye-processy-v-sisteme-nachalnogo-obrazovaniya/chitat-onlayn/>

24. Шарун Е. В. Использование технических средств обучения. URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/187/9714/>

25. Henderson C. Benchmarking learning and teaching: developing a method [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/09684880610662024>

26. What is Your Teaching Style? 5 Effective Teaching Methods for Your Classroom [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://education.cu-portland.edu/blog/classroom-resources/5-types-of-classroom-teaching-styles/>

27. Andragogy: what is it and does it help thinking about adult learning? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://infed.org/mobi/andragogy-what-is-it-and-does-it-help-thinking-about-adult-learning/>

28. Шестак Н. В., Астанина С. Ю., Чмыхова Е. В. Андрагогика и дополнительное профессиональное образование. Москва: Современная гуманитарная академия, 2008. 201 с.

29. A theory of adult learning [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.umsl.edu/~henschkej/Adult_Learning/AL%203.pdf

30. Fidishum D. Andragogy and Technology: Integrating Adult Learning Theory As We Teach With Technology [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://scholarsphere.psu.edu/downloads/3xs55m9505>

31. Welcome to andragogy! [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.andragogy.net/>

32. Zuckerman-Parker M. Andragogy and Technology [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.irma-international.org/viewtitle/16676/>

33. Knowles M. S. The modern practice of adult education. From pedagogy to andragogy : revised and updated. Cambridge : Cambridge Adult Education, 1988. 400 p.

34. Andragogy – adult learning theory (Knowles) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.learning-theories.com/andragogy-adult-learning-theory-knowles.html>

35. Онорин Д. Е. Особенности взрослых как уникальной психолого-возрастной группы обучающихся при овладении иностранным языком [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mir-nauki.com/PDF/36PSMN517.pdf>

36. Вылегжанина О. Е., Бавтрушева М. В. Сравнительный анализ педагогической и андрагогической моделей обучения. *Журнал ГоГМУ*. 2009. № 1. С. 141–144.

37. Jarvis P. Adult Education and Lifelong Learning. Theory and Practice. 3rd edition. London and New York : RoutledgeFalmer, Taylor and Francis Group. 2004. 382 p.

38. Кукуев А. И. Питер Джарвис об андрагогике. Москва : Ноулза. Новые Знания. 2009. № 1. С. 25–30.

39. Змеев С. И. Технология обучения взрослых. Москва : Академия, 2002. 128 с.

40. Змеев С. И. Андрагогика: становление и пути развития. *Педагогика*. 1985. № 2. С. 66–67.

41. Сладких І. А. Андрагогічний підхід до аспектів навчання студентів-іноземців у технічних університетах України. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка*. 2014. № 122. С. 243–248.

42. World employment social outlook: trends 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_615594.pdf

43. Ключевые тенденции рынка труда: исследование EY Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://prohr.rabota.ua/ryinok-truda-ukrainyi-tendentsii-ey-ukraine/>

44. Ситуация на украинском рынке труда: Соискатель выбирает работодателя, а не наоборот [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://112.ua/statji/situaciya-na-ukrainskom-rynke-truda-soiskatel-vybiraet-rabotodatelya-a-ne-naoborot-461790.html>

45. What Skills You Should Develop Today to Become Successful Tomorrow [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://trainingindustry.com/articles/leadership/what-skills-you-should-develop-today-to-become-successful-tomorrow/>

46. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі (ESG). Київ :ТОВ «ЦС», 2015. 32 с.

47. Порівняльна характеристика функціональної спеціалізації півкуль головного мозку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://biology.kiev.ua/tablicy/human-biology-tab/vushaya-nervnaya-deyatelnost/sravnitel'naya-karakteristika-funkcionalnoj-specializacii-polusharij-golovnog-mozga/?lang=uk>

48. IQ в порівнянні з EQ: що важливіше в успішній кар'єрі? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ar25.org/article/iq-v-porivnyanni-z-eq-shcho-vazhlyvishe-v-uspishniy-karyeri.html>

49. Чи можна навчитися емпатії і розвинути емоційний інтелект? [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: <https://www.empatia.pro/yak-navchytysya-ei-ta-empatiyi/>

50. What skills will we need for the jobs of the future? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elearnmagazine.com/skills-will-need-jobs-future/>

51. Пропуск в будущее: какие бизнес-навыки понадобятся в 2025 году [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://kfund-media.com/ru/propusk-v-budushhee-kakye-byznes-navyky-nuzhny-v-nbsp-2025-godu/>

52. Профессии будущего: ТОП-20 новых и перспективных [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://info-profi.net/professii-budushhego/>

53. Освіта протягом життя: світовий досвід і українська практика. Аналітична записка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.niss.gov.ua/articles/252/>

54. Panitsidou E., Griva E., Chostelidou D. European Union policies on lifelong learning: in-between competitiveness enhancement and social stability reinforcement. *Procedia – social and behavior sciences*. 2012. V. 46. P. 548-553.

55. Нигматуллина И. А. Готовность к обучению в течение всей жизни : монография. Chisinau : LAP Lambert Academic Publishing Gmb H&Co, 2012. 214 с.

56. Ворошилова О. С. Сущность и особенности обучения в течении всей жизни [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://web.snauka.ru/issues/2016/04/66529>

57. Education and training 2020 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://bildung.bmbwf.gv.at/schulen/unterricht/ba/Policy_recommendations_ESL2015.pdf?61edra

58. European Employment Strategy [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=101&langId=en>.

59. Ниязбекова А. Б. Обучение в течении всей жизни [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/10_DN_2014/Pedagogica/4_165613.doc.htm

60. How Can Business Schools Develop Leaders? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://aom.org/DevelopLeaders/>

Business Education

Business Education

Business Education

61. Skill-Building Through Business Education [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ssir.org/articles/entry/skill_building_through_business_education

62. Бізнес-освіта в Україні – міф чи реальність? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.osvita.org.ua/mba/articles/22.html>

63. Як здобувати бізнес-освіту? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://business_education.org/articles_579137/entry/skills_which_are_important_for_all_html

64. Skills for Business: Is Education Useful [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://trainingindustry.com/articles/leadership/skills_for_business/is_education_useful/html

65. Для чого технарям бізнес-освіта [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://dou.ua/lenta/columns/it-business-education/>

РОЗДІЛ 2

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

Повноцінне забезпечення необхідних умов для формування здібностей та якостей конкурентоспроможних і професійно зорієнтованих спеціалістів засвідчує необхідність не лише здобуття учасниками освітнього процесу загальноприкладних і профільних знань, а й здатності до активних комунікацій, практичного управління наявними можливостями та ресурсами для ефективного досягнення поставлених цілей і завдань. Це, своєю чергою, обумовлює доцільність використання інноваційних теоретичних і практичних аспектів повноцінної реалізації освітньої діяльності, результатом якої має стати підготовка фахівців із відповідними для конкурентних умов ринкового середовища знаннями, компетентностями та здібностями.

Сучасні реалії забезпечення процесу навчання, зокрема вимоги цільових її споживачів, передбачають використання інтерактивних методів її реалізації, спрямованих на комплексне сприйняття та засвоєння здобувачами освіти необхідного матеріалу. Доцільно також зазначити, що реалізація цих методів ґрунтується на імплементації концепції «чую – забуваю; бачу та чую – запам'ятовую; бачу, чую, обговорюю – розумію; бачу, чую, обговорюю та застосовую – набуваю нові навички; передаю знання та досвід іншим – вдосконалюю майстерність» [1; 2].

Інтерактивність в освітньому процесі досягається переважно завдяки здатності суб'єктів (і науково-педагогічного працівника, і здобувача освіти) взаємодіяти чи здійснювати контакт із конкретною особою,

колективом. Організація та впровадження інтерактивного навчання орієнтовані на реалізацію комплексної системи заходів щодо підвищення комунікаційних, управлінських, творчих, адаптаційних здібностей здобувачів знань і навичок шляхом моделювання, аналізу, розв'язання, визначення подальших перспектив і тенденцій певних життєвих та професійних ситуацій, застосування ділових і рольових ігор, налагодження дискусій, ділових спорів тощо [3; 4].

Виходячи з проаналізованих фактів і тверджень, можна резюмувати, що для досягнення максимально ефективного результату освітньої діяльності важливим є використання сучасних інтерактивних методів. Це, своєю чергою, обумовлює чітку необхідність аналізу їхньої сутності, термінологічної бази, концептуальних особливостей, очікуваних результатів і переваг від застосування.

2.1. Історичні аспекти використання інтерактивних методів навчання у вищій школі

Історично відомо, що ще майже 2500 років тому китайський філософ і мислитель Конфуцій стверджував «те, що я чую, – забуваю; те, що я бачу, – пам'ятаю; те, що я роблю, – розумію» [3; 5]. Це свідчить про те, що ще в ті прадавні часи обґрунтовувалася необхідність застосування активних методів навчання.

Уважається, що методологічною основою для використання сучасних інтерактивних методів у світовій практиці стала теорія «активного навчання» (навчання через дію), розроблена в 1930 р. британцем Р. Ревансом (Reg W. Rewans). Вона передбачає, що суб'єкти, навчання яких здійснюється, будуть активно здобувати знання та навички за допомогою практичних задач і додатково

допомагати один одному у вивченні матеріалу, визнаючи власні слабкі сторони в певних конкретних сферах і усуваючи ці недоліки [6; 7]. Суттєвий вплив на формування засад інтерактивних методів освітньої діяльності забезпечили також теорії інтеракціоністської орієнтації та референтних груп, концепції гуманістичної психології й соціально-перцептивного когнітивізму, які виникли в 1950 – 1960 рр. [8].

Зауважимо, що ці підходи до реалізації навчання не були принципово новими для тогочасної української практики. У 20-х роках успішно реалізовувалися бригадно-лабораторний і проєктний методи, виробничі та трудові екскурсії, практики, проте вони не знаходили належного теоретико-методичного забезпечення, експериментального доведення [3; 8]. Певні елементи реалізації інтерактивного навчання можна знайти також у працях А. Рівіна, В. Сухомлинського [3].

Значні зміни у сфері засобів масової інформації, що стали причиною інформаційної революції в 1960-х роках, обумовили появу термінів «інформаційна технологія» та «інтеракція», що визначалися як «узагальнена назва технологій, що відповідають за зберігання, передачу, обробку, захист та відтворення інформації з використанням певних технічних засобів» та «безпосередня міжособистісна взаємодія особи, яка використовує певні пристрій, програму чи базу даних, із суб'єктами управління ними» відповідно [8; 9; 10].

Відмітимо, що вперше термін «інтерактивна педагогіка» був ужитий у 1975 р. німецьким ученим Г. Фріцем (H. Fritz). Предметом цієї науки прийнято вважати побудову процесу цілеспрямованих взаємодії та взаємовпливу між суб'єктами процесу навчання [1; 9]. З 80-х років минулого століття суб'єкти освітньої діяльності починають активно досліджувати, освоювати та

використовувати методи інтерактивної (активної) викладацької діяльності [8].

Зазначимо, що термін «інтерактивний» походить від англ. *inter* – поміж, взаємо, серед, *active* – активний, той, що знаходиться в дії, а отже, взаємодіяти, перебувати в контакті та взаємозв'язку. Отже, інтерактивною формою освітнього процесу можна вважати таку, що забезпечує спільний обмін ідеями, діалог, взаємну діяльність.

Результати досліджень спеціалістів Національного тренінгового центру (Меріленд, США) [11] свідчать, що застосування інтерактивних методів навчання дозволяє не лише значно підвищити здатність засвоєння здобувачами знань і вмінь, а й покращити рівень формування позитивних особистісних здібностей (див. рис. 2.1).

Відповідно до сучасних загальноприйнятих відомостей дефініція «інтерактивне навчання» визначається як спеціальна форма організації інтелектуально-пізнавальної діяльності, спосіб діалектичного пізнання, що реалізується у формі спільної діяльності суб'єктів освітнього процесу, при якій вони взаємодіють один із одним, обмінюються даними та інформацією, разом вирішують наявні проблеми, моделюють ситуації, оцінюють дії інших і свою поведінку, мають змогу відчувати себе в реальній атмосфері ділового співробітництва з виконання певного практичного завдання [1; 5; 8; 9; 12].

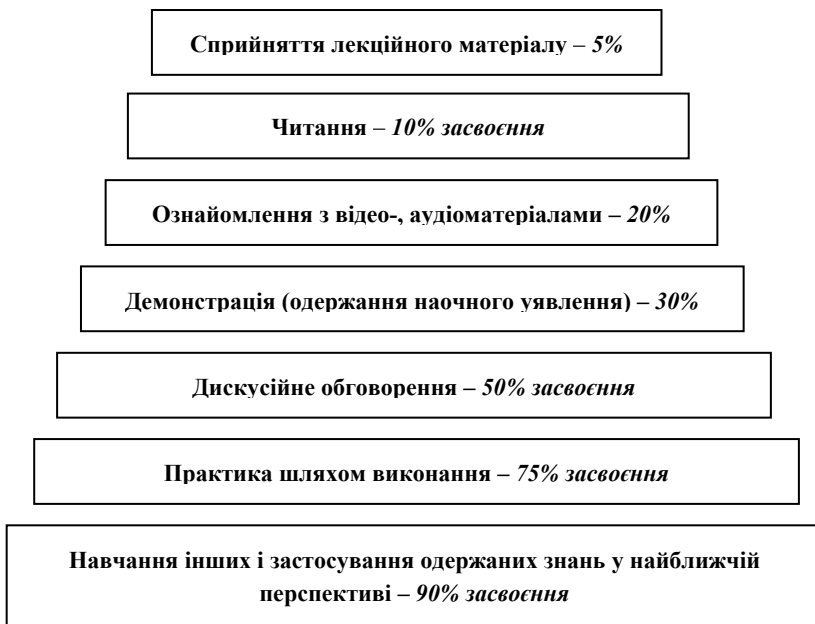

Рис. 2.1. Піраміда навчання

Інтерактивним методом вважається такий, у результаті якого учень із об'єкта навчання стає його суб'єктом, виконує певну дію – ознайомлюється з визначеним матеріалом, аналізує його, висловлює власну позицію й загалом бере активну участь у творчому процесі навчання [1; 3; 12]. Доцільно також зазначити, що освітньою інтерактивною технологією в наш час вважається систематичний метод планування, використання, оцінювання всього сукупного процесу інтерактивного навчання й засвоєння знань і навичок шляхом урахування людських і технічних ресурсів, залучених для досягнення більш раціональної форми реалізації освіти [2; 3; 12].

Отже, на основі проаналізованого матеріалу доходимо висновку, що розробка та використання інтерактивних методів в освітньому процесі стали результатом тривалого історичного процесу розвитку та дають змогу забезпечувати постійне активне залучення здобувачів у цю профільну діяльність. Проаналізована основна термінологічна база свідчить про багатовекторність реалізації інтерактивних методів навчання.

2.2. Теоретичні засади використання інтерактивних методів навчання у вищій школі

Застосування інтерактивного навчання в наш час є одним із базових напрямів розкриття творчого, трудового, психоемоційного потенціалу людини, особливо дорослої. Високоєфективна реалізація інтерактивних методів в освіті обумовлює необхідність аналізу основоположних засад їх реалізації. Виходячи з цього твердження, зауважимо, що основна сутність застосування інтерактивного навчання полягає в постійній активізації колективної, групової, міжіндивідуальної взаємодії учасників освітнього процесу, залучення їх до пізнання нового, рефлексії особистих думок, вражень, ідей [1; 11; 13].

Основною особливістю використання цих методів є високий рівень активності задіяних суб'єктів, який спрямований на взаємодію, співпрацю, творче, емоційне та духовне єднання [11]. Так, порівнюючи інтерактивне навчання з традиційним, доцільно відзначити зміну основної ролі вчителя, який має характеризуватися високопрофесійними, доброзичливими, відкритими людськими якостями: від передачі певних знань і навичок до створення умов для активності, ініціативи здобувачів. Джерелами для такої активності та творчості є і складники

внутрішнього світу кожної особистості (її світогляд, інтереси, потреби), і зовнішні чинники, які стимулюють людину до певних дій [14; 15]. Зокрема, більшість науковців [3; 4; 9; 13; 14; 15] основними чинниками зовнішнього впливу вважає:

- професійний, життєвий, особистий інтереси, зокрема матеріальну зацікавленість;
- необхідність у спілкуванні, обміну накопиченим досвідом;
- творчу спрямованість освітньої діяльності;
- особисті прагнення до розкриття власного потенціалу;
- гейміфікацію занять тощо.

Для повноцінного розкриття та розвитку компетентностей і вмінь висококваліфікованого фахівця, серед яких особливо важливими є за допомогою погоджених дій досягати поставлені цілі, налагоджувати плідні контакти та спілкування, знаходити нові перспективні напрями, здобувачі освіти шляхом налагодження міжособистісного спілкування навчаються критично мислити, базуючись на основі вивчення та аналізу інформації розв'язувати складні завдання, продумувати рішення, знаходити альтернативні шляхи, брати участь у дискусіях і забезпечувати результативні зв'язки [11; 14].

Іншою принциповою відмінністю застосування інтерактивних методів ведення занять є те, що учень із його потребами та інтересами стає повноправним учасником освітнього процесу, а накопичений ним теоретичний і практичний досвід – вихідним ресурсом засвоєння знань, умінь і компетентностей [11; 12; 16]. Відповідно до методологічних засад упровадження інтерактивних методик і розробок [6; 17] суб'єкт, який реалізує освіту, має спонукати та стимулювати здобувачів

до самостійного аналізу та пошуку варіантів вирішення, не пропонуючи готових результатів і виконуючи лише функції помічника або порадики. Наголосимо, що для вдалого налагодження функціонування міжособистісної активної практики викладання особа, яка проводить заняття, має використовувати весь спектр технологій, що можуть застосовуватися для розкриття здібностей: роботу у великих і малих групах, презентацію проєктів, наукові дебати, кейс-стаді, ситуаційні задачі, рольові ігри, експериментальні вправи тощо.

Дуже важливим є також розуміння того, що застосування інтерактивного навчання дозволяє не лише урізноманітнити його та зробити більш цікавим для здобувачів, а й ефективним за рахунок підвищення якості набутих компетентностей. Використання таких методів потребує прийняття факту, що в більшості випадків інтеракції вимагають від осіб, які навчаються, значної кількості уваги, наполегливості, зусиль і зосередженості на ключовому змісті, інколи навіть більшої, ніж при традиційному навчанні [1; 16]. Доцільно також при їх практичній імплементації мінімізувати витрати часу на другорядні аспекти, оскільки фактичне ґрунтовне засвоєння відомостей потребує набагато більших зусиль, зокрема часових.

Аналізуючи теоретико-методологічні засади використання інтерактивних методів, зазначимо, що вони поділяються на імітаційні (ґрунтуються на імітаційному або імітаційно-гейміфікованому моделюванні процесів, ситуацій і явищ, зокрема відтворення процесів у реальному середовищі) та неімітаційні (не передбачають моделювання об'єктів вивчення, що аналізуються) [6; 11].

У результаті аналізу наукових джерел [1; 3; 4; 6; 11; 17] встановлено, що основоположними методологічними принципами забезпечення інтерактивного навчання є такі:

✓ багатогранний аналіз і підбір вихідних навчальних матеріалів, зокрема спеціалізованих термінів і лексики, умовних позначень, що використовуються в конкретній сфері, конкретних практичних прикладів і ситуацій і завдань;

✓ попереднє відпрацювання можливого розвитку роботи за певними сценаріями роботи груп;

✓ налагодження та підтримка неперервного зворотного зв'язку, зокрема візуального, з учасниками робочої групи;

✓ надання права учасникам освітнього процесу виконувати функції модератора при виконанні ситуаційних завдань, вирішенні поставлених цільових проблем;

✓ оперативне втручання в роботу групи здобувачів у разі виникнення певних незапланованих труднощів і проблем, для невідкладного пояснення певних освітніх тверджень;

✓ постійний взаємозв'язок із представниками студентського колективу, реагування та нейтралізація певних напружених ситуацій і конфліктів, що можуть виникати в ході роботи;

✓ використання індивідуальної роботи та завдань для здобувачів (творчого, розвивального, контролювального характеру тощо);

✓ визначення чітких часових меж для роботи учасників колективу та забезпечення напрацювання досвіду роботи в часових межах і в умовах обмеженості інформаційних даних.

Базуючись на дослідницьких даних [1; 4; 6; 11; 13], встановлено, що обов'язковими умовами для застосування інтерактивних методів є:

➤ необхідність наявності попередніх (вихідних) знань, підготовки й практичного досвіду у

визначеній сфері дослідження, у першу чергу для викладача;

- демократичний характер спілкування всередині робочої групи;

- позитивні та довірчі відносини між суб'єктом, який забезпечує викладання, та здобувачами освіти, активне співробітництво й спілкування між ними;

- різноманіття джерел і методів одержання інформації щодо визначених питань, видів діяльності здобувачів, їхня мобільність і вмотивованість;

- можливість для відкритого творчого самовираження здобувачів освіти.

Проведений аналіз наукових джерел [5; 6; 11; 12; 18] дає можливість резюмувати, що забезпечення організації інноваційних методів у освітній діяльності включає:

- пошук, аналіз і визначення необхідної теми, цілей, питань, простору для налагодження подальшої дискусії;

- підготовку освітнього простору для реалізації міжособистісного активного спілкування (передбачене приміщення, необхідні технічні засоби тощо);

- розробку спеціально передбачених ситуацій і завдань, передбачених для консолідації зусиль навчальної аудиторії щодо вирішення визначених і поставлених завдань;

- напрацювання та прийняття певних правил для реалізації спільної роботи суб'єктів освітньої діяльності, методів і прийомів забезпечення доброзичливого й ділового спілкування в робочій групі;

- упровадження напрацьованої методики інтерактивного спілкування;

- визначення подальших можливих напрямів удосконалення напрацьованої освітньої технології для

розвитку професійних, загальнокультурних колективних і індивідуальних якостей (знань і вмінь) учасників освітнього процесу.

Зауважимо, що належна організація інтерактивного навчання має характеризуватися дотриманням таких методологічних правил і норм [3; 6; 11], як:

- забезпечення психоемоційної підготовки осіб, які беруть участь в інтерактивному спілкуванні, до безпосереднього залучення в певну роботу, визначення механізмів заохочення найбільш активних і старанних представників;

- організація відповідної кількості учасників, що буде відповідати можливостям досягнення поставленої мети – слід пам'ятати, що кількість членів групи безпосередньо визначає якість і ефективність навчання; оптимальної кількістю представників при застосуванні інтерактивних методів вважається 25 осіб [17; 18];

- обов'язкове залучення в обговорення визначених питань і тематики всіх учасників робочого колективу;

- чітке визначення завдань і процедур їх виконання перед початком застосування методологічного прийому, що дозволить забезпечити чіткий алгоритм виконання та доброзичливе ставлення всередині групи;

- раціонально підходити до розподілу здобувачів освіти на команди – необхідно враховувати їхні міжособистісні відносини, інтелектуальні потенціал і здібності та, у першу чергу, надавати можливість учасникам самостійно розподілятися на робочі об'єднання здобувачів або користуватися принципами випадкового добору.

Отже, на основі проведеного дослідження встановлено, що проаналізовані теоретико-методологічні засади, які сприятимуть підвищенню якості засвоєння,

задоволеності здобувачів і науково-педагогічних працівників від проведеної роботи, є важливими чинниками при розробці, упровадженні та успішному використанні інтерактивних методів у освітньому процесі.

2.3. Переваги використання інтерактивних методів навчання в закладах вищої освіти

Виходячи з уже проаналізованого матеріалу, зокрема відомостей про результативність різних видів опанування відомостей згідно з пірамідою навчання (див. рис. 2.1), можна однозначно стверджувати, що основний очікуваний результат від застосування інтерактивних методів полягає в підвищенні ефективності набуття знань і вмінь.

Водночас доречним є дослідження всього комплексу результатів від застосування технологій міжособистісного активного спілкування в освітній діяльності. Вони, своєю чергою, полягають у такому:

- дають змогу підвищити результативність та інтенсивність сприйняття, засвоєння та імплементації щодо вирішення поставлених і наявних навчальних, професійних і часткових завдань, що ставляться перед здобувачами знань;
- дозволяють покращити розуміння об'єктів (предметів, явищ і процесів) навколишнього світу, установити взаємозв'язки з ними, напрацювати досвід діалектичного пізнання дійсності;
- сприяють підвищенню рівня фахових і професійних знань та здібностей;
- удосконалюють та розвивають навички спілкування, ораторські здібності, спільної творчої роботи, виконання поставлених завдань, набуття необхідних зв'язків і комунікацій;

- підвищують рівень залученості здобувачів освіти у творчий процес вирішення навчальних і практичних завдань, їх мотивації до виконання реальних дій щодо пошукової, аналітичної, узагальнювальної роботи унікально-особистісного характеру через задіяний механізм залучення шляхом гейміфікації;

- дозволяють переносити напрацьовані гіпотези та ідеї з теоретичної в практичну сферу реалізації;

- сприяють накопиченню досвіду прийняття ділових рішень.

Зауважимо, що результативність застосування інтерактивних методів навчання визначається багатьма чинниками, основними з яких є:

- залученість здобувачів знань у процес освіти, їхня мотивація й зацікавленість в одержанні знань і навичок;

- рівень підготовки учасників освітнього процесу, зокрема їхні інтелектуальні, лідерські, ораторські, аналітичні здібності, наявність практичного досвіду;

- наявність сприятливої духовної атмосфери та інтелектуального середовища,

- загальний рівень застосування інтерактивних методів у процесі навчання, наявність належної кількості часу для індивідуальної роботи,

- наявність відповідної матеріально-технічної бази, вміння та навички здобувачів знань користуватися сучасними засобами та девайсами;

- розвиненість комунікаційних, презентаційних здібностей учасників процесу навчання;

- гнучкість, варіативність процесу освіти, наявність можливості дистанційного навчання та підготовки;

- можливість викладача забезпечувати сталий, а не варіативний і епізодичний контакт зі студентами за

допомогою застосування інтерактивних методів [2; 3; 4; 5; 11; 12; 13; 14; 17; 18].

На основі проведеного аналітичного аналізу розглянутого матеріалу опрацьованих джерел [1; 2; 3; 4; 5; 6; 11; 12; 13; 14; 16; 18; 19] узагальнено, що в якості очікуваних переваг від реалізації інтерактивних методів у освітньому процесі можна констатувати такі положення:

- ✓ сприяють ефективному, порівняно з традиційними методами, засвоєнню навчального матеріалу, знань і вмінь;

- ✓ формують і відображають у учасників освітнього процесу особисте ставлення до певних об'єктів, забезпечують існування власної думки та позиції;

- ✓ забезпечують формування життєвих здібностей, зокрема комунікаційні та адаптаційні, й практичного досвіду;

- ✓ сприяють забезпеченню лідерського потенціалу, культурній і практичній зміні навичок поведінки;

- ✓ зароджують у здобувачів освіти інтерес до об'єктів вивчення;

- ✓ заохочують розвиток інтересу та активне ставлення кожного до освітнього процесу;

- ✓ формують зворотний зв'язок (feedback) з аудиторією, що дає змогу реагувати на запити та інтереси учасників, координувати розвиток процесу колективного мислення за визначеним напрямом;

- ✓ забезпечують багатофакторну (пізнавальну, освітню, творчу, культурну, виховну тощо) дію на осіб, які здобувають освіту;

- ✓ знаходяться у взаємозв'язку з емоційним станом учасників.

Отже, на основі дослідженого та проаналізованого матеріалу встановлено, що застосування інтерактивних

методів у освітньому процесі характеризується високою ефективністю та продуктивністю. Підтвердженням цього є досліджені та встановлені позитивні результати та переваги їх реалізації на заняттях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ, 2007. 142 с.
2. Адамова І., Головачук Т. Сучасні підходи до використання інтерактивних методів навчання у навчальному процесі. *Інновації в освіті*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. С. 17–18.
3. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання / за заг. ред. О. І. Пометун. Київ: Вид-во А.С.К, 2004. 192 с.
4. Раковська М. А. Інтерактивне навчання в сучасному освітньому процесі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pdaa.edu.ua/np/pdf3/26.pdf>
5. Інтерактивна модель навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://helpiks.org/5-66582.html>
6. «Обучение действием»: новый подход к обучению и развитию [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hrm.ru/obuchenie-dejstviiem-novyyj-podkhod-k-obucheniju-i-razvitiyu>
7. Рег Реванс – основоположник «обучения через действие» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.peoples.ru/science/professor/reg_revans/
8. Гуща Ю. В. Эволюция понятия интерактивное обучение [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/32_PRNT_2013/Pedagogica/1_149145.doc.htm

9. Бронзель Л. А. Сутнісна характеристика інтерактивних технологій навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tme.uomo.edu.ua/docs/Dod/3_2010/Bronzel.pdf
10. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 366 с.
11. Интерактивные методы, формы и средства обучения. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://Svedenia_ob_/Obrazovanie/metodicheskie_rekomendacii/interaktiv.pdf
12. Застосування інтерактивних моделей і методів навчання шкільної історії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/48312/
13. Henard F. The pass to quality taching in higher education [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/education/imhe/44150246.pdf>
14. Сисоева С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих. Київ : НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. ВД «ЕКМО», 2011. 324 с.
15. Кремень В. Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. Київ : Грамота, 2007. 576 с.
16. Grounded theory methodology [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.mheducation.co.uk/openup/9780335244492.pdf>
17. Giorgdze M., Dzebuadze M. Interactive teaching methods: challenges and perspectives. Tbilisi : Iliia State University, 2017. 263 p.
18. Добрынина Т. Н. Интерактивное обучение в системе высшего образования : монография. Новосибирск : Изд. НГПУ, 2008. 183 с.

19. Top 6 Digital Transformation Trends In Education [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.forbes.com/sites/danielnewman/2017/07/18/top-6-digital-transformation-trends-in-education>

РОЗДІЛ 3

ХАРАКТЕРИСТИКА ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У наш час інтерактивні методи знаходять усе ширше використання при забезпеченні знань і вмінь їх здобувачів завдяки своїй фактично доведеній високій ефективності. Нині в освітньому процесі відомим та доступним для широкого використання є значний спектр різноманітних методів застосування міжособистісних способів реалізації інтеракцій. Це обумовлено, у першу чергу, розвитком інформаційно-технічних засобів, smart-технологій, сучасними сталими тенденціями розвитку ринку праці, світового освітнього простору та вимогами суспільства й держави.

Порівняно з традиційним, інтерактивне навчання дозволяє особам, цільова підготовка яких ведеться, брати активну участь у цьому процесі: ставити запитання, одержувати більш зрозумілі та розширені відповіді й пояснення, накопичувати необхідний для подальшої діяльності досвід, зокрема професійний, дискутувати з проблемних питань, обґрунтовувати та доводити власну позицію тощо. Зазначимо, що перехід від традиційного до інтерактивного способу ведення занять обумовлює необхідність зміни ролі викладача: із джерела для передачі та накопичення знань до організатора творчого процесу, фасилітатора, консультанта, наставника при виконанні самостійної та індивідуальної роботи [1; 2]. Водночас для забезпечення високого рівня реалізації освітнього процесу, розкриття всього творчого потенціалу здобувачів освіти, зокрема вищої, необхідним є забезпечення повноцінного використання максимально можливого різноманіття інтерактивних методів. У сучасних умовах глобалізації та інтенсифікації темпів життя людей та науково-технічного

розвитку цей процес, своєю чергою, потребує від особи, яка проводить навчання, ґрунтовного та чіткого розуміння всієї специфіки та особливостей їх прикладного застосування. У зв'язку з розглянутими положеннями важливими та актуальними є дослідження базових характеристик і особливостей використання основних інтерактивних методів забезпечення освітньої діяльності та проведення їхнього змістовного аналізу.

3.1. Інтерактивні методи навчання в процесі лекційних занять

Однією з основних форм реалізації освітнього процесу, зокрема в системі вищої освіти, є лекція. Загальновизнано [3; 4; 5; 6], що цей вид навчальних занять є базовим джерелом інформації для здобувачів знань і навичок, першочергово виражає зміст курсів навчальних дисциплін, їхнє концептуальне наповнення, рівень науковості та прикладного застосування, новизну. Водночас значно поширеною в наш час є переорієнтація навчання в напрямі самостійної роботи здобувачів освіти, результатом чого є скорочення кількості часу, відведеного, зокрема, і для лекційних занять [4; 5; 6; 7]. Зважаючи на ці зміни та науково доведений факт вищої ефективності застосування міжособистісних і активних методів навчання порівняно з традиційними, доцільним є активне впровадження в освітню практику проведення лекцій із застосуванням інтерактивних методів.

Відповідно до сучасної термінологічної бази [4; 8; 9; 10] дефініція «інтерактивна лекція» визначається як основна форма навчання теоретичної частини певного освітнього компонента, що дозволяє залучати осіб, які здобувають освіту, у цей процес, зберігаючи над ними, зокрема їхньою увагою, необхідний контроль та

забезпечуючи швидко й просту трансформацію пасивної презентації матеріалу в інтерактивний досвід.

Базуючись на аналізі інформаційних наукових джерел [7; 8; 10; 11; 12; 13; 14], встановлено, що проведення інтерактивних лекцій має відповідати таким принципам:

- постійна інтерактивізація, у першу чергу, за рахунок подолання односторонності презентації відомостей і даних з боку викладача шляхом використання найрізноманітніших методологічних і педагогічних методів, прийомів, форм і технологій реалізації освітнього процесу, включаючи:

- ❖ створення засад для внутрішньої зацікавленості осіб, які навчаються, до подальшої спільної роботи, забезпечення психоемоційного комфорту, налаштування на активну позицію та пошук творчих ідей;

- ❖ застосування практики, коли викладач спілкується з аудиторією, говорить до неї, що налаштовує та підводить до діалогового характеру освіти;

- ❖ забезпечення умов діалогового навчання, у ході якого розрив між життєвою практикою, знаннями здобувачів і досвідом, відомостями, що пропонуються, не буде занадто значним через реалізацію поступального характеру навчання;

- ❖ урахування особистих інтересів і зацікавленості здобувачів освіти, практична спрямованість матеріалу для кращого сприйняття нових відомостей,

- ❖ використання інтерактивних методів освітнього процесу, зокрема тих, що спрямовані на розвиток критичного мислення, ораторських здібностей;

- ❖ цілеспрямованість та фасилітувальний характер діяльності викладача, що має проявлятися в суб'єкт-суб'єктній направленості на виконання ролі організатора, коуча, консультанта, едвайзера та ін.;

❖ поваги до представників студентської аудиторії, дотримання основоположних засад колективної роботи – поваги до всіх висловлених думок, безособовість і обґрунтованість критики;

❖ застосування позитивних пізнавальних історій, прикладів із життя відомих людей, смішних, добрих жартів для налагодження емоційного середовища, необхідного для розвитку критичного мислення;

❖ максимальні інформатизація освітнього процесу та застосування найрізноманітнішого комплексу технічних засобів в on- та off-line режимах, мультимедійного супроводу процесу викладання навчального матеріалу (тексту, графічних зображень, анімації, цифрових аудіо- та відеозаписів тощо);

▪ двосторонній характер обміну інформацією, його діалогічність;

▪ застосування активного роздаткового матеріалу, включаючи забезпечення базовим опорним конспектом із частково незаповненими або призначеними для індивідуальних нотаток місцями;

▪ забезпечення попередньої високої вхідної підготовки до лекцій, заснованої на мотивації здобувачів знань і компетентностей.

На основі проведеного аналізу зарубіжних і вітчизняних інформаційних даних [8; 10; 12; 13; 14; 15; 16] установлено, що основними формами проведення інтерактивних лекцій є такі:

➤ лекція-візуалізація;

➤ проблемна:

❖ загальноусталена, із застосуванням інтерактивних методів – передбачає виступ спікера перед аудиторією із застосуванням проблемних запитань, мотиваційних компонентів, відповідного демонстраційного матеріалу тощо;

❖ професійно зорієнтована – заснована на викладенні матеріалу фахівцем, у багатьох випадках практиком, про реальну проблематику в певній сфері;

❖ інформаційно-проблемна – ґрунтується на викладенні відомостей, що стосуються певної складної ситуації, у формі запитань, орієнтованих на персоналізацію її значення для представників аудиторії, реальних прикладів складних ситуацій, та його пізнання шляхом аналізу, наукового пошуку, діалогу, порівняння різних позицій щодо напрямів вирішення;

➤ відеолекція, зокрема із застосуванням ресурсів Zoom, Skype, Microsoft Teams в Office 365, Google Hangouts тощо;

➤ бінарна лекція;

➤ лекція-дискусія;

➤ лекція-бесіда;

➤ лекція-пресконференція;

➤ лекція-провокація (з використанням заздалегідь запланованих і анонсованих помилок);

➤ лекція-консультація (зокрема програмована);

➤ лекція щодо аналізу конкретної ситуації;

➤ мінілекція.

Сучасний досвід [10; 11; 12; 13] свідчить, що найбільш поширеним у нинішній час та найпростішим інтерактивним інструментарієм презентації інформації є **лекція-візуалізація**, що становить надання певних даних за допомогою використання технічних засобів навчання (аудіо- та/або відеотехніки). Основною метою застосування цього методу ведення занять є формування в осіб, які навчаються, необхідних типів мислення, зокрема професійного, шляхом сприйняття усного чи письмового матеріалу, представленого у візуальній формі [13; 16]. Уважається [14; 15; 16], що такий тип викладу лекцій є максимально ефективним на етапі введення здобувачів

компетентностей у сутність нової дисципліни, її розділу чи певної теми завдяки можливості коментування та більш детального пояснення сутності та змісту попередньо підготовлених графічних матеріалів.

Базуючись на основі аналізу положень і змісту методологічних даних [10; 11; 12; 13; 15; 16], можна констатувати, що підготовка та реалізація лекції-візуалізації складається з таких етапів:

- ✓ визначення конкретної тематики заняття та її місця в загальній структурі навчання, вивченні цього освітнього компонента;

- ✓ постановка конкретної мети певного освітнього заходу та завдань, що спрямовані на її досягнення;

- ✓ підготовка до проведення лекції – включає підготовку інформаційного наповнення, напрацювання конспекту із включенням візуальних елементів і демонстраційного та наочного матеріалу, зокрема й базового опорного конспекту для здобувачів, підбір методів стимулювання їхньої творчої активності на занятті;

- ✓ проведення запланованої лекції – має містити вступну, основну й заключну частини та включати використання візуальних ресурсів, спрямованих на активізацію зорової, слухової, рухової видів пам'яті для забезпечення більш продуктивного запам'ятовування необхідних даних.

Проблемна лекція ґрунтується на необхідності здобуття нових знань шляхом аналізу наявних труднощів у певній сфері чи ситуації, визначення шляхів їх вирішення [10; 13; 15]. Особливістю цього виду занять є те, що творча робота, яка виконується в цьому випадку здобувачами освіти в діалозі з викладачем, є дуже близькою до дослідницької та розвиває навички її практичної реалізації.

Застосування цього освітнього заходу передбачає необхідність першочергового визначення за допомогою формулювання та постановки цільових запитань необхідної проблематики, що не має попередньо напрацьованого однотипного алгоритму вирішення, її постановки, у ході чого визначається важливість її розв'язання та напрацьовуються основні варіанти. Упродовж цієї лекції мислення здобувачів відбувається, базуючись на аналізі проблемної ситуації в напрямі одержання потрібних відомостей, намагаючись визначити потрібний для досягнення поставлених цілей кінцевий результат, використовуючи комунікаційні вміння та навички [13].

Зміст проблеми розкривається через організацію пошуку успішних варіантів та/або співвіднесення й аналізу запропонованих позицій щодо її цільового вирішення [13; 16]. Компонентами цього заходу є: матеріал лекції в якості об'єкта, здобувач знань – суб'єкта, пізнавальна, аналітична, творча діяльність і засвоєння нових даних – процесу об'єкт-суб'єктної взаємодії та мислення [8; 10].

У результаті реалізації цього виду занять забезпечується засвоєння здобувачами теоретичних знань, розвивається неоднотипне аналітичне та критичне мислення, формується пізнавальний інтерес до навчання та задатки майбутньої професійної мотивації.

Відеолекція становить поширений за допомогою сучасних цифрових технологій відеоматеріал, доповнений схемами, діаграмами, пізнавальними відеофрагментами, що передбачений для забезпечення надання знань і навичок здобувачів освіти. Використання цього виду проведення занять забезпечує передачу, опрацювання та презентацію інтерактивної інформації одночасно для кількох віддалених користувачів із можливістю

взаємообміну відомостями в режимі реального часу [12; 13]. Користування таким засобом може здійснюватися додатково й при дистанційному, заочному навчанні, для повторення вже вивченого попередньо матеріалу.

Одним із засобів реалізації такого виду навчальної діяльності, що може застосовуватися для представників, територіально віддалених один від одного, є використання спілкування в мережі Internet за допомогою комп'ютерного програмного забезпечення на базі хмарних технологій Zoom, Skype, Microsoft Teams в Office 365, Google Hangouts тощо, а також представлення попередньо записаних матеріалів на сторінках дисциплін на офіційному вебресурсі освітнього закладу або у певних мережах, зокрема соціальних, а також відеохостингу YouTube. Перевагою, що свідчить на користь застосування програм дистанційного зв'язку, є також можливість для налагодження практики проведення занять фахівцями з інших країн, а отже, вивчення міжнародного досвіду та напрацювання механізмів співпраці між навчальними закладами в різних державах. Особливо важливою можливістю реалізації освітнього процесу з проведенням відеолекцій стає в умовах реалізації дистанційного навчання при надзвичайних ситуаціях, карантинних обмеженнях, зокрема обумовлених небезпекою зараження інфекційними захворюваннями, зокрема інфекційних (гострої респіраторної хвороби COVID-19) тощо.

Бінарна лекція передбачає викладення особам, які здобувають освіту, навчального матеріалу проблемного змісту шляхом прямого діалогічного спілкування між двома викладачами, зокрема теоретика та практика або представників двох різних наукових напрямів, у формі діалогу із залучення до нього представників студентської аудиторії. Важливо, щоб діалог між ораторами

демонстрував високу культуру спільного пошуку конструктивного вирішення певної наукової проблеми чи ситуації, активне залучення в спілкування здобувачів знань, можливість постановки ними запитань, відображення власних позицій щодо обговорюваної проблеми, зокрема емоційних [13; 17].

Цей спосіб проведення лекційних занять дає змогу включати представників цільової аудиторії в активний процес мислення, порівнювати обґрунтованість і аргументованість викладу позицій представниками різних сторін, робити вибір на користь певної, приєднуючись до неї, напрацьовувати досвід та власний погляд.

При використанні **лекції-дискусії** викладач, забезпечуючи презентацію певного навчального матеріалу, ставить студентам попередньо підготовлені питання, з метою подальшого визначення векторів обговорення застосовує відповіді на них, організовує та забезпечує вільний обмін думками та ідеями, підводячи підсумки певних змістових розділів.

Для забезпечення повноцінної взаємодії викладача та здобувача освіти, вільного обміну ідеями й думками, активізації роботи представників аудиторії та динамічності освітнього процесу при застосуванні цього виду занять необхідним є управління колективною увагою, відхід від негативних і помилкових тверджень, що інколи виникають [13; 19]. Результативним інструментарієм для цього вважаються [19; 20] чітко відпрацьований підбір запитань, умілі управління увагою та модерування дискусією, пропозиції здобувачам знань вивчити, проаналізувати та обговорити визначені ситуації, кейси. Вибір базового матеріалу для дискусії має реалізуватися персонально суб'єктом викладання, ґрунтуючись на певних завданнях, що поставлені для роботи.

Лекцію-бесіду більшість науковців профільної сфери [8; 21] вважає найбільш поширеною та найбільш простою за своїм змістом наповнення формою активного залучення здобувачів знань у освітній процес. Її перевагами, своєю чергою, є здатність залучати увагу до найбільш важливих аспектів тем, що вивчаються, визначати зміст, інтенсивність і темп презентації матеріалу з урахуванням особливостей сприйняття представників аудиторії.

Основними вимогами, що ставляться до викладача, при використанні цього методу є необхідність стежити, щоб усі озвучені питання знайшли потрібні відповіді, забезпечуючи належну увагу осіб, які навчаються [21].

Лекція-пресконференція у першу чергу становить дискусію для визначення рівня засвоєння певного матеріалу. Вона проводиться зазвичай переважно в невеликих за своєю чисельністю групах у якості науково-практичного заняття на попередньо сформульовану та поставлену тему. Найбільш усталеним є проведення такого виду занять на початку вивчення певної теми чи курсу (для визначення інтересів здобувачів освіти, рівня їхньої підготовленості), усередині (з метою залучення уваги до основних компонентів змісту) та наприкінці (досліджуючи перспективи майбутнього використання здобутих теоретичних відомостей для подальшого розвитку чи у практичній сфері) [22].

Цей захід містить комплексну систему з циклу підготовлених доповідей студентів, кожна з яких становить попередньо напрацьований логічно закінчений матеріал тривалістю в середньому по 5 – 10 хвилин. Сукупність таких виступів дозволяє багатогранно проаналізувати та висвітлити певну проблему, ситуацію чи явище. На фінальному етапі проведення такої лекції викладач проводить підсумкову оцінку питань для

відображення знань і інтересів представників аудиторії, підводить підсумки й узагальнює проведену здобувачами роботу, доповнюючи та уточнюючи розглянуту інформацію [13; 22; 23].

Лекція-провокація становить навчальне заняття, коли інформація, що викладається, здійснюється з використанням заздалегідь запланованих і анонсованих помилок. Вона орієнтована на мотивацію зацікавленості та уваги здобувачів освіти до постійного контролю інформації, що викладається, пошуку в ній змістовних, методичних, методологічних, стилістичних орфографічних помилок і неточностей, розвиток здібностей оперативного аналізу відомостей і професійної ситуації, набуття вмінь і навичок експертів, опонентів, аудиторів [24; 25].

Кінцевим підсумком проведення такого типу освітніх заходів є оцінювання підготовки й діагностика знань представників навчальної аудиторії, аналіз допущених помилок [24].

Лекція-консультація (зокрема програмована) є різновидом проведення навчальних занять, що дає змогу більш активно залучати учасників освітнього процесу до обговорення певної теми чи проблеми. Такий захід зазвичай проводиться не одним викладачем, а за участю кількох висококваліфікованих фахівців у певній сфері. Упродовж перших 30 – 45 хвилин аудиторії презентується інформація про певний об'єкт наукового пізнання, а решта часу передбачена для відповідей на запитання, що виникають у здобувачів освіти. Результуючим підсумком проведення такого заходу є проведення завершальної дискусії, у ході якої учасники аргументують свої позиції щодо певного процесу та явища [26; 27].

Окремим різновидом цього типу занять є *програмовані лекції-консультації*. Їх особливістю є те, що по завершенні інформативної частини викладач сам

пропонує аудиторії надати відповіді на попередньо підготовлені ним запитання. По завершенні відповідей реалізується аналіз та обговорення неточних або неправильних варіантів. Суб'єктом, який забезпечує навчання, озвучуються роз'яснення щодо додаткових запитань і допущених помилкових тверджень [26; 28].

Лекція щодо аналізу конкретної ситуації є різновидом проведення заняття, в основі якого лежить застосування конкретної ситуації, виклад якої здійснюється усно або у формі короткого відеозапису, слайд-шоу тощо [29]. Виклад інформації про ситуацію, яка застосовується, має здійснюватися дуже лаконічно (щоб не розосереджувати увагу здобувачів), проте з наданням усієї необхідної інформації для детального розуміння та аналізу сутності певного явища.

Значна роль при реалізації такого навчального заходу покладається на здобувачів знань – для спільного аналізу та обговорення елементів процесу, що вивчається, усіма представниками аудиторії. Роль викладача при цьому полягає, у першу чергу, в активізації творчої дискусії за допомогою чітко визначених питань, поставлених конкретним особам, презентації різних думок з визначенням необхідного напрямку. Підводячи підсумки налагодженої дискусії модератором, базуючись на визначенні правильних тверджень і аналізі неправильних формулювань, має бути забезпечено підведення учасників до необхідного колективного висновку або узагальнення [29 – 31].

Інколи застосування аналізу конкретного явища чи ситуації може бути використано в якості вступного підготовчого матеріалу до подальшого вивчення для зацікавлення аудиторії, концентрації уваги на окремих актуальних проблемах, підготовки бази для творчого сприйняття навчального матеріалу [13].

Мінілекція є одним із способів інформування здобувачів освіти, що найбільш широко використовуються та мають доведену високу ефективність [32]. Відповідно до методологічних засад проведення цього виду занять на його початку викладач запитує, що відомо здобувачам освіти про певний об'єкт пізнання. Після надання відповідей та коментарів на поставлене запитання суб'єкт, який забезпечує освітній процес, пропонує обговорити ставлення здобувачів освіти до цього об'єкта та розширити знання про нього [33].

Отже, на основі проведеного аналізу наукових джерел визначено основні форми проведення інтерактивних лекцій у сучасних умовах, охарактеризовано ключові елементи їх реалізації. Також встановлено, що застосування цих інтерактивних заходів значним чином сприяє підвищенню ефективності реалізації освітнього процесу, зокрема шляхом активізації творчого потенціалу мислення, залучення інтересу та уваги здобувачів знань і компетентностей.

3.2. Інтерактивні методи навчання на практичних, семінарських та лабораторних заняттях

У процесі реалізації освітнього процесу, зокрема в системі вищої школи, окрім лекційних занять, важливе місце займають також практичні, лабораторні, семінарські заняття, консультації тощо. При проведенні цих навчальних заходів велику увагу приділено створенню повноцінних умов для розкриття творчого потенціалу суб'єктів, підготовка яких ведеться, їх активної міжособистісної взаємодії, налагодженню безпосереднього контакту всередині колективу на засадах довіри, взаєморозуміння та сприятливого емоційного середовища, зокрема з викладачами. Для забезпечення високого рівня

знань, необхідних компетентностей і вмінь здобувачів освіти важливого значення набуває використання впродовж імплементації навчальної діяльності сучасних інтерактивних методів і засобів, значна кількість яких існує в сучасних умовах. Це, своєю чергою, обумовлює важливість і необхідність аналізу міжнародного та вітчизняного досвіду про специфіку використання найбільш поширених і ефективних серед них, дослідження та систематизації теоретичних і методологічних особливостей їхнього практичного застосування.

3.2.1. Методи із застосуванням цифрових та internet-технологій

Значно інтенсивні темпи розвитку сучасних цифрових та інформаційних засобів, здатність накопичення та застосування великих масивів наукових і практичних даних, використання internet-ресурсів зумовлюють важливість розробки та впровадження в практику новітніх інтерактивних технологій в освіті, зокрема практиці вищої школи.

На основі проведеного аналізу даних [34; 35] визначено, що в наш час в середньому кожен студент має 5 цифрових пристроїв. Як свідчать результати соціологічного дослідження, здійсненого міжнародною компанією Navitas Ventures у липні 2019 року [34], майже 86% здобувачів вищої освіти в усьому світі, зокрема й Україні, користуються своїми смартфонами або планшетами під час проведення лекцій і практичних занять. Установлено також, що майже 54% студентів використовують свої електронні гаджети для internet-спілкування, обміну текстовими, графічними, відеоповідомленнями, пошуку певної інформації або інших цілей, не пов'язаних з їхнім навчанням.

Виходячи з проаналізованих тверджень, актуальною стає також необхідність пошуку сучасних теоретичних і практичних методологічних підходів до реалізації педагогічної діяльності. Це має максимально відповідати потребам і інтересам усіх зацікавлених учасників сучасного ринку освітніх послуг – роботодавців, здобувачів освіти та їхніх батьків, сімей, спеціалістів-практиків, зацікавлених у підвищенні кваліфікації, державних органів, суспільства загалом. Застосування новітніх smart-технології та інноваційних методик у освітньому процесі дають змогу дівіше використовувати науковий і інноваційний потенціал навчальних закладів, зокрема системи вищої освіти, забезпечувати індивідуалізований підхід і більш повне залучення суб'єктів навчання в освітню діяльність. Так, широкого застосування в сучасній освітній практиці, зокрема у сфері дистанційної освіти, набуло проведення практичних (лабораторних) занять із використанням інтерактивних цифрових та internet-технологій. Найбільш часто вживаються такі методи:

- ✓ вебінари;
- ✓ відеоконференції;
- ✓ віртуальні консультації;
- ✓ віртуальний тьюторинг;
- ✓ онлайн-семінари (лабораторні роботи) тощо.

Вебінари (назва виникла в результаті сполучення слів web (internet-простір) і семінар) становлять проведення практичних занять, організованих із застосування internet-технологій у режимі реального часу. Головна ознака цього заходу – інтерактивність – досягається шляхом презентації певних даних, представлених за допомогою відеотрансляції, голосового зв'язку, слайд-презентації, відеоматеріалів тощо, створення умов для постановки питань, що цікавлять представників аудиторії здобувачів

знань, відповіді на які надає суб'єкт, який проводить це заняття [36; 37]. Цей спосіб спільної роботи, знак «webinar» був зареєстрованим у 1998 році Е. Корбом, проте оскарженим у суді й наразі закріплений за міжнародною компанією InterCall [38].

Наразі існує дуже багато засобів, за допомогою яких може бути організоване проведення вебінарів, зокрема сервіси онлайн-трансляції YouTube, багатьох соціальних мереж, хмарні конференції Zoom, Skype, Microsoft Teams в Office 365, Google Hangouts, вебзабезпечення GoToMeeting, Open Meetings, WebEx, Adobe Connect, Milogo, DimDim тощо [36; 38].

Основними перевагами застосування вебінарів у освітньому процесі є такі [13; 36; 37; 38]:

- проведення заходів навчального характеру поза межами аудиторних приміщень із забезпечення дистанційного доступу до них – це, своєю чергою, може сприятливо впливати на створення більш комфортних умов для розкриття здібностей здобувачів освіти, дає змогу забезпечувати економію часових і матеріальних ресурсів здобувачів освіти та осіб, які реалізують викладання;
- інтерактивна взаємодія між доповідачем і здобувачами компетентностей;
- залучення нових зацікавлених осіб, зокрема здобувачів, абітурієнтів, представників з інших держав, осіб, зацікавлених у підвищенні кваліфікації та перепідготовці;
- здатність широкого залучення до процесу викладання представників бізнесу, державних органів влади, іноземних закладів вищої освіти, розширюючи міжнародне співробітництво, тощо;
- організація проведення on-line конференцій, зокрема міжнародних.

Аналіз даних, одержаних у результаті проведених досліджень [13; 36; 37; 39] про особливості організації та проведення вебінарів у освітньому процесі, дає можливість резюмувати такі рекомендації щодо проведення цих заходів:

- ✓ доцільним є завчасне чітко організоване планування змісту та часу проведення;

- ✓ незважаючи на плановість занять, необхідно додатково заздалегідь повідомляти про їх проведення зацікавлених сторін;

- ✓ раціонально використовувати візуальний супровід – текстовий матеріал, рисунки, графіки, таблиці тощо;

- ✓ корисною буде підготовка не лише концептуального наповнення матеріалу для проведення онлайн-зустрічі, а й цікавих пізнавальних фактів, жартів, пов'язаних з її тематикою, що дасть змогу забезпечити позитивну атмосферу спілкування та необхідну у визначений момент релаксацію аудиторії;

- ✓ важливо забезпечувати завчасну тестову експлуатацію;

- ✓ важливо не лише презентувати інформацію, а й застосовувати індикатори її розуміння й усвідомлення, забезпечувати обговорення;

- ✓ важливо розробити та використовувати по завершенні проведення критерії оцінки ефективності вебінарів – це дасть змогу визначати сильні та слабкі сторони, що будуть враховані в перспективі.

Отже, можна стверджувати, що вебінари є відносно простими за своєю організацією та проведенням інтерактивним методом навчання, проте їх використання дозволяє забезпечувати достатньо високий рівень інтересу та уваги, набуття знань і вмінь осіб, які навчаються.

Відеоконференція в освітньому процесі становить інтерактивний метод, що реалізується за допомогою інформаційних технологій, зокрема мережі Internet, та забезпечує багатосторонню передачу, обробку, перетворення та презентацію відомостей та інформації в режимі реального часу [13; 40]. Упровадження цього методу обумовлено, у першу чергу, необхідністю створення різноманіття засобів, що сприятимуть набуттю знань і вмінь, розвиваючи креативні, комунікативні, адаптаційні здібності здобувачів освіти.

Серед позитивних можливостей, що надаються завдяки використанню відеоконференцій у навчанні, можна назвати можливість узяти участь у активній творчій дискусії, індивідуалізацію підходів до вдосконалення різноманітних складників комунікаційних компетенцій, можливість налагодження спілкування з практиками та іноземними фахівцями, віртуальне занурення в аутентичне професійне середовище тощо [40].

Аналіз сучасних трендів розвитку освітнього процесу дозволяє констатувати, що при вивченні дисциплін усе більша увага відводиться самостійній (індивідуальній) роботі. **Віртуальні консультації**, своєю чергою, є інтерактивним методом реалізації навчання, що передбачають можливість надання необхідних пояснень щодо незрозумілого матеріалу від викладачів за допомогою спеціальних сеансів онлайн-спілкування чи інформаційних ресурсів [12; 41]. Забезпечення такої можливості для здобувачів компетентностей дозволяє розвивати вміння та навички, зокрема дослідницькі, практичного застосування концепцій і основних елементів освітнього матеріалу.

Віртуальний тьюторинг у сучасній практиці використовується для забезпечення ґрунтового розуміння, закріплення та коригування (у разі

необхідності) знань і вмінь, набутих у результаті самостійної роботи, колективної діяльності в групах, обміну досвідом з іншими учасниками аудиторії чи навчання. Ці заходи проводяться з використанням активних методів, зокрема ділових ігор, колективних дискусій і обговорень, case study, мозкового штурму, тренінгів, семінарів тощо [8; 42].

Онлайн-семінари (лабораторні роботи) є різновидом онлайн-зустрічей і презентацій, що забезпечуються шляхом використання мережі Internet у режимі реального часу. Під час їх проведення кожен із учасників процесу навчання має забезпечувати загальний контакт зі свого робочого комп'ютера чи іншого девайсу, зв'язок між якими підтримується шляхом використання спеціалізованого програмного забезпечення, вебдодатків. Для ідентифікації учасників має здійснюватися персоналізація чи підтвердження URL з'єднання [43].

Сучасний досвід [34; 35] свідчить, що за допомогою інтерактивних інформаційних технологій викладачі мають змогу стимулювати студентів, які використовують свої смартфони та планшети під час занять у особистих інтересах, до застосування цих пристроїв із навчальною метою та концентрації уваги на тематиці занять. У зв'язку з цим доцільним, на наш погляд, буде дослідження використання інтерактивної модерованої онлайн-платформи для навчальних дискусій Meeto [44], що трансформує тренінги та заняття шляхом ширшого залучення та активізації аудиторії.

Це програмне забезпечення активно використовується в навчальній практиці провідних університетів світу, зокрема Кембриджському університеті, Лондонському університеті, університеті Честер, університетах Саутгемптона, Центрального

Ланкаширу, різних компаній і організацій, приватними особами [45].

Важливою перевагою використання Meetoo є збережуваність усіх даних, використовуваних у обговореннях і темах, не на персональних комп'ютерах, займаючи місце на жорстких дисках, а на спеціальному сервері, що дає змогу розміщення та модерації розміщеного матеріалу, коментарів у обговореннях. Система Meetoo є доступною та простою в користуванні зі смартфонів, планшетів, ноутбуків, стаціонарних комп'ютерів студентів і викладачів, має зрозумілий і зручний інтерфейс, дозволяє економно використовувати internet-трафік.

Використання програмної платформи Meetoo є можливим і за допомогою індивідуальної та безоплатної реєстрації конкретного користувача, що буде здійснювати модерацію вивчення та обговорення певної теми чи курсу з кількістю учасників до 100 осіб, і на основі договірною використання певним закладом з можливістю опрацювання й обміну поглядами із багатьох тем (до 1500 студентів у кожній) зі значної кількості навчальних дисциплін [46]. Для індивідуальної реєстрації необхідним є лише введення певної електронної адреси користувача та обраного пароля, наступне їх підтвердження через згадану електронну пошту, контактну інформацію. При реєстрації певної теми на основі колективного використання необхідним є введення логіна й пароля, наданого визначеній організації.

Для відкриття нової теми обговорення необхідним є вибір опції «New meeting» та задання параметрів, за якими воно буде відбуватися (див. рис. 3.1). У запропонованих налаштуваннях встановлена можливість надання обговорення назви, часу та дати його початку та завершення, ідентифікації учасників. Після реєстрації

необхідної теми обговорення їй присвоюється певний номер ID, використовуючи яке здобувачі мають змогу долучитися до неї, обравши опції «Join meeting» на сайті Meetoo.

Meetings Upgrade

+ New All (1) Search

Інноваційні технології у вищій освіті

Starts at: 11 : 45 28 November 2017

Ends at: 13 : 15 15 December 2017

Time zone (UTC 02:00) Europe/Kiev

Share Meeting Search User ✓

Profiles
On Off
All participants will be identified

Shared With (0):

Add Cancel

Рис. 3.1. Параметри налаштування теми обговорення

Після реєстрації необхідної теми обговорення їй присвоюється певний номер ID, використовуючи який, після активації дискусії викладачем, здобувачі мають змогу долучитися до неї, обравши опцію «Join meeting». Після цього та налаштування свого профілю (вводу імені) активується можливість залишати повідомлення в конкретному форумі на сайті Meetoo (див. рис. 3.2).

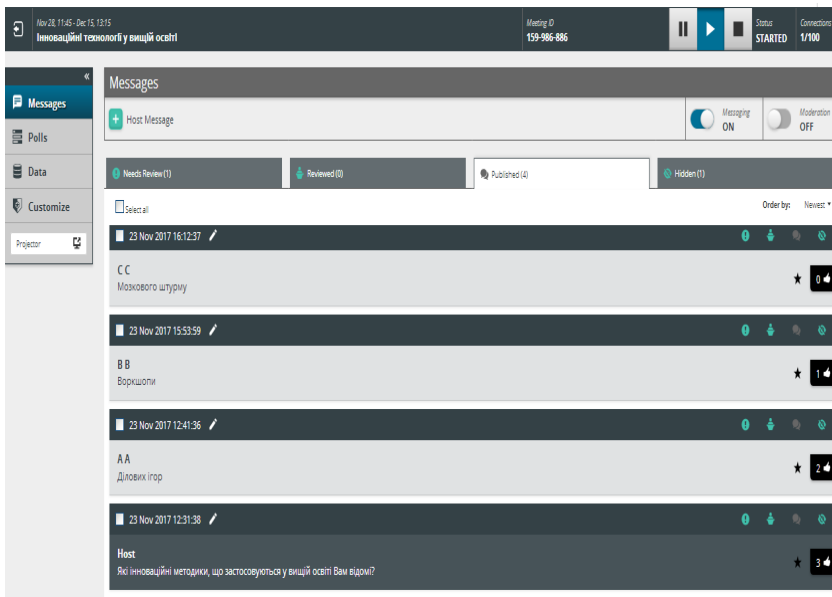

Рис. 3.2. Обговорення певного питання на онлайн-платформі Meetoo

Ця онлайн-платформа дозволяє не лише обмінюватися повідомленнями в режимі обговорення певного питання, а й дає змогу систематизувати питання студентів у процесі презентації їм нового навчального матеріалу. Особливо актуальною є ця можливість при проведенні лекційних занять. Так, при використанні цього інтерактивного забезпечення наприкінці вивчення кожного лекційного питання викладач має змогу зрозуміти, що є найбільш складним для сприйняття здобувачами, на що потрібно звернути більшу увагу та який масив інформації пояснити детальніше. Також це дозволить забезпечувати індивідуалізацію надання вищої освіти з урахуванням особливостей розуміння кожного здобувача.

Серед опцій Meeto у розділі «Polls» наявна також можливість проводити онлайн-опитування учасників певної теми за багатьма анкетними запитаннями для виявлення думки та ставлення до певного явища за допомогою використання смартфонів і планшетів. При розробці тестових запитань можуть використовуватися значна кількість варіантів відповідей і можливість надання кількох альтернативних відповідей, зокрема власний запропонований варіант.

Можливим у темах обговорень є розміщення презентацій у форматі Power Point, зображень, відео- та звукових матеріалів різних форматів (mpreg, avi, mov, wmv, flv тощо та mp3, wma, wav та інших відповідно) та internet-покликань на відомості на інших сайтах. Ці запропоновані можливості значно розширюють можливості та зручність використання цього програмного забезпечення. Важливою перевагою є можливість використання цих ресурсів для студентів повторно з метою закріплення матеріалу, для викладачів – для представників таких курсів. Це, своєю чергою, дозволяє заощаджувати час і ресурси студентів, викладачів, освітніх закладів.

Одна з основних відмінних ознак застосування цієї internet-платформи в практиці вищої школи – гейміфікація, що є додатковим способом залучення уваги здобувачів до навчання та активної участі в заняттях. Нестандартною особливістю є можливість набирати лайки за поставлені в ході набуття знань і навичок запитання та надані коментарі, практика яких є популярною й усталеною в соціальних мережах. У результаті використання Meeto також досягається диверсифікація методів, яка дозволяє урізноманітнити підходи до презентації та обговорення навчального матеріалу.

Отже, онлайн-платформа Meeto є ефективною, якісною та простою для розуміння інноваційним

складником процесу вивчення та обговорення нового матеріалу, актуальною для використання, у першу чергу, в системі вищої освіти. У зв'язку з підвищеною здатністю залучення уваги завдяки інноваційному складнику використання цього виду internet-ресурсу є рекомендованим викладачам, маркетологам, коуч-тренерам і представникам інших професій, чия діяльність пов'язана з презентацією та організацією обговорення нового матеріалу.

Іншим вебресурсом, що дає змогу реалізовувати інтерактивне навчання на основі інтерактивних інформаційних технологій, є онлайн-сервіс для створення вікторин, дидактичних ігор і тестів «Kahoot!» [47], що доступний також у вигляді мобільного додатка (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Приклад інтерактивної вікторини на базі ресурсу «Kahoot!»

Цей онлайн-ресурс, використання якого передбачене і на платній, і безплатній основі, дозволяє розробляти інтерактивні вікторини для перевірки навчальних досягнень здобувачів освіти широкої вікової категорії (і

дітей, і дорослих) у вигляді попередньо створених тестів, опитувань, вікторин.

Для використання цієї платформи необхідними є попередня реєстрація та створення профілів із визначенням необхідних ролей (викладачі або здобувачі).

Безоплатний доступ до програмного забезпечення передбачає встановлення запитань із кількома варіантами відповідей (quiz), серед яких необхідно визначити одну чи кілька правильних, правильність та неправильність тверджень (true or false) із певної відповідно підготовленої пари [47]. Використання ресурсу «Kahoot!» дозволяє проведення тестувань у таких формах:

- virtual classroom – передбачене для аудиторного тестування – тестові запитання й варіанти відповідей на них наводяться на загальному екрані в аудиторії, а здобувачі мають самостійно обрати правильну відповідь зі своїх девайсів після попередньої авторизації;

- self-placed learning – самостійне тестування здобувачів, коли тестові запитання та варіанти відповідей наводяться на їх електронних засобах упродовж визначеного викладачем періоду часу.

Упровадження цього ресурсу суб'єктами викладання дасть можливість контролювати ефективність вивчення матеріалу і у формі пізнавальних видів тестового контролю при очному або дистанційному спілкуванні, і в якості домашніх завдань.

Застосування онлайн-сервісу дозволяє забезпечувати утримання уваги здобувачів при поясненні нових положень, їх обговорення та закріплення в пізнавальній формі. Наголосимо, що використання цього ресурсу дає можливість підвищувати активність освітнього процесу, рівень його гейміфікації, змагальності та задоволеності процесом навчання, стимулювати самостійність і критичність мислення здобувачів освіти.

3.2.2. Методи інтерактивної візуалізації навчального матеріалу

Одним із чинників, які дають змогу значно покращити рівень засвоєння знань та здобуття навичок в освітньому процесі, є візуалізація. Загальноновизнаним є факт, що виконане належним чином ілюстративне оформлення даних дає змогу їх ґрунтовного структурування для ефективного запам'ятовування та засвоєння. У зв'язку з цим доречним є аналіз відомостей [48; 49] про особливості та специфіку застосування сучасних інтерактивних методів візуалізації, що використовуються в освітній діяльності, зокрема у вищій школі.

Mind map (інтелектуальна карта уяви) – ментальна карта, що становить пояснення сутності певного об'єкта наукового пізнання для систематизації його складових компонентів, виконаного за допомогою комбінації різноманітних записів і графічних ліній, що їх поєднують. Оформлення такого інтерактивного засобу може бути виконано на довільному аркуші паперу з використанням написів і ліній різноманітних яскравих кольорів і розмірів або за допомогою internet-сервісів Coggle, Freemind та ін. Застосування цього інтерактивного методу сприяє розвитку навичок систематизації, комплексного розуміння, запам'ятовування, формування логічних асоціацій [43; 49].

Timeline (стрічка подій) – розробка, що сприяє покращенню розуміння та запам'ятовування хронологічної сутності та систематизації послідовності реалізації певних явищ та/або процесів. Створити цей засіб візуалізації можна вручну або з використанням комп'ютерних програм-додатків Time.Graphics, Sutori, Tline [49].

Інтерактивна книга – формат, що набирає все більшої популярності у вітчизняному навчанні, причому

використовується він і для маленьких дітей, і для освіти дорослих, підвищення їхнього рівня кваліфікації [43; 49]. Цей засіб здобуття знань заснований на використанні за допомогою планшетів, мобільних телефонів та інших пристроїв спеціально розроблених текстових файлів, доповнених тематичною анімацією, відеоматеріалами та звуковими файлами. Для формування таких спеціалізованих методичних розробок застосовуються спеціально створені програми та додатки.

Лепбук – інтерактивне тематичне зібрання певних даних, виконаних у вигляді саморобного паперового колажу з певними елементами, що можуть рухатися [42; 49]. Підготовка такого проєкту має стати результатом самостійної творчої та дослідницької роботи осіб, які навчаються, що забезпечить їхнє ознайомлення і із загальними положеннями, і специфікою визначених процесів або явищ. Додатково виконання цього виду роботи буде сприяти розвитку індивідуального творчого мислення, креативності, навичок аналітики та систематизації.

Трейлер – короткий відеоролик тривалістю 2 – 3 хвилини, що дає загальне уявлення про певний об'єкт наукового пізнання (предмет чи явище) [49]. Для підготовки такого відеоматеріалу можуть бути залучені суб'єкти, навчання яких проводиться. Це дозволить забезпечити їхню зацікавленість та відповідний рівень обізнаності щодо цільового предмета вивчення. Для підготовки трейлерів можуть застосовуватися і прості зйомки за допомогою відеокамери мобільного телефону, і спеціальні програми для обробки графіки – Windows Movie Maker, Vegas Pro, PowerDirector Video Editor тощо.

Хмара тегів – становить графічне зображення поєднаних разом слів (термінів) на одному зображенні. Використання таких ілюстрацій дозволяє забезпечити

візуальне відображення спеціалізованої термінології, що використовується в певній галузі чи сфері [49]. Така практика в більшості випадків застосовується в якості нестандартного засобу привернення уваги, для концентрації на конкретних цільових поняттях і підвищення результативності роботи з певною інформацією. Основними різновидами програм для генерації хмар тегів є сервіси Worditout і WordClouds.

Отже, базуючись на результатах проаналізованого та дослідженого матеріалу, висновковуємо, що в наш час використовується велика кількість методів інтерактивної візуалізації навчального матеріалу. Їхнє застосування, своєю чергою, сприяє покращенню розуміння та засвоєння матеріалу, що вивчається, здобуттю і загальнолюдських, і профільних навичок, важливих для формування спеціалістів, конкурентоспроможних на ринку праці.

3.2.3. Метод ділових (імітаційних) ігор

Ділові ігри за своєю сутністю є імітацією, спрощеним моделювання реальної практичної (управлінської, виробничої або економічної) ситуації, що відтворюється за допомогою гейміфікації певною групою залучених до цієї діяльності осіб. У цьому випадку кожен із учасників освітнього процесу відповідно до визначених правил гри виконує певні завдання, передбачені його роллю, вчиняє конкретні дії, аналогічні реальній ситуації [8; 13; 31]. В основі застосування ігрових методів навчання лежить пошук найбільш відповідного варіанта виконання поставленого завдання або вирішення визначеної проблеми

Основною метою реалізації методу ділової гри в навчанні є розвиток навичок теоретичного та практичного мислення, управлінських, операційних, аналітичних умінь

[13; 19]. Зазначимо, що в результаті застосування цього засобу навчання здійснюється:

- формування в здобувачів освіти комплексного бачення пріоритетних напрямів і особливостей реалізації їхньої майбутньої професійної діяльності, тенденцій розвитку її пріоритетів;

- набуття учасниками навчання професійного та соціального досвіду, орієнтованого на вирішення цільових проблем;

- забезпечення пізнавальної та професійної мотивації, умінь прийняття колективних й індивідуальних рішень.

Відповідно до сучасних даних [13; 50] ділові ігри, що застосовуються в освіті, поділяються на такі види:

- ✓ імітаційні (тренажери);
- ✓ рольові.

Імітаційні ігри, що також відомі як «мікросвіти», є своєрідними засобами (тренажерами), які дають змогу змодельовати певну ситуацію, тривалість якої буде тривати певний визначений період часу. Це, своєю чергою, дозволяє оцінювати довгострокові результати та наслідки прийнятих рішень, можливі побічні ефекти (позитивні та негативні) [10].

На основі проведеного аналізу [2; 16; 50] встановлено, що структура підготовки та проведення імітаційних ігор складається з таких етапів:

- *постановка мети та завдань* – мають урахувувати всі особливості профілю та конкретної дисципліни, що вивчається;

- *підготовка до проведення* – потребує зусиль від усіх учасників навчання, зокрема від викладача щодо підбору потрібного матеріалу, спеціалізованого технічного та програмного забезпечення, напрацювання сценарію й ролей, реалізації заходів стимулювання активності

здобувачів знань і вмій, доведення сценарію та правил до їх розуміння, від суб'єктів, підготовка яких здійснюється, щодо засвоєння теоретичного матеріалу, розуміння сутності та норм, за якими відбудеться захід;

➤ *проведення* – здійснюється в колективному режимі та впродовж запланованого часового періоду;

➤ *підведення підсумків і обговорення результатів* – має бути систематизовано всі сильні та слабкі сторони вжитих заходів, визначено взаємозв'язок між основними чинниками, ідентифіковано рекомендації та шляхи для подальшого практичного застосування набутих знань і навичок

Використання цього інтерактивного методу в освітньому процесі дає змогу задіяти значний комплекс засобів навчання, за допомогою яких відтворюється реальна професійна ситуація, а її учасники можуть застосувати свої навички прийняття управлінських рішень на основі комбінованого підходу. Також методика розвиває аналітичні здібності, системне та комплексне мислення, уміння відповідати за рішення в умовах навколишнього середовища, що швидко змінюються, мінімізувати ефект стресів, які є їх результатом, адаптуватися до умов ринкової нестабільності та невизначеності [1; 10].

Рольова гра – форма проведення занять, що передбачає відтворення реальної діяльності конкретних представників цільової організації, зокрема взаємодії між ними, у результаті якого моделюється аналогічна до імітаційної гри професійна ситуація, проте в більш спрощеному, зокрема за тривалістю, вигляді [19; 22]. При цьому викладач має розкрити здобувачам знань сутність і важливість проблематики ситуації, визначити їхні завдання щодо передбачених ситуацією дій для досягнення поставленого завдання [50].

Виділяють [19; 22; 46] такі етапи проведення рольових ігор:

- *підготовчий* – включає розробку викладачем ситуаційного завдання, що буде використовуватися, його опису, визначення ролей, попереднє проведення розминки за допомогою використання модератором простих запитань, які потребують швидкої однозначної відповіді, за вивченим теоретичним матеріалом;

- *розподіл ролей для проведення гри* – має здійснюватися відповідно до врахування ступеня підготовки, особливостей характеру та інших особистих якостей учасників, їхніх побажань;

- *підготовка до виконання ролей* – включає уточнення уявлень учасників про функції осіб, які будуть виконуватися впродовж заходу, їхній контакт між собою згідно з проведеним визначенням членів команд, підрозділів, груп для взаємодії;

- *гра* – виконання попередньо визначених диверсифікованих дій і функцій, передбачених ситуацією;

- *підсумковий аналіз одержаних результатів і підведення підсумків* – передбачає систематизацію ефективності вжитих упродовж ситуаційної справи вчинків і заходів, обговорювання найбільш доцільних варіантів дій та таких, які були недоречними та помилковими, фінальне визначення одержаних від проведення заходу кращих представників для подальшої їхньої мотивації.

На основі проаналізованого матеріалу зазначимо, що проведення рольових ділових ігор на практичних заняттях також сприяє підвищенню рівня якості освіти шляхом надання необхідних здобувачам знань і навичок, диверсифікації інтерактивних методів навчання, що використовуються для цього.

Отже, базуючись на результатах викладеного матеріалу про характеристику та особливості застосування ділових ігор, констатуємо, що застосування інтерактивного методу ділових ігор може значно покращити інтерес до навчання, налагодження активної міжособистісної співпраці учасників навчання, підвищити навички управлінської роботи, аналітичного та системного мислення, командної роботи, прийняття рішень тощо.

3.2.4. Метод «мозкового штурму»

Цей метод є одним із базових і найбільш поширених при генеруванні творчих ідей щодо напрямів виконання поставлених завдань і розв'язання проблем. В основу його застосування покладено принцип швидкого продукування пропозицій про шляхи досягнення певної чітко сформульованої мети, наступного їх колективного аналізу та визначення найбільш пріоритетних [13; 15]. Важливим у цьому процесі є розуміння, що не можна надавати негайну оцінку чи критику висловлених поглядів, потрібно лише відображати їх на папері чи фліпчарті. Учасники групи мають чітко знати, що при використанні методики не може бути хибних думок, не потрібними є їх обґрунтування та пояснення – усі представники мають обмінюватися ідеями, зокрема розвиваючи чужі. Установлено, що головною метою використання методу, який аналізується, є стимулювання в учасників роботи творчої активності, динамічності процесів мислення, абстрагування від усталених поглядів та зосередження зусиль на конкретній практичній меті.

Ґрунтуючись на проаналізованих базових засадах і результатах публікацій [13; 15; 50], узагальнено основні принципи використання досліджуваної інтерактивної технології:

- важливість висловлення всіх ідей та думок, неприпустимість їхньої критики;
- стимулювання всіх думок і поглядів, заохочення найбільш креативних і неочікуваних;
- ініціативність щодо збору максимально можливої кількості ідей;
- можливими є уточнення, коригування, зміна відображених позицій;
- незгодні із загальним рішенням, напрацьованим у процесі колективного обговорення, мають змогу висловити свою особливу думку щодо захисту власної пропозиції.

Відповідно до методологічних основ застосування цього інтерактивного методу на початку викладач обов'язково має роз'яснити принципи роботи, чітко визначає та формулює мету та завдання, що ставляться перед групою студентської аудиторії, визначає необхідні методи та засоби для активізації їхньої творчої активності, підбирає демонстраційний матеріал. Роль здобувачів знань перед початком заходу полягає в ґрунтовній підготовці змісту теми, що вивчається.

Згідно із загальноновизначеними нормами і правилами починати «мозковий штурм» доцільно з вправи на інтелектуальну розминку, що забезпечить визначення рівня готовності учасників для подальшої роботи, реалізувати усунення їхніх психологічних бар'єрів і забезпечити психоемоційний комфорт [22]. Для реалізації цього викладач має звернутись до учасників групи з бліцопитуванням, що потребує коротких відповідей, щодо основних принципів, вихідних положень і засад теми, яка вивчається.

Безпосереднє генерування ідей починається з указівки суб'єкта, який здійснює викладання. У ході процесу всі варіанти відповідей фіксуються й

занотовуються. Після накопичення необхідного комплексу відповідей розпочинається їх обговорення та публічний захист одержаних студентами варіантів, у результаті чого експертна комісія оцінює та визначає найбільш перспективні. Фінальним етапом такого заняття є підведення підсумків і узагальнення результатів [13]. На основі проаналізованого матеріалу можна стверджувати про високу ефективність і раціональність провадження цього методу в навчальну практику.

3.2.5. Метод роботи в малих групах

Робота в малих групах є одним з основних і найбільш популярних інтерактивних методів, оскільки дає змогу всім здобувачам знань (зокрема неактивним у повсякденному спілкуванні та сором'язливим) брати участь у безпосередній роботі, налагоджувати співпрацю, практикувати навички її розвитку, міжособистісного спілкування, зокрема вміння уважно слухати, вирішувати суперечки та неузгодженості, які виникають, узагальнювати та резюмувати загальну колективну думку [13; 15; 19; 43]. Зауважимо, що використання цього освітнього методу повністю відповідає концепції особистісно зорієнтованого навчання. Із літературних джерел [22; 43; 50] відомо, що навчання, яке здійснюється в малих групах, почало використовуватися ще з 20-х років минулого століття, проте активні розробки освітніх технологій на його основі та їх активне впровадження розпочалося лише з 60 – 70-х рр.

Основною метою використання цього методу є забезпечення обговорення освітнього матеріалу для кращого засвоєння загальноакадемічних, професійних знань, практична демонстрація подібності та відмінностей думок і суджень про певні об'єкти, виявлення позицій та

думок різних учасників щодо певних питань, стимулювання до подальшої творчої та дослідницької діяльності [13; 19].

Виходячи з проаналізованих тверджень, резюмуємо, що пріоритетними завданнями використання цього методу є:

- забезпечення та покращення рівня засвоєваних знань щодо певної цільової інформації;
- розвиток умінь і навичок спілкування, співпраці та взаємодії в певній робочій групі чи колективі;
- реалізація розуміння сутності командного духу, цінності єдності інтересів групи;
- стимулювання динамічної переорієнтації та зміни соціальних ролей при виконанні визначених командою пріоритетних напрямів.

У результаті проведеного аналізу інформаційних джерел [13; 15; 50] встановлено, що використання методу роботи в малих групах ґрунтується на таких принципах, як:

- успішність реалізації методу визначається соціальною взаємодією суб'єктів, які одержують компетентності, їхньою міжособистісною позитивною взаємозалежністю;
- формування представників груп, що беруть участь у змаганні, має здійснюватися на основі сліпого випадкового вибору;
- чисельність учасників у групах має визначатися кількістю та складністю творчих завдань, що будуть вирішуватися або виконуватися в ході проведення заняття;
- завдання, що пропонуються групам, мають бути розраховані та призначені для всіх їх членів, а кожен із них має сприяти підвищенню вже наявного підсумку;

➤ для виконання поставлених завдань групам мають надаватися відповідний необхідний простір і технічні можливості;

➤ при досягненні успіху при виконанні ситуаційного завдання всі представники команди одержують спільну та однакову нагороду;

➤ успіх або невдача певної групи визначається індивідуальною результативністю її представників і має поширюватися на всіх однаковою мірою.

Зазначимо, що основний акцент у діяльності викладача при використанні методу роботи в малих групах має здійснюватися на проектуванні та організації відповідних умов, постановці завдань для творчої, дослідницької, пізнавальної роботи здобувачів у межах діяльності в командах. Суб'єкт, який забезпечує освітню діяльність, має сприяти в здобутті здобувачами і індивідуальних, і командних компетентностей пошуку інформації, її критичного аналізу, розуміння, уміння формулювати чіткі висновки, аргументувати та реалізовувати їх на практиці [22; 26; 51]. Так, викладач має обов'язково забезпечувати виконання таких положень [13; 43]:

- необхідно обов'язково переконатися, що учасники, які беруть участь при використанні методу, володіють достатнім для виконання поставленого завдання рівнем знань і вмінь (у протилежному випадку вони не будуть докладати для цього зусиль);

- потрібно надавати максимально чіткі інструкції, забезпечувати їх фіксацію на певному джерелі, яким можна легко скористатися при застосування освітньої технології;

- час, що надається для виконання певного завдання, має бути достатнім для цього.

У результаті аналізу науково-методичних даних [13; 15; 19; 22; 50; 51] визначено та систематизовано, що безпосереднє застосування методу роботи в малих групах на заняттях передбачає використання таких етапів їх проведення, як:

✓ *підготовчий* – складається з формування складу груп, їх розміщення на відведених місцях, висвітлення викладачем сутності ситуації, що буде використовуватися, попереднє обговорення та уточнення певних моментів (у разі необхідності), напрацювання загальних позицій щодо вирішення групами поставлених завдань;

✓ *основний* – передбачає презентацію позицій і напрацювань кожної з груп, постановку необхідних запитань учасниками інших команд, загальноколективне обговорення кожної з них, формування комплексної думки, що буде відобразити спільну позицію щодо творчого вирішення поставленого завдання;

✓ *підведення підсумків (рефлексія)* – викладач пропонує власні оцінні твердження щодо запропонованих шляхів вирішення сформульованої на початку проблемної ситуації, його порівняльний аналіз із запропонованими учасниками груп, надає оцінні твердження про роботу малих команд, сформульованих ними рішень, ефективності шляхів розв'язку, оголошує одержані бали чи надає інші бонуси.

Отже, на основі розглянутого матеріалу доходимо висновку, що метод роботи в малих групах є ефективним засобом налагодження соціальної та міжособистісної взаємодії учасників освітнього процесу, забезпечення комунікаційних і ораторських здібностей, зокрема малоактивних і сором'язливих представників, загальних і профільних знань і навичок здобувачів освіти. Особливо доцільним є використання в освітньому процесі цього

методу в комплексі з іншими інтерактивними та традиційними.

3.2.6. Метод кейсів (case study)

Метод кейсів (від англ. *case* – випадок, ситуація) становить удосконалений інтерактивний засіб аналізу конкретних подій, їх проблемного та критичного дослідження, що базується на забезпеченні навчання шляхом вирішення конкретних цільових завдань (вирішення конкретних ситуаційних кейсів). Так, при його використанні учасники, навчання яких проводиться, мають розглянути конкретний випадок, розібратися в його складнощах, запропонувати всеможливі альтернативні варіанти їхнього подолання, вибрати найоптимальніше з них, розробити план його реалізації [13; 19; 22]. Проведений аналіз інформаційних джерел [1; 13; 15; 19] свідчить, що вперше він був використаний у навчальній практиці представниками Гарвардського університету в 1870 р. З того часу активного поширення набули дві основні школи застосування case study:

- американська (Гарвардська) – передбачає напрацювання єдиного правильного рішення;
- європейська (Манчестерська) – передбачає багатоваріантність розв’язання проблеми.

Аналізуючи сутність цього методичного інструментарію реалізації освіти загалом, зазначимо, що він поєднує опрацювання матеріалу, детальне його вивчення, осмислення та прийняття обґрунтованого рішення, спрямованого на розв’язання проблематики ситуації, яка виникла або може виникнути внаслідок певних подій [19; 22; 52]. Базуючись на цих досліджених твердженнях, виділимо такі види ситуацій, що використовуються для розробки кейсів:

✓ *польові (фактичні)* – засновані на реальних подіях і практичних даних;

✓ *крісельні (змодельовані)* – одержані в результаті напрацювання потрібної для навчальних цілей ситуаційної інформації;

✓ *дослідницькі* – орієнтовані на реалізацію дослідницької діяльності шляхом використання методу наукового моделювання.

Основоположна мета застосування цього методу в освіті – за допомогою активізації діяльності та залучення здобувачів у освітній процес напрацювати в них стали навички та вміння вирішення прикладних ділових завдань, роботи в згуртованій команді, швидкого, чіткого й злагодженого прийняття рішень в умовах обмеженості інформаційних і часових ресурсів [22; 26]. Окрім цього, виділяють [13; 22; 29] такі додаткові цілі:

➤ приймати необхідне рішення, виходячи з поставленого завдання та базуючись на фактичних даних;

➤ мислити та діяти логічно й послідовно;

➤ оцінювати та виділяти першочергові, а також другорядні аспекти досягнення сформульованої мети;

➤ перспективно вирішувати необхідні питання, демонструючи свою особисту компетентність;

➤ ефективно застосовувати наявні засоби аналітичного, якісного та кількісного аналізу даних, зокрема для реалізації ретельного аналізу ситуації та розробки необхідного детального плану дій;

➤ репрезентувати результати проведеного аналізу в обґрунтованому та переконливому вигляді.

Метод *case study* належить до неігрових імітаційних засобів реалізації процесу активного навчання, застосування якого сприяє розвитку навичок групової та командної роботи, розкриттю потенціалу вирішення проблем, зокрема професійних [2; 13]. У ході

імплементатії цього інструментарію здобувачі мають вивчити та зрозуміти ситуацію, її особливості, оцінити наявну обстановку, ідентифікувати сутність проблеми, визначити своє місце в її вирішенні, напрацювати максимально доцільну лінію поведінки. Серед переваг застосування цього методологічного прийому фахівці та дослідники [13; 19; 22; 52] відзначають:

- імітацію участі в реальних ділових і бізнес-процесах;
- стимулювання розвитку аналітичного мислення;
- реалізацію комплексного підходу до розв'язання наявних задач;
- можливість напрацьовувати досвід прийняття правильних і помилкових рішень, зокрема колективних та індивідуальних, ідентифікації критеріїв їх відмінності;
- підвищення зацікавленості в одержанні теоретичних знань, їх гармонізації з практичною сферою.

Підготовка до проведення заняття з використання кейс-методу в першу чергу передбачає визначення його основної мети, завдань, розробки та/або підбору необхідного основного та додаткового матеріалу кейсу, напрацювання логічного сценарію проведення заходу, підбору потрібних механізмів стимулювання активної участі здобувачів освіти, зокрема розумової та творчої, підбору технічного та візуального забезпечення [13; 22; 26; 53]. При цьому слід урахувувати, що аналізуватися має конкретна ситуація у визначений період часу, бажано за останні 5 років. Забезпечуючи її викладення, необхідно надавати максимально реальні та повні дані, з указівкою місця, часу, дійових осіб, комплексної проблематики, що мають орієнтувальний характер. Базовими принципами при виборі та створенні матеріалу кейсу є:

- ❖ презентація відомостей із відображення професійних нюансів визначеної ситуації;
- ❖ проблемність;
- ❖ доступність і цікавість викладення відомостей;
- ❖ можливість для реалізації здібностей усіх представників групи, що навчається, з урахуванням їхнього рівня знань, психоемоційних особливостей;
- ❖ ситуація має відображати і позитивні, і негативні приклади діяльності у визначеній сфері.

Аналізуючи загальний алгоритм реалізації case study, зауважимо, що викладач має діяти протягом усього процесу, а ступінь його участі впродовж різних стадій може варіювати та залежати від попередньо поставлених цілей. Проведений аналіз джерел [13; 22; 50; 53] свідчить, що робота здобувачів освіти над вирішенням кейсу має містити такі етапи:

➤ *вивчення конкретної ситуації та її проблемності* – матеріал кейсів може бути представлений студентам за певний час до проведення заняття для попередньої підготовки, проте в більшості випадків для ознайомлення з ним надається 5 – 10 хв. залежно від рівня складності. Доречним є проведення викладачем короткого опитування щодо розуміння опрацьованих даних, що додатково надасть змогу «розігріти» та підготувати аудиторію до активної роботи;

➤ *аналіз матеріалу кейсу* – кожен представник аудиторії або визначена для роботи мала група проводить підготовку розробленого варіанта вирішення ситуаційного завдання та займається підготовкою для його публічної доповіді;

➤ *презентація ідей* – становить висвітлення результатів проведеної попередньо роботи. Додатково в ході реалізації цього етапу в суб'єктів, які навчаються, розвиваються вміння публічно представляти певні

здобутки, їх рекламування, висвітлення переваг і можливих напрямів ефективного використання, прийняття, витримування та апелювання критиці на свою адресу;

➤ *загальна дискусія* – уособлює колективне обговорення, спрямоване на встановлення причин, чому ситуація має характер дилеми, визначення основного суб'єкта прийняття рішень, пошук варіантів розв'язання, які були в нього наявні, ідентифікації пріоритетних напрямів подальших дій;

➤ *підведення підсумків* – полягає в представленні викладачем найбільш раціональних варіантів. Для кейсів, приклади яких були взяті з практики, наводяться дані про те, як вони були вирішені в реальному житті, для згенерованих завдань – презентується бачення шляхів подолання кризи з погляду модератора заняття, акцентуючи увагу, що запропоноване обґрунтування може мати й кращі варіанти. Також упродовж цього етапу виділяються й заохочуються кращі представлені позиції та ідеї, стимулюються кращі учасники заходу.

Отже, виходячи з проаналізованого та дослідженого матеріалу, можна обґрунтовано стверджувати, що метод кейсів є ефективним засобом реалізації освітнього процесу. Зауважимо, що в результаті його використання забезпечується формування та ефективне засвоєння профільних знань, розвиток аналітичних, порівняльних, лідерських, комунікативних і ораторських здібностей, умінь вести ділову дискусію, відстоювати власний погляд, формувати лаконічні, проте переконливі звіти, висловлювати незгоду в обговореннях, сприяє усвідомленню та розумінню позицій і думок клієнтів, колег, партнерів, опонентів та ін.

3.2.7. Метод модерації

У сучасних умовах одним із засобів, що дають змогу забезпечувати проблемно зорієнтоване навчання, є також метод модерації (від лат. *moderate* – керувати, регулювати, урівноважувати). Цей методологічний прийом був заснований представником Мюнхенського університету А. Едмюлером у 60-х роках минулого століття. Він передбачає забезпечення групової роботи щодо обміну ідеями між суб'єктами, які навчаються, з вирішення певної проблематики шляхом використання їхнього персонального життєвого досвіду [54; 55].

Вагому роль у цьому процесі відведено викладачу, який виступає в ролі модератора та партнера здобувачів освіти, формулюючи проблемне питання, резюмуючи напрацьовані варіанти відповідей та організовуючи їх обговорення. Найрезультативнішим вважається його застосування наприкінці вивчення певного масиву інформації, коли здобувачі компетентностей, володіючи достатніми базовими знаннями, прагнуть застосувати їх, зокрема при дослідженні певної проблематики в конкретно визначеній сфері [54; 56].

Перед початком проведення заняття з використанням модерації раціональним вважається проведення певної інтелектуальної розминки у вигляді короткого бліцопитування з наданням коротких відповідей, упродовж якої студенти зможуть освіжити свої знання та активізувати комунікативні свої здібності [54; 55].

На основі аналізу джерел [54; 55; 56] установлено, що для організації освітнього заходу на основі цієї технології рекомендованим є застосування таких етапів:

✓ *постановки цільових запитань* – передбачає розподіл присутніх на певні малі групи (у разі необхідності), їх ознайомлення із конкретним напрямом

роботи, сформульованого чіткого лаконічного питання, відповідь на яке буде визначатися в ході заняття;

✓ *обговорення та визначення варіантів* – визначення варіантів ідей, що виникли, їх обговорення та визначення найбільш пріоритетних (при наявності сформованих мінікоманд), їх фіксації на спеціально підготовлених картках або стікерах, що закріплюються на певному видному місці;

✓ *презентація напрацьованих відповідей* – студенти (або спеціально обрані представники груп) виступають із представленням підготовлених варіантів, коротко розкриваючи сутність своїх розробок. Додатково, у випадку появи питань від інших присутніх, забезпечуються необхідні відповіді на них;

✓ *обговорення, підведення підсумків і кінцевих результатів* – під керівництвом модератора спільно реалізується дискусія щодо запропонованих ідей, у ході якої визначаються сильні та слабкі сторони кожної з них, шляхом визначення рівня висловленої підтримки колективу ідентифікуються найбільш пріоритетні та формулюються кінцеві одержані результати проведеної суб'єктами освітнього процесу роботи, визначаються та заохочуються учасники, які найбільше себе проявили.

Підсумовуючи проаналізований матеріал, можна резюмувати, що розглянутий метод модерації є рекомендованим для широкого застосування в практиці освітнього процесу як такий, що сприяє формуванню необхідних загальнофахових і профільних знань студентів, розвитку в них причинно-наслідкового творчого й критичного мислення, аналітичних, організаційних, презентаційних, комунікаційних і ораторських здібностей тощо.

3.2.8. Методи дискусії, диспуту, дебатів

У сучасних умовах з метою результативного залучення суб'єктів, які здобувають знання та навички в освіті, до процесу активного навчання широко застосовуються також різноманітні діалогові технології. За своєю сутністю вони становлять систему заходів із налагодження між викладачем і представленою аудиторією творчого комунікативного середовища, забезпечення ефективної бази для взаємного співробітництва при вивченні, обговоренні та узагальненні освітнього матеріалу з визначення перспективних напрямів для імплементації здобутих знань і навичок [2; 19; 22; 50]. Одними із широковживаних форм діалогових технологій в освітньому процесі є дискусія, творчий диспут, дебати [22; 50].

Дискусія – метод організації освітньої діяльності, що передбачає цілеспрямоване, спеціально організоване колективне обговорення конкретного об'єкта (предмета, явища, ситуації, проблеми тощо), що супроводжується обміном особистими творчими ідеями, здобутим життєвим досвідом, відкритими думками та оцінними судженнями у складі певної групи чи сукупності осіб [13; 22; 50]. До методологічних інструментаріїв створення та проведення творчої дискусії в освітньому процесі зараховують визначення основної мети, завдань і пріоритетів, прогнозування суджень і дій учасників, планування процесу проведення, зокрема визначення регламенту та вихідної послідовності виступів основних учасників [22; 57].

Основним видом освітніх заходів, використовуваних у навчанні, є групова дискусія [13; 50]. Її основною метою є розвиток навичок здобувачів освіти чітко висловлювати свої думки та позиції, відстоювати їх, приймати

конструктивні критику та пропозиції, що можуть бути використанні для подальшого вдосконалення. Для реалізації групової дискусії присутні на занятті розподіляються на малі групи з метою напрацювання позицій щодо визначеної тематики заходу. За попередньо визначеним алгоритмом мінікоманди можуть розробляти власні твердження або на єдину тематику, що задана всім присутнім, або на окремі – у випадку, коли певна велика тема розбивається на окремі складники [13; 57].

Відповідно до сучасних даних [13; 22; 50; 57] виділяють такі форми організації навчальних дискусій:

- *вхідна* – орієнтована на створення творчого інтересу до вивчення певної галузі чи сфери знань (орієнтована на непідготованих здобувачів);

- *предметно-цільова* – спрямована на ґрунтовний аналіз певного процесу та виконання поставленого завдання;

- *предметно-стимульовальна* – спрямована на стимулювання здобувачів до попереднього вивчення та підготовки визначеного матеріалу;

- *предметно-пізнавальна* – спрямована на детальне вивчення та аналіз конкретної ситуації з попереднього досвіду;

- *диверсифікувально-спрямувальна* – реалізується за допомогою надання студентам попередньо встановленої теми для підготовки, проблематика якої має кілька варіантів вирішення;

- *рольова* – проводиться на основі попередньо визначених ролей учасників певного процесу чи ситуації;

- *спрямована на повторення та засвоєння певних даних* – передбачає обговорення складних ситуацій, метод розв'язання яких уже попередньо відомий.

Здійснений аналіз досліджених джерел [13; 22; 50; 57] свідчить, що основними етапами проведення цього виду дискусії є:

- продукування в групах і фіксація цікавих та обґрунтованих позицій і думок, їх фіксація;
- виступи визначених командами спікерів із презентацією напрацьованих ідей;
- обговорення кожного з висловлених тверджень;
- розробка певної консолідованої позиції, сформульованої в результаті проведеного аналізу, аналіз переваг і недоліків запропонованих учасниками варіантів, складання перспективного плану щодо подальших дій, заохочення найбільш активних учасників.

Іншою формою реалізації діалогових освітніх технологій є диспут (від лат. *dispute* – розмірковувати, сперечатися). Він становить метод застосування інтерактивного навчання, що передбачає відкрите колективне обговорення моральних, наукових, професійних, політичних, творчих та інших цінностей і проблем, що не мають єдиного загальноприйнятого та однозначного рішення. Цей спосіб проведення занять є різновидом інтелектуальної суперечки, близькою за своїм характером до полеміки, та становить послідовне представлення учасниками власних аргументів, думок, оцінних тверджень з приводу певного явища або розв’язуваної проблеми за попередньо розробленим алгоритмом і регламентом для напрацювання певного кінцевого узгодженого судження [13; 19; 31; 50]. Основною відмінністю проведення диспуту від інших форм і видів діалогових технологій є те, що учасники не об’єднуються в певні групи, а виражають власні індивідуальні судження, висловлюють персональне ставлення щодо визначених об’єктів, пояснюючи власну

позицію шляхом використання набутих попередньо знань і досвіду. Особливостями є також емоційність висловлювань, за допомогою яких доводиться певна думка, та відсутність конкретного часового ліміту для її аргументації [22; 58].

Ще однією поширеною формою, використовуваної в освітньому процесі, є дебати. Вони становлять чітко організований і структурований публічний обмін думками та ідеями між представниками двох попередньо визначених груп осіб із поставленої актуальної тематики з метою переконання у власній правоті та залучення на свій бік представників третьої незалежної сторони [13; 59]. Для формування позитивного іміджу та потрібного враження від представлених аргументів у ході цього процесу можуть використовуватися і вербальні та невербальні засоби, і певний ілюстративний матеріал [22; 59]. Зауважимо, що завдяки універсальності застосування, особистісній орієнтації студентів, зокрема на забезпечення самостійного навчання, стимулюванню ораторських і лідерських здібностей у наш час дебати вважаються [22; 59; 60] однією з найбільш ефективних освітніх технологій, що дозволяють не лише забезпечити формування ґрунтовних знань, а й загальнолюдських і професійних якостей і вмінь.

Відповідно до сучасних методологічних положень [13; 22; 28; 60] виділяють такі етапи проведення дебатних заходів:

✓ *підготовчий* – упродовж нього визначаються тематика та мета цього заходу, надаються настанови студентам щодо матеріалу й напрямів, за якими необхідно підготуватися, обговорюється проблематика, виконується пошук потрібних фактів, тверджень, висловлювань, складається основний текст публічного виступу;

✓ *безпосереднє проведення* – має чітко регламентовану й розписану за часом структуру.

Упродовж нього учасники діляться на три основні команди: дві з них будуть виступати з аргументами протилежних позицій, а третя – у ролі судейського журі. Захід налічує три раунди, у ході кожного з яких виступає по одному представнику команд, а наприкінці кожного проводиться перехресне спілкування учасників груп, що змагаються, з метою уточнення позицій опонентів і встановлення їхніх «слабких місць». У ході гри представники кожної з команд маю право взяти 5-хвилинний період для спільних консультацій, що може бути використаний одразу чи з різними інтервалами;

✓ *результуючий* – по завершенні виступів представників команд судді спільно радяться та визначають ту, що перемогла. Викладач має бути одним із представників судейського журі й наприкінці провести аналіз висловлених аргументів, зазначити результативні моменти, роз'яснити помилки та неточності, виділити тих студентів, які найбільше відзначилися.

Отже, виходячи з результатів розглянутого та проаналізованого матеріалу, зазначимо, що при реалізації інтерактивних методів освітнього процесу широкого використання набули сучасні діалогові технології забезпечення взаємодії викладача, у ході яких він відіграє роль партнера, та суб'єктів, навчання яких реалізується. Основним такими методологічними засобами є методи дискусії, диспуту, дебатів, упровадження яких забезпечує ґрунтовніше засвоєння необхідних знань, здобуття загальнолюдських і профільних умінь і навичок, зокрема комунікаційних, лідерських, презентаторських, здатності сприймати конструктивні критику та пропозиції, аналізу, систематизації, узагальнення, формулювання обґрунтованих висновків, суттєво сприяє активізації навчання, підвищенню інтересу та уваги до нього.

3.2.9. Метод асоціативного мислення

Беззаперечним є факт, що навчання ґрунтується на розумовій діяльності учасників освітнього процесу. Вагоме місце в ній відведено механізму використання асоціацій, що визначаються як зв'язки між предметами та явищами в психіці, за яких поява одного елемента в певних умовах викликає появу іншого, з ним пов'язаного [61]. Передбачено, що для стимулювання навчальної активності студентів викладачі мають застосовувати широкий комплекс засобів та заходів, які сприяють забезпеченню творчої залученості, зацікавленості суб'єктів навчання, здобуттю потрібних знань і навичок.

Відповідно до сучасних методологічних даних [62; 63] асоціативне мислення, що було введено в наукову термінологію засновником асоціативної психології Д. Хартлі, визначається як процес розумової діяльності людини, у результаті якого встановлюється певний індивідуальний взаємозв'язок між окремими визначеннями, фактами, особами, предметами або явищами тощо. Загальновизнано, що це явище є важливим складником забезпечення інтелектуальної діяльності, сприяючи розвитку активного й логічного мислення, удосконаленню механізмів запам'ятовування, збільшенню словникового запасу.

Науково встановлено [62; 64], що в результаті появи вільних асоціацій у людей формуються індивідуальні зв'язки між складниками певної ситуації, задачі чи проблеми та попередньо набутим досвідом. Унаслідок творчої генерації асоціативних відповідностей зароджуються нові творчі ідеї, варіанти бачення певних ситуацій чи процесів, можливості подальшої плідної діяльності. У зв'язку з цим обґрунтованим для системи освіти, зокрема вищої, є практичне застосування методу

асоціативного мислення, що дозволяє об'єднувати уявлення про щось у нові образи й більш ефективно використовувати навчання відповідно до запитів ринку праці щодо особистісних, професійних здібностей і компетентностей та буде сприяти підвищенню рівня якості освітнього процесу.

Найбільш ефективною є імплементація методу асоціативного мислення для більш ґрунтовного опрацювання та засвоєння проблемного або винесеного на самостійну роботу матеріалу. Однією з особливостей використання цього способу ведення практичного заняття є те, що це буде сприяти підвищенню рівня зацікавленості у вивченні навчального матеріалу, появі та утвердженні творчого підходу, залученню емоційного ефекту й пізнавальних аналогій. Застосування методу включає такий поетапний алгоритм дій, що побудовані на принципі постановки завдань у порядку підвищення рівня складності:

- *короткий повторний аналіз* попередньо презентованого студентам матеріалу (зокрема впродовж лекційних занять) із тезисним резюмуванням основних засад і положень. Основною функцією цього етапу є оновлення в пам'яті презентованого матеріалу з безпосередньою розстановкою акцентів на найбільш значущих моментах для покращення рівня засвоєння, а також підготовка аудиторії до виконання подальших поставлених завдань;

- *формулювання* модератором (викладачем) об'єкта, умов і принципів установалення проблем, що асоціюються з ним. На цьому етапі важливою є здатність педагогічного працівника чітко, аргументовано та доступно встановити сферу обговорення, пояснити сутність завдання щодо формулювання асоціацій за проблемними напрямками (які мають бути лаконічно

сформульовані 1–2 словами), загальний порядок їх презентації суб'єктами навчання. Доречно, щоб викладач зазначив, що в подальших діях він буде виступати як помічник, консультант, зберігаючи лише функцію контролю загалом та делегуючи студентам здатність визначати подальший хід творчого завдання;

- *вільне визначення та відображення* асоціацій-проблем у письмовому вигляді учасниками по черзі близько трьох разів (кількість варіантів може довільно збільшуватися або зменшуватися залежно від кількості присутніх). Ці відповіді студентів щодо взаємозв'язків мають фіксуватися модератором на дошці або фліпчарті. Упродовж інтерактивного спілкування з певної тематики необхідно, щоб кожен із членів робочого колективу наводив своє слово чи визначення, що спадає першим на думку та може бути подальшою базою для появи таких асоціативних рядів та ідей. Однією із провідних переваг використання цього етапу є залучення зацікавленості студентів до навчання, зокрема за певною дисципліною та тематикою, заохочення студентів до активної дослідної діяльності та покращення функціонування механізмів запам'ятовування ними необхідної інформації;

- *постановка завдання* кожному з учасників робочої групи з проведення заняття обрати серед запропонованих трьох асоціацій-проблем найбільш пріоритетну та пояснити, чому було зроблено вибір на користь конкретного варіанта проблематики у визначеній сфері. Свідченнями на користь використання цієї стадії є можливість закріпити впевненість осіб, які навчаються, у своїх можливостях щодо здійснення вибору, правильного ранжування важливості позицій і фактів, виховувати незалежність особистої думки, встановити загальний рівень знань з тематики, що вивчається;

- *генерування* кожним із членів робочої групи ідей щодо варіантів розв'язання та вирішення обраної проблемної ситуації впродовж короткого проміжку часу (5 – 7 хв.) та презентація учасниками напрацьованих пропозицій (2 – 3 хв.) по черзі. Передбачено, що студентам у разі появи запитань до кожного конкретного доповідача надається можливість поставити їх, а останньому – надати відповіді для роз'яснення своїх напрацювань і пояснення власної позиції. Особливістю цього етапу є не лише можливість засвідчити ступінь володіння матеріалом у певній сфері чи ситуації, а й стимулювання розвитку управлінських здібностей, винахідливості, комунікативних і ораторських здібностей.

Аналіз особливостей використання методу асоціативного мислення в практиці закладів вищої освіти дозволяє констатувати наявність низки переваг. Основною серед них є індивідуалізація навчання, оскільки асоціації, що виникають у кожного з учасників, можуть бути виключно особистими. Це, своєю чергою, сприяє тому, що заохочується висловлення власних позицій студентів, стимулюються їхні управлінські, дослідницькі та комунікативні якості. Отже, вони мають кращу змогу розкрити себе й проявляють вищу активність на заняттях. Іншим свідченням на користь застосування цього методу є заохочення підвищеного рівня оригінальності ідей, що продукуються в процесі навчання. Процес формування асоціацій і шляхів розв'язання проблематики у певній ситуації допомагає розвитку творчого мислення, навичок формування новаторських підходів і креативних ідей. Це сприяє здобуттю майбутніми спеціалістами та керівниками вміння бачити загальне становище ситуації та критично оцінювати реальний практичний стан глобально. Ще однією перевагою вживання цього способу підвищення інтерактивності в практиці вищої школи є нестандартна

для традиційних занять ігрова форма (гейміфікація), що дозволяє забезпечити підвищене залучення уваги студентів до навчання та активної участі в цьому процесі.

Отже, на основі проведеного аналізу констатуємо, що досліджений метод дозволяє забезпечити різноманітність інноваційних методологічних підходів до освіти з метою високого ступеня відповідності запитам студентської аудиторії та представників їхнього майбутнього професійного середовища. Крім того, існує ще один додатковий чинник: важливо, що практика проведення занять із використанням асоціативного мислення сприятиме спрощенню запам'ятовування спеціальної профільної термінології завдяки появі асоціативних рядів, які будуть пов'язуватися з нею. Особливо актуальним є його застосування при вивченні соціальних (суспільних) та прикладних груп навчальних дисциплін, де проводиться оцінка певних об'єктів (процесів і явищ), визначаються та оцінюються перспективні напрями подальшого розвитку.

3.2.10. Метод рольової гри

Одним з інтерактивних методів, що також широко застосовуються в сучасній освітній практиці, є рольові ігри. За своєю сутністю вони становлять моделювання учасниками навчання певної ситуації із завчасно визначеними ролями [1; 19; 22; 23]. Застосування цього методологічного засобу орієнтоване на те, щоб кожен учасник став носієм визначеної ролі (образу), яка буде демонструватися перед іншими. Підґрунтям для розкриття призначених ролей є завчасно сформульована практична ситуація, хід якої необхідно представити максимально наближеним до реального [5; 23]. При організації цього типу навчальних ігор важливо чітко визначати регламент

їх проведення, забезпечити чітку систему оцінювання результатів [22].

Здійснений аналіз джерел [13; 22; 31] свідчить, що базовою метою використання методу рольових ігор є формування фахових професійних компетентностей майбутніх спеціалістів за допомогою імітації реальних практичних відносин, можливих ситуацій обов'язків і функцій представників персоналу, взаємодії між ними. Її виконання має забезпечуватися шляхом реалізації творчого, поведінкового, пізнавального та емоційного компонентів поведінки в спеціально модельованих ситуаціях, активізації уваги, інтересу, сприйняття, запам'ятовування та відображення.

Базуючись на дослідженні літературних відомостей [1; 5; 13; 22], констатуємо, що реалізація методу рольових ігор складається з таких етапів, як:

❖ *підготовчий* – упродовж нього розробляється основний алгоритм («сценарій») проведення заходу, зокрема визначаються мета, завдання, змістове наповнення, функції сторін, які будуть брати участь, необхідні організаційні засоби;

❖ *основний (реалізація імітованої ситуації)* – передбачає виконання студентами ролей, передбачених інформацією про опис гри, усіма учасниками запланованого інсценування. Зазвичай здобувачам надаються загальні відомості, а після того кожен представник одержує персональні дані, у яких ситуація викладена з позиції особи, чию роль необхідно буде виконувати. Після цього майбутнім дійовим особам необхідно надати час (5 – 10 хв.) для того, щоб вони «вжилися» у виконання певних функцій, у разі необхідності звернулися до викладача за додатковими поясненнями. У цей же час іншим, не задіяним членам групи – суддям і спостерігачам, представляється загальний

зміст навчальної постановки. Надалі їм необхідно буде прийняти рішення та дати оцінку аргументованості позицій, що доносяться, стилю, манери спілкування та витримки тощо. Безпосереднє інсценування може проводитися групами з різним складом виконавців, але при тих же арбітрах і глядачах. Саме вони, не висловлюючи порад, схвалення або незгоди, мають надати висновки, чиє «виконання» виявилось кращим і чиї доводи були представлені переконливіше. Для гарантування успішності проведення ігор доцільно попередньо перевірити рівень підготовки дійових осіб;

❖ *заключний* – передбачає проведення обговорення, що доцільно починати з питань до виконавців ролей щодо їхньої оцінки власних виступів, чи діяли б вони так само в реальному житті тощо. Наприкінці заходу рефері та спостерігачі надають своє бачення – оцінку почутого та побаченого, зауваження, рекомендації. Викладач узагальнює їхні позиції, проводить обговорення сутності певної проблематики, одержані результати обговорення, визначає кращих, реалізує певні заходи щодо стимулювання подальшої активної роботи.

Підводячи підсумки проаналізованого матеріалу, зауважимо, що практичне впровадження методу ділових ігор буде сприятливо впливати на реалізацію освітнього процесу в освіті, зокрема вищої. Основними перспективними результатами мають стати залучення інтересу та уваги, формування практичних навичок професійного спілкування, ораторських здібностей, критичного мислення, залучення в активний творчий процес щодо формування та впровадження нових ідей.

3.2.11. Методи коучингу та навчального тренінгу

Серед методів реалізації інтерактивної освіти, а особливо в системі бізнес-навчання, значну увагу в наш час приділяють коучингу (від англ. *coaching* – тренування) та навчальним тренінгам. Виходячи з цієї практики, актуальним і доцільним буде аналіз їх сутності та особливостей.

Коучинг становить комплекс заходів, спрямованих на реалізацію особистісного, творчого, соціального потенціалу конкретної людини для досягнення максимальної ефективності її діяльності шляхом активізації внутрішнього потенціалу, використання стратегій особистісного росту, удосконалення компетентностей [13; 65]. Загальновизнано, що основним методологічним засобом його реалізації є організація викладачем ефективного пошуку своїми здобувачами найоптимальніших відповідей на наявні в них запитання, сприяння в особистісному розвитку, закріплення необхідних навичок [65]. Ця практика виникла в США у 90-х роках XIX ст. у спортивній сфері, а з 1980-х увійшла й була визнана в бізнес-середовищі, а згодом у бізнес-освіті [66].

Виходячи із зазначеного, зауважимо [13; 65; 66], що основною метою коучингу є не навчити чогось, а стимулювати та заохочувати до самонавчання для того, щоб людина могла самостійно знаходити та застосовувати необхідні знання та навички. Для цього потрібними є:

- реалізація внутрішніх резервів і потенціалу суб'єктів, які навчаються;
- забезпечення зростання рівня людської особистості через задіяння системи внутрішньої мотивації – бажання та готовності змінюватися, мислити, будувати

та впроваджувати плани щодо свого подальшого майбутнього;

- розкриття належного рівня усвідомлення людиною можливості навчатися та вдосконалюватися через залучення в життєві процеси, за допомогою всього, що вона виконує та що на неї впливає [13; 66].

Для досягнення поставлених цілей у процесі реалізації цього виду навчальної діяльності ставляться такі завдання:

- ✓ упроваджувати заходи, спрямовані на плідний пошук здобувачем методів досягнення важливих для нього цілей;

- ✓ постійного пошуку та імплементації інноваційних засобів, методів і методик розкриття внутрішнього потенціалу здобувачів;

- ✓ діагностувати та моніторити ефективність заходів процесу навчання, прогнозувати, урахувувати та впроваджувати потрібні інноваційні зміни.

У процесі впровадження коучингу в освіту викладачі мають визначати для себе такі принципи цільової діяльності [65; 66]:

- усвідомлення та прийняття персональної відповідальності за розвиток своїх здобувачів;

- розуміння взаємовпливу результатів діяльності студентів в одній сфері на подальшу ефективність і результативність дій в інших;

- партнерства у спілкуванні зі здобувачами знань і вмінь, орієнтації на суб'єкт-суб'єктні відносини з ними;

- розуміння ієрархічності розвитку потреб студентів відповідно до піраміди потреб;

- гнучкості мислення, розуміння стереотипів мислення та поведінки себе та інших здобувачів.

У процесі проведення коучингу виділяють [13; 65; 66] такі етапи:

- ✓ ідентифікація та постановка визначеної мети;
- ✓ перевірка реальності досягнення установленої мети;
- ✓ установлення необхідних для виконання сформульованої мети завдань;
- ✓ дії, спрямовані на виконання (етап волі).

Зазначимо, що основна відмінність використання коучингу від інших подібних занять – орієнтація на розкриття потенціалу здобувача.

Отже, коучинг визначається як феномен освітнього процесу, найбільш ефективний інструментарій для забезпечення особистісного росту та розвитку людини. Він ґрунтується, у першу чергу, на мотивації студентів за рахунок використання спеціальних умов реалізації їхнього потенціалу, орієнтації на вищі результати, досягнення та здобутки. Зауважимо, що коучинг є особливо актуальним у контексті реалізації базових засад, принципів і положень Болонського процесу.

Тренінг – форма реалізації інтерактивного навчання, основною метою якого є розвиток необхідних особистісних, міжособистісних і професійних компетентностей людини, зокрема необхідних їй у подальшій фаховій діяльності [13; 22; 50]. Зазначимо, що тренінг може мати різну тривалість, а для його реалізації можуть також використовуватися і одне, і кілька занять.

Відповідно до сучасних даних [22; 67] установлено, що основною метою проведення навчальних тренінгів є надання учасникам необхідної інформації, формування в них навичок прийняття рішень, безпечної поведінки, відстоювання власної позиції.

Відповідно до загальноприйнятих норм [1; 2; 13; 19; 50] основними вимогами при проведенні тренінгів є:

➤ проведення інформування учасників на початку заняття про тему, цілі та завдання, що ставляться при проведенні заходу, запланований регламент і алгоритм роботи;

➤ налагодження дружньої атмосфери в навчальному колективі, позитивного настрою його учасників на плідну роботу;

➤ залучення всіх здобувачів компетентностей до активної взаємодії в ході усього заходу;

➤ створення умов для заслуховування та прийняття всіх представлених позицій і думок, забезпечення поваги до них;

➤ забезпечення результативного співвідношення використання теоретичного, практичного матеріалу, інтерактивних методів і методик;

➤ заохочення учасників до висловлення наявних ідей, суджень;

➤ підведення членів аудиторії до досягнення запланованої мети через виконання поставлених завдань без нав'язування особистого ставлення;

➤ обов'язкове підведення підсумків проведеної роботи, заохочення учасників.

У результаті проведення аналізу наукових джерел [1; 2; 10; 13; 19; 22; 50; 67] встановлено, що тренінги, які проводяться в освітньому процесі, можуть відрізнитися за структурою та алгоритмом свого проведення, організацією процесу, тривалістю тощо. Водночас систематизовано базову структуру основних етапів, якими є:

✓ *вступ* – може бути реалізованим у будь-якій доступній формі, проте є передумовою налагодження успішної роботи. Доречним є створення відкритої та демократичної атмосфери за допомогою застосування викладачем вступної промови, презентації тощо;

✓ *знайомство та активізація аудиторії, представлення очікувань від заходу* – передбачає залучення присутніх у процес навчання, що може бути реалізовано за допомогою знайомства викладача з колективом студентів, висловлення результатів, які вони очікують одержати внаслідок проведення цього заняття тощо;

✓ *інформування про порядок проведення тренінгу та його «узгодження» з аудиторією* – викладач, залучений до проведення тренінгу, має обов'язково повідомити присутніх про правила, що будуть використані (зокрема інформація про загальний алгоритм, час, відведений на певні дії, тощо), зафіксувати їх на певному видному місці, запитати про можливі пропозиції та, за потреби, внести їх, звернути увагу здобувачів, що тепер кожен присутній несе відповідальність за дотримання розроблених норм;

✓ *актуалізація певної проблеми* – для забезпечення необхідного рівня мотивації студентів викладач має коротко обґрунтувати проблемність теми, якій буде присвячено заняття, уточнити її індивідуальну важливість для кожного із здобувачів;

✓ *безпосереднє навчання* – передбачає донесення до членів групи, які беруть участь у тренінгу, основного теоретичного масиву інформації, що може бути доповнений цікавими фактами, відео-, аудіоматеріалами, іншими пізнавальними матеріалами, та забезпечення виконання певного комплексу вправ для відпрацювання цільових професійних практичних умінь і навичок, для чого також доцільно застосовувати певні активні засоби міжособистісної комунікації, зокрема «мозковий штурм», рольові ігри, розповіді про певні цікаві приклади з життя, дискусії, диспути, дебати тощо;

✓ *підведення підсумків* – характеризується резюмуваннями певних конкретних висновків і

результатів, одержаних у ході заняття, відзначенням найбільш важливих моментів і активних учасників, обмін враженнями від проведення заходу (для чого також можуть застосовуватися спеціально розроблені опитувальні листи, анкети тощо), визначення перспектив для подальшої роботи.

Отже, ґрунтуючись на положеннях викладеного матеріалу, стверджуємо, що інтерактивні методи освітнього процесу коучинг і навчальний тренінг є ефективними засобами забезпечення знань і навичок здобувачів сучасної освіти. Крім того, їх використання в освітньому процесі буде активно сприяти підвищенню мотивації до самостійного навчання та результативній реалізації внутрішнього особистісного потенціалу.

3.2.12. Метод розробки та презентації проєктів

Значного поширення та використання в сучасній освітній практиці використання інтерактивних технологій одержав і метод розробки та презентації проєктів, важливість застосування якого особливо зростає в аспекті відведення основної кількості навчального часу на самостійну роботу студентів. Він становить спосіб досягнення дидактичної мети шляхом детального опрацювання певної проблематики, що має завершитися досягненням конкретного результату [13; 22].

Зазначимо, що цей засіб, сутність якого полягає в самостійному пошуку необхідних джерел інформації, її аналізу, порівняння, систематизації, узагальненні, формулюванні обґрунтованих висновків, оформленні роботи, визначенні необхідних шляхів та їх реалізації при публічному представленні, у першу чергу орієнтований на реалізацію особистісно зорієнтованого підходу освітньої діяльності [1; 2; 13; 15; 50; 68]. Викладачу в цьому процесі

відведено роль розробника, координатора, консультанта та експерта [22].

Проведений аналіз джерел [13; 22; 50; 68; 69] свідчить, що сутність досліджуваного методу полягає у:

✓ створенні необхідних творчих умов для здобуття суб'єктами, навчання яких здійснюється, знань, умінь і навичок;

✓ організації дослідницької діяльності студентів;

✓ забезпечення можливості для відпрацювання практики міжособистісних взаємодії та спілкування;

✓ стимулювання необхідних інтересу та уваги здобувачів до процесу освітньої діяльності;

✓ визначення пріоритетів для імплементації результатів одержаних теоретичних знань і практичних умінь.

Зауважимо, що головною характерною особливістю застосування методу розробки та презентації проєктів є спрямованість на вирішення певної проблеми [22; 50]. Окрім того, повноцінне його застосування в освітньому процесі вимагає від викладача розуміння базових вимог [50; 68; 69], якими є:

➤ пошук та підбір для подальшого використання важливих, цікавих і актуальних у практичному плані завдань і проблем досліджень;

➤ забезпечення студентів належною методологічною базою для реалізації роботи, зокрема при встановленні та обґрунтуванні методів, послідовності етапів виконання, аналізу та систематизації вихідних даних, формулюванні викладу основного змісту, висновків і пропозицій, ідентифікації подальших пріоритетів;

➤ реалізація структурування наповнення, оформлення змісту робіт;

- переорієнтація на самостійний (індивідуальний чи груповий) характер виконання здобувачами визначеної роботи;
- здатність генерувати сучасні інноваційні ідеї, спрямовувати студентів на пошук шляхів вирішення поставлених проблем;
- орієнтація на значущість (теоретична, пізнавальна та практична) майбутніх результатів, що будуть одержані;
- уміння інтегрувати знання з різноманітних сфер в напрямі вирішення наявних завдань і проблем дослідних проєктів.

Для застосування методу розробки та презентації проєктів вимоги ставляться також і до здобувачів компетентностей [13; 68; 69]. Основний їх зміст полягає в такому:

- ✓ уміння самостійно трансформувати знання, раніше одержані в процесі вивчення попередніх дисциплін, у перспективні можливості вирішення поставлених завдань;
- ✓ належний рівень знань і володіння основними дослідницькими методами;
- ✓ здатність повноцінно застосовувати інформаційно-технічні засоби та технології, зокрема комп'ютерні, для обробки кількісних, якісних даних, таблиць, діаграм, великих табличних даних тощо;
- ✓ належні комунікативні навички.

Повноцінна організація роботи студентів з виконання проєктів вимагає від суб'єкта, який реалізує навчання, знання основних їх типів. Так, ці роботи класифікуються за такими ознаками [50; 68]:

- за характером роботи, що реалізується:
 - ❖ дослідницькі;
 - ❖ прикладні;

- ❖ творчі;
- ❖ пошукові;
- ❖ аналітичні;
- ❖ інформаційні;
- за предметно-змістовною сферою виконання:
 - ❖ монопроект (виконується в межах однієї предметної галузі);
 - ❖ міждисциплінарна робота (проводиться з урахуванням комбінації знань і навичок, що здобуваються з кількох предметів);
- за кількістю учасників:
 - ❖ одноосібні (індивідуальні);
 - ❖ парні;
 - ❖ групові;
- за характером контакту виконавців:
 - ❖ потребують тривалої спільної роботи;
 - ❖ необхідними є кілька коротких зустрічей щодо визначення та узгодження напрямів діяльності, що може виконуватися індивідуально;
- за тривалістю підготовки:
 - ❖ короткотермінові (дослідження, що виконується, потребує до 1 тижня);
 - ❖ середньострокові (потребує від тижня до місяця);
 - ❖ довготермінове (термін виконання від 1 до кількох місяців).

Важливим нюансом використання методу є також те, що він дає змогу здобувачам компетентностей абстрагуватися поза межі навчальних аудиторій: для створення плану та реалізації свого дослідження, у процесі чого за необхідним матеріалом, зокрема щодо вивчення міжнародного досвіду, можна звернутися і в мережу Internet, і в електронну, і в традиційну бібліотеку, долучити до проекту ідеї профільних спеціальностей, контакт із якими

наявний, своїх друзів і знайомих, близького оточення [13; 68; 69]. Для виконання свого індивідуального чи групового проєкту (залежно від поставленого завдання) студентам може пропонуватися зібрати потрібні дані з наукових і науково-популярних журналів, газет, брошур, долучити певні фотографії, схеми, ілюстрації з тематики дослідження, дані проведених цільових соціальних опитувань тощо [13; 68].

Презентація результатів проведених студентами досліджень і при індивідуальному спілкуванні, і при публічному виступі, підготовка до її проведення є одними з найбільш ефективних засобів забезпечення навчання [22; 68; 69]. Одним із базових елементів результативного представлення даних у наш час по праву вважається використання візуального супроводження доповіді слайд-презентацією, зокрема з використанням різноманітних мультимедійних засобів, що сприяє підвищенню якості сприйняття. Використання інтерактивних технологій у цьому процесі дозволяє суттєво підвищити ефективність спілкування з аудиторією.

Отже, базуючись на результатах викладеного та проаналізованого матеріалу, доходимо висновку, що метод розробки та презентації проєктів по праву широко використовується в сучасній практиці. Це обумовлено, в першу чергу, можливістю та необхідністю реалізації концепцій особистісно зорієнтованого та самостійного (індивідуалізованого) навчання

3.2.13. Метод «круглого столу»

Ще одним із методів проведення навчальних занять, які користуються значною популярністю в наш час, є «круглий стіл». Це різновид реалізації навчальних заходів, в основу якого спеціально закладено кілька різних позицій.

У процесі обговорення представники певної думки мають переорієнтувати на свій бік прихильників інших [22; 70]. Основною метою проведення занять такого типу є поглиблення теоретичних професійних знань, забезпечення чіткого й обґрунтованого розуміння матеріалу, що аналізується, прогнозування можливих практичних результатів, що можуть бути одержані від їхнього вивчення [71; 72].

У ході проведення навчального заходу з використанням цього методу вирішуються такі завдання [22; 70; 72], що ставляться при реалізації педагогічної діяльності:

- налагодження освітньої комунікації в процесі проведення заняття – бере участь у забезпеченні розвитку вмінь відстоювати власний погляд;
- активного залучення уваги учасників – сприяє вдосконаленню навичок вислуховування та сприйняття інших позицій;
- реалізація критичного мислення – сприяє забезпеченню успішного пошуку необхідної інформації, критичної оцінки даних і свідчень, усвідомлення упередженості певних позицій;
- співробітництва для позитивного вирішення поставлених завдань і наявних проблем;
- формуванню досвіду командної роботи у процесі вирішення спільних проблем.

У результаті здійснення аналізу щодо методологічних аспектів проведення занять із застосуванням методу «круглого столу» [22; 70; 71; 72] визначено, що воно складається з таких етапів:

- ❖ підготовки;
- ❖ проведення «круглого столу»;
- ❖ підведення підсумків проведеної роботи.

У ході підготовки до проведення навчального заходу з використанням методу «круглого столу» до суб'єктів, які будуть брати в ньому участь, ставляться певні вимоги [22; 70; 71; 72]. Так, ключову роль у цьому процесі відведено викладачу, який має:

- обрати тему заняття, що, своєю чергою, буде суперечливою та неоднозначною;
- розробити план проведення заходу, підібрати необхідний для нього матеріал;
- визначити методики та засоби стимулювання творчої активності учасників «круглого столу»;
- забезпечити ілюстративним матеріалом, відповідними сучасними технічними засобами проведення;
- налагодити співпрацю із здобувачами (їх консультування з необхідних питань) у процесі підготовки;
- запросити на захід профільних спеціалістів із цільових питань для участі в якості незалежних експертів.

Роль студентів при підготовці такого типу навчальних занять полягає в самостійному вивченні та опрацюванні матеріалу, що буде підходити цільовій тематиці, підготовці питань, які відповідатимуть проблематиці запланованої зустрічі.

Базовими критеріями для вибору теми занять із використанням методу «круглого столу» є:

- ✓ невирішеність певних конкретних питань;
- ✓ рівноправність позицій учасників обговорення певного питання;
- ✓ можливість напрацювання конкретного рішення, що буде прийнятним для всіх учасників.

Проведення безпосередньої (основної) частини заходу доречно розпочати зі вступних слів модератора про актуальність невирішеності певного питання. Ведучим

заняття може стати і викладач, і хтось із здобувачів, який був спеціально призначений для цього [22; 70; 72]. При цьому вибрана особа має дотримуватися нейтральності та рівності при наданні можливості сторонам висловитися, необхідного часу для цього. Також модератор має бути готовим до виникнення непередбачених ситуацій у ході круглого столу [22; 72].

Також на початку заняття ведучим має бути озвучено мету та основні завдання, що ставляться для її досягнення, визначено основні позиції сторін, які будуть брати участь. Вступна промова модератора заходу вважається важливим та істотним чинником, що дозволить задати активний і емоційний вектор. У зв'язку з цим доречною є її попередня підготовка та попереднє визначення стимулювального ефекту [70; 72].

У ході проведення обговорення важливо створити можливість для кожного учасника неодноразово висловити свою думку, яка може дещо змінюватися. Якщо певні представники ще не визначилися зі своєю позицією, доречно надавати слово всім охочим. Можливим також є варіант, коли щодо деяких позицій сформується певні мікрогрупи здобувачів знань – у такому разі можливість для висловлення буде даватися їхнім лідерам, які можуть узгоджувати позицію з іншими учасниками [71].

У випадку, коли в ході реалізації «круглого столу» в учасників вичерпалися оригінальні думки (ідею почали повторювати), ведучий має проаналізувати ситуацію, що склалася, та або завершити обговорення, або змінити напрям дискусії в іншому, конструктивному напрямі. Можливим також є варіант, коли особа, яка керує проведенням заходу, змінює ракурс розгляд певного явища з теоретичного аспекту на практичний і навпаки [22].

Обов'язковим фінальним етапом проведення «круглого столу» має бути підведення підсумків

проведеної роботи. При цьому має бути встановлено, чи досягнуто основну мету й визначено завдання, проаналізовано динаміку зміни поглядів, сформульовано загальну позицію, що була досягнута, зорієнтовано студентів на питання, які не були розкриті, визначено матеріал для самостійного подальшого вивчення, висловлено подяку учасникам і присутнім за проведену роботу [22; 70; 71; 72].

Отже, базуючись на результатах дослідженого матеріалу, резюмуємо, що застосування методу «круглого столу» є дієвим засобом реалізації навчання. Особливо ефективним є його використання при презентації певних нових даних та інформації.

3.2.14. Метод навчання в парах (спаринг-партнерства)

Значного поширення в сучасній практиці проведення навчальних занять набув також метод навчання в парах (спаринг-партнерство). Він увійшов у освітню практику зі спорту (підготовки боксерів у процесі використання тренувальних боїв) та передбачає реалізацію підготовки в спеціально спланованих парах (однакового чи різного рівня компетентностей), коли здобувачі знань і вмій, утілюючи роль суперників, виконують комплекс попередньо підготовлених викладачем завдань за завчасно розробленим алгоритмом [13; 73]. Особливо актуальною така форма підготовки спеціалістів є в контексті імплементації концепції індивідуально зорієнтованого навчання.

У результаті проведеного дослідження джерел [13; 74] встановлено, що особливо результативним спаринг-партнерство визнається для встановлення трьох основних груп особистісних якостей здобувачів: організаційних

(методологічних), креативних, когнітивних. Реалізація навчання в цьому випадку забезпечується шляхом взаємодії із зовнішніми пізнавальними сферами та чинниками навколишнього середовища й складається з трьох основних різновидів діяльності:

- освоєння (пізнання) навколишнього світу;
- створення студентом особистісного продукту освіти як еквівалента власного інтелектуального перетворення;
- самоорганізація здібностей пізнання та творення.

Зазначимо, що в процесі використання методу навчання в парах використовуються такі принципи [73; 74]:

- особистої цілеспрямованості суб'єкта, підготовка якого ведеться;
- вибору індивідуального освітнього напрямку освіти (цілей, завдань, змісту, інтенсивності, форм, методів, системи контролю та оцінювання одержаних результатів);
- реалізації метапредметних основ змісту навчання;
- пріоритетності освітнього рівня студента над загальноприйнятими даними про загальноприйняті відомості в певній сфері;
- ситуаційної орієнтованості підготовки, що передбачає самовизначення та евристичний пошук;
- освітньої рефлексії (суб'єктності) процесу накопичення знань і навичок;
- забезпечення динамічності інтелектуальних перетворень здобувача.

У результаті здійсненого аналізу та систематизації відомостей установлено, що в основі застосування спаринг-партнерства лежить індивідуальна підготовка

здобувачів, які, виконуючи завдання визначеного рівня складності, готують один одному спеціальні завдання. Підбір партнерів для такого навчання залежить від мети, досягнутого якісного рівня, зацікавленості, вмотивованості пізнавальної активності, формування адекватної самооцінки, досягнутих навичок, зокрема комунікативних, тощо. Зазначимо, що на початку роботи в парах партнерів має визначати викладач, а пізніше, залежно від досягнутого прогресу, здобувачі можуть обирати їх самостійно.

Наприкінці проведення заняття за спаринг-методикою здобувачі мають проаналізувати власні дії, рівень досягнутого результату, показані під час заходу сильні та слабкі сторони, причини недоліків, визначити план щодо їх мінімізації та усунення.

Отже, базуючись на результатах проведеного дослідження, висновковуємо, що метод навчального спаринг-партнерства є дієвим засобом реалізації навчання. У результаті його використання студенти не лише здобувають необхідні знання, а й формують особисту самовідповідальність.

3.2.15. Інші поширені методи

У сучасній освітній практиці, яка заснована на компетентнісному та індивідуально зорієнтованому підходах, поряд із охарактеризованими в сучасній освітній практиці послугуються й багатьма іншими інтерактивними методами навчання. Для ефективної реалізації процесу навчання через застосування максимально повного інструментарію розкриття потенціалу здобувачів знань, умінь і навичок шляхом диверсифікації використовуваної методологічної бази, доречним є вивчення основних характеристик і специфіки

інших, менш популярних, проте досить поширених технологій викладання.

Одним із таких методів є *інтерв'ю* (від англ. *interview* – бесіда, соціологічне опитування), що становить презентацію освітніх даних з короткою вступною частиною та сформованої переважно у формі «запитання – відповідь» [13; 19].

Суб'єктом у ньому може бути і викладач, який ставить за мету донесення та закріплення певного навчального матеріалу, і здобувачі, які попередньо підготували інформацію щодо певної тематики. Головною метою такого заходу є організація процесу вивчення певних теоретичних відомостей шляхом використання незвичного для традиційного викладання міжособистісного стилю викладу інформації [23; 26]. Базуючись на результатах опрацювання джерел [13; 22; 26], установлено, що основними завданнями при цьому є:

- ✓ актуалізація попередньо презентованих на лекціях теоретичних відомостей;
- ✓ сприяння вдосконаленню навичок пошуку, сприйняття, творчої обробки та засвоєння нової інформації;
- ✓ забезпечення розвитку комунікативних умінь презентації та обговорення необхідних даних.

Підсумки проведених досліджень наукових робіт [22; 23; 34] свідчать, що виділяють три основних етапи реалізації цього способу ведення занять:

- *підготовчий* – формування запитань для інтерв'ю шляхом аналізу попередньо опрацьованих базових інформаційних ресурсів і відомостей, одержаних при заслуховуванні спікера;
- *основний* – проведення інтерв'ювання за допомогою запитань, що ставляться студентами по черзі, зокрема за допомогою письмових записок. Зазначимо, що

ті, які озвучуються на початку, є базисом для актуалізації нового досліджуваного змісту. Під час цього етапу можуть використовуватися запитання-судження (ті, що викладаються у формі «спочатку розлоге, поширено сформульоване твердження, а потім саме запитання») та відповіді-судження (ті, що спочатку потребують висловлення власної позиції про об'єкт обговорення чи характер питання, а потім короткої відповіді на нього);

- заключний – передбачає репрезентацію експертних позицій представників аудиторії щодо змісту викладеного матеріалу та підсумкову промову викладача про кінцеві одержані підсумки, обсяг, переваги та недоліки представлених запитань і, можливо, відповідей, якщо інтерв'юером виступав певний(і) представник(и) зі студентів.

Підсумовуючи викладене, відзначимо, що використання методу інтерв'ю може сприяти підвищенню рівня якості викладання, дозволити підвищити інтерес і ступінь підготовки здобувачів освіти до занять.

Іншим різновидом методів проведення занять є **брифінг** (від англ. *brief* – короткий). За своїм основним характером він становить коротку пресконференцію, що присвячена одному певному питанню. Основною відмінністю такого заходу є відсутність вступної презентаційної частини: здобувачі, які беруть участь у реалізації навчального заняття з використанням цього методу, майже одразу починають з постановки запитань за певною тематикою представнику, що забезпечував підготовку визначеного масиву інформаційних даних [9; 13]. Застосовувати цей спосіб організації навчальних зустрічей можна при вивченні та аналізі нової інформації, дослідженні проблематики у визначеній сфері тощо.

Значною популярністю в сучасній практиці характеризується також так званий **метод «делфі»**, що

походить від назви давньогрецького міста Дельфи, оракули якого були відомі своїми порадами [75].

Проведений аналіз джерел [49; 75; 76] свідчить, що його основна сутність полягає в досягненні максимального рівня консенсусу осіб, які беруть участь у вирішенні чогось, при визначенні правильного рішення за допомогою використання серії індивідуальних послідовних дій (опитувань, мозкових штурмів, інтерв'ю тощо). Базовим принципом цього методу є те, що певна кількість незалежних один від одного представників більш продуктивно передбачають і оцінюють результат, ніж це виконує певна структурована група спеціалістів. Це, своєю чергою, пояснюється відсутністю відкритих конфліктів між представниками протилежних позицій.

Установлено, що суб'єктами, які беруть участь при використанні цього засобу вирішення певних ситуацій, є:

- група дослідників, кожен із яких індивідуально дає відповіді в письмовій формі;
- організаційна робоча група, що займається зведенням одержаних позицій і думок експертів.

Базуючись на систематизації даних [50; 75; 76] про використання методу «делфі» в освітньому процесі, досліджено, що основними етапами його реалізації є:

- ✓ розробка та постановка певного проблемного запитання, його фіксація на спеціальних бланках для заповнення;
- ✓ видача кожному зі здобувачів знань і вмінь розроблених анкет з наполегливою рекомендацією їх самостійного заповнення;
- ✓ формулювання учасниками процесу індивідуальних відповідей на поставлене запитання;
- ✓ збір бланків, аналіз одержаних відповідей, визначення найбільш оптимальних і доцільних;

- ✓ спільне дискусійне обговорення отриманих варіантів без зазначення їхніх авторів;
- ✓ визначення спільно сформульованої правильної відповіді, узагальненої з урахуванням усіх пропозицій, побажань і правок.

Основною перевагою використання цього способу прийняття рішень є забезпечення навичок індивідуальної авторської участі при прийнятті важливих рішень, самостійного критичного мислення, відсутності залежності від сторонньої та колективної думки [50; 76].

Отже, базуючись на результатах викладеного та проаналізованого матеріалу, констатуємо перспективність використання методу «делфі» в освіті, зокрема вищій, у першу чергу, завдяки високій ефективності одержуваних результатів, а також розвитку навичок самостійного прийняття рішень, несення персональної відповідальності за них, креативного підходу до вирішення будь-яких питань і проблем, зокрема в професійній діяльності.

Також в освітньому процесі в наш час широко застосовується інтерактивний *метод портфоліо* (від італ. *portfolio* – портфель, тека з документами), що становить освітню технологію, в основі якої лежить аутентичне оцінювання ефективності досягнутої інтелектуальної, творчої та професійної діяльності [13; 77]. Відповідно до загальноусталеного розуміння [13; 77; 78] цей засіб реалізації навчальної діяльності становить індивідуально підібраний комплекс матеріалів, що, з одного боку, презентує досягнуті результати освітньо-пізнавальної роботи здобувачів освіти, а з іншого – містить інформацію, яка характеризує засоби аналізу та планування діяльності, якими вони володіють. Цей метод може також розглядатися як свого роду накопичувач наявних досягнень, що відображає динаміку професійного розвитку, є результативною формою самооцінювання, яка

дає змогу самостійно встановити зв'язок між попередньо досягнутими та новими знаннями, вміннями, напрацюваннями, ідеями [78]. Зазначимо, що в сучасній практиці використання цей засіб може вживатися не лише в друкованій, але й електронній формі, що спрощує умови його ведення, наприклад, у західних країнах, у першу чергу, рекомендується вести онлайн-портфоліо [77; 78].

Проведений аналіз джерел [13; 77; 78] свідчить, що в наш час в освіті використовують дві основні класифікаційні ознаки, за якими виділяють такі його види:

1) *за змістом та наповненням:*

- *практико зорієнтований* – створюється з метою багатостороннього дослідження самостійної практичної діяльності студентів;

- *проблемно зорієнтований* – є інструментарієм підвищення продуктивності вирішення певної проблеми;

- *рефлексивний* – базується на встановленні та оцінюванні учасниками процесу цілей, стану та результатів власної освітньої діяльності, особливостей роботи з різними джерелами інформації, успішності виконання певних завдань;

- *тематичний* – містить аналіз і ґрунтовне опрацювання змісту певних тем, результати діяльності здобувачів за конкретними блоками матеріалу, оформлені з використанням максимально наочних засобів;

2) *за кількістю та змістом учасників, які беруть участь:*

- *індивідуальний* – створюється на певного здобувача освіти;

- *груповий* – орієнтований на конкретний колектив (групу, потік, факультет тощо);

- *професійний* – складається щодо певного представника закладу освіти (викладача, адміністративного працівника тощо).

Вивчення інформаційних ресурсів [13; 77; 78] дозволяє констатувати простоту використання методу портфоліо. Так, його впровадження має передбачати такий комплекс дій:

- ✓ забезпечення інформування здобувачів освіти про корисність ведення цього методологічного інструменту, очікувані переваги від його застосування;

- ✓ спільне зі студентами (сприятиме кращому залученню в процес) визначення необхідного типу портфоліо;

- ✓ ідентифікація термінів підготовки та задачі підготовленого проєкту (рекомендованим є публічний захист на практичному занятті);

- ✓ установа необхідних вимог щодо кількості та змісту основних розділів, рубрик;

- ✓ доведення до відома інформації про критерії, принципи та способи оцінювання;

- ✓ організація складання здобувачами освіти підготовлених завдань;

- ✓ підведення підсумків, обговорення одержаних результатів, відзначення найбільш позитивних і виграшних моментів, основних зауважень щодо недоцільності використання певних аспектів тощо.

Підсумовуючи викладений матеріал про застосування методу портфоліо в освітньому процесі, зауважимо, що він є ефективним, інноваційним, урахує можливість забезпечення рефлексії, орієнтації спрямованості на певну групу осіб чи конкретного здобувача. Також організація роботи за цим напрямом сприяє розвитку комунікативних якостей, критичного мислення, вирішення поставлених завдань, розвитку загальної грамотності тощо.

Поширеним у нинішній освітній практиці є також **моделювання виробничих процесів, ситуацій** [13]. Цей метод передбачає імітацію реальних умов, певних

спеціальних умов, моделювання відповідної діяльності в межах участі в певному діловому процесі, створення та реалізацію інтерактивних моделей [13; 79].

Основною метою використання цього освітнього методу є забезпечення навичок ефективного вирішення проблемних і кризових ситуацій, а завданнями, що ставляться для виконання, – визначення причин і сутності негативних процесів, обговорення та перевірка запропонованих шляхів їх вирішення [13].

Методика реалізації цього методу першочергово передбачає здійснення планування. Упродовж цього етапу має бути визначений і описаний сюжет певної виробничої ситуації, організовано визначення основних і додаткових дійових осіб, проведено їх розподіл на малі робочі групи, підготовлено приміщення для проведення заходу. Також має бути визначений модератор (спікер або ведучий), яким може виступати викладач, склад опонентів і експертів [23]. Функції опонентів полягають в уважному заслуховуванні позицій учасників упродовж дискусії, формулюванні питань щодо запропонованої ними інформації, експертів – у представленні оцінних суджень, що пропонуються кожною з груп учасників, порівнянні їх з іншими аналогічними. Перед початком безпосереднього обговорення кожна група має визначити причини наявної проблеми, реалізувати обговорення напрямів її вирішення, теоретично перевірити їх перспективність [22; 74].

Основний етап використання цього методу полягає, переважно, в забезпеченні обговорення попередньо обраної ситуації. Під час його, перш за все, мають бути презентовані варіанти розв'язання попередньо визначеної проблеми, розроблені представниками команд-учасниць. Після представлення кожного з них опоненти озвучують свої запитання, а безпосередні автори ідей дають відповіді на них. У кінцевому підсумку, базуючись на результатах

загальної дискусії, формулюється загальна позиція щодо вирішення змодельованої складної ситуації [13; 74].

Основною метою проведення підсумкового етапу є забезпечення рефлексії шляхом заслуховування представлених експертами оцінних суджень щодо запропонованих шляхів вирішення проблеми, результатів порівняльного аналізу розроблених учасниками малих груп творчих ідей. Підсумком заходу повинен стати виступ викладача, у якому він висвітлює власні думки про напрацьовані підсумки роботи малих груп, можливу продуктивність висловлених позицій, інші можливі варіанти рішень. Також має бути узагальнено одержані підсумки проведеного заняття, проведено оцінювання та відзначення найбільш активних учасників заходу для забезпечення подальшої активної участі студентів у освітній діяльності [13; 22; 74].

Узагальнюючи викладені відомості про метод моделювання виробничих процесів і ситуацій, доцільно резюмувати його позитивну роль у налагодженні продуктивності та широкої варіативності інтерактивних засобів освіти, зокрема вищої. Його імплементація сприяє підвищенню рівня знань і вмінь здобувачів, розвитку загальнолюдських і профільних якостей, зокрема аналітичних, порівняльних, комунікаційних, ораторських, творчого мислення тощо.

Ще одним поширеним у нинішній практиці інтерактивним засобом навчання є **метод передачі (делегування) повноважень**, який полягає в перенесенні частини функцій і повноважень викладача своїм здобувачами для підвищення їхньої уваги та досягнення попередньо визначених навчальних цілей [13]. Цей методологічний ресурс використовується для зацікавлення студентів, урізноманітнення, оптимізації та покращення умов їхньої роботи, зокрема при реалізації самостійної та

проектної діяльності. Основна його сутність полягає у створенні умов і делегуванні управлінських повноважень над роботою щодо певних проєктів їх безпосередніми виконавцями, які в багатьох ситуаціях краще розуміють сутність цього процесу, ніж суб'єкти, які забезпечують навчання. Зокрема це стосується й вирішення проблем, пов'язаних також із виконанням певних індивідуальних авторських робіт [13; 22].

Із метою досягнення вищого рівня залучення здобувачів у освіту в наш час також широко застосовується метод **колективного вирішення творчих задач**, в основі використання якого колективно розв'язання таких навчальних завдань, що вимагають від студентів не лише відтворення презентованої їм попередньо інформації, а й критичного мислення, здатності самостійно аналізувати, порівнювати та систематизувати інформацію, генерувати певні творчі рішення, які можуть бути трансформовані в конкретний план практичних дій, стратегії подальшого розвитку тощо [1; 22]. Актуальність поширення практики проведення робіт над креативними задачами пояснюється також тим, що вони містять певну кількість невідомих даних і зазвичай у більшості випадків містять кілька варіантів альтернативних підходів до вирішення сутності їх проблематики [19; 26].

Іншою освітньою технологією, що набула значного поширення в наш час, є метод **застосування «дерева рішень»**. За своєю сутністю він становить практичний засіб дієвої оцінки переваг і недоліків різних розроблених варіантів подальших дій у певній сфері чи ситуації, варіантів вирішення окремих проблем або кризових явищ [10; 22]. Використання цього методу дозволяє досягти ефективного рівня забезпечення практичних умінь і навичок вибору оптимальних напрямку діяльності, варіанта творчих рішень.

Особливо актуальним застосування цього методологічного інструменту в комплексі з методом «мозкового штурму» вважається на етапах презентації розроблених пропозицій щодо певного об'єкта досліджень, оцінки доцільності та продуктивності їх практичної імплементації [2; 13; 18; 19; 22].

Доцільним методологічним інструментарієм, що дає змогу підвищити ефективність та урізноманітнити процес викладання, є метод *застосування живої паралелі (освітньої експедиції)*. Його використання ґрунтується на реальному спостереженні за конкретними процесами та явищами, зануренні в їх основну сутність, закономірності розвитку, визначенні тенденцій і майбутніх перспектив, базуючись на реальних прикладних результатах і свідченнях [1; 22; 23].

Поширеним у освітньому процесі є також застосування так званого методу Сократа («Сократівської іронії»), що передбачає формулювання та постановку запитань, які передбачають критичне ставлення та відношення до певних догматичних положень і тверджень. В основі його застосування лежить уміння знаходити та розкривати приховані в людській особистості знання за допомогою вміло сформульованих навідних питань, що передбачають стислі та попередньо передбачувані варіанти відповідей [1; 13; 14]. Особливо актуальним є застосування цього інструментарію впродовж перших (вступних) занять, коли формулюється та обґрунтовується необхідність вивчення певної дисципліни, пояснюється її структурне місце в цілісній картині освітнього процесу, забезпеченні необхідного для здобувачів комплексу знань, умінь і навичок.

Ще одним із засобів реалізації викладання є проведення занять у вигляді *колоквіумів*. Цей метод організації процесу здобуття освіти становить колективне

обговорення певного достатньо широкого спектра досліджуваних об'єктів (явищ, ситуацій і проблем) та їх сутності під керівництвом викладача [1; 22; 23].

Зазвичай цей спосіб реалізації навчальних заходів проводиться у формі дискусії, у ході якої учасникам надається можливість презентувати інформацію з попередньо визначеної тематики або сфери, висловлювати своє індивідуальну позицію щодо певної тематики (ситуації чи проблеми), удосконалювати власні вміння обґрунтовувати, захищати та відстоювати власний погляд. У процесі аргументації персонального ставлення учасники навчання демонструють також рівень засвоєння вивченого матеріалу, підвищують навички комунікативних, зокрема ораторських, здібностей [10; 23].

Проведення колоквиумів становить також інтерактивну форму контролю знань, що потребує порівняно незначних часових витрат, у процесі якого можна проводити усні екзамени, колективні (фронтальні) опитування тощо [2; 23].

У сучасній практиці перспективним варіантом підвищення рівня міжособистісної взаємодії в освітньому процесі є також використання методу *імітації фахового стажування*. Його сутність полягає в моделюванні ситуацій із безпосередньої професійної діяльності, спрямованого на набуття досвіду чи підвищення наявного рівня компетентності спеціалістів, підготовка яких реалізується [1; 19; 22].

Дієвим засобом підвищення інтерактивності занять, що майже завжди використовується тепер, є *перегляд і обговорення відеоматеріалів*. Відповідно до їхнього змісту вони в якості додаткового, а інколи й основного матеріалу можуть застосовуватися майже на кожному етапі проведення навчальних заходів [1; 3; 5; 13; 19; 22; 31].

Водночас зауважимо, що для концентрації уваги здобувачів перед переглядом певного матеріалу доречно поставити конкретні запитання, що будуть використані в якості бази при подальшому обговоренні. Інколи також доречно зупиняти перегляд на попередньо відібраних моментах і проводити невідкладну дискусію щодо побаченого. По завершенні демонстрації відео завжди потрібно спільно із здобувачами підвести підсумки проведеної роботи та проаналізувати одержані результати.

Ще одним із варіантів, коли застосування відеопідбірок буде доречним, є підсумковий етап певного заняття: так, у комплексній пізнавальній формі можна організувати фінальне узагальнення презентованих і обговорених відомостей.

Отже, базуючись на основі проведеного дослідження основної характеристики проаналізованих інтерактивних методів навчання, констатуємо необхідність і важливість їх високої продуктивності використання в освіті, зокрема вищій. Вони, своєю чергою, є дієвим інструментарієм забезпечення необхідного високого рівня загальнолюдських і профільних знань майбутніх фахівців, потрібних їм умінь і навичок, зокрема ефективного сприйняття інформації, її аналізу, порівняння, узагальнення, презентації одержаних результатів, критичного мислення, налагодження сприятливих комунікацій з іншими (колегами, партнерами, клієнтами), здатності працювати в команді та виступати лідерами.

3.3. Критерії ефективності та вибір інтерактивних методів

Сучасні реалії забезпечення освітньої діяльності, заснованої на компетентнісному та індивідуалізованому підходах, її відповідність потребам споживачів

(здобувачів, роботодавців, суспільства та держави), вимогам міжнародних і національних норм і стандартів, глобальним викликам в аспекті гармонізації вимагають від суб'єктів, які проводять викладання, широкого й ефективного застосування засобів міжособистісної взаємодії – інтерактивних методів навчання, які наразі представлені й характеризуються значним різноманіттям. Для ефективного виконання покладених на сучасного викладача обов'язків і повноважень він має розуміти всю специфіку та відмінні особливості використання цих методологічних засобів, уміти та бути здатним максимально продуктивно їх підбирати та імплементувати для донесення кожного конкретного виду матеріалу відповідно до цільових особливостей певної аудиторії учасників навчання загалом і безпосередніх її представників зокрема [22; 80].

Успішність застосування кожного конкретного виду освітніх технологій визначається рівнем створення максимально простих умов для набуття необхідних цільових знань і навичок шляхом підвищення ступеня пізнавальної активності здобувачів. Аксиоматичним є твердження, що найбільш ефективно мету, що ставиться як головна в освітньому процесі, можна досягти шляхом ефективного використання інтерактивних методів, головним елементом яких є налагодження суб'єкт-суб'єктних відносин між викладачем і здобувачем вищої освіти. У процесі такого спілкування між його учасниками виникає взаємодія у вигляді рівноправного діалогу, зав'язуються обговорення та дискусії, а сам здобувач, реалізуючи творчі, дослідницькі, проблемні та інші завдання й тим самим підвищуючи продуктивність процесу, знаходить мотивацію для подальшої плідної роботи [1; 26; 50; 80; 81].

У зв'язку з проаналізованим, доцільним постає питання визначення критеріїв, за якими можна оцінити ефективність використання певних інтерактивних методів для кожної конкретної аудиторії та її представників. Базуючись на результатах проведеного дослідження наукових джерел [1; 12; 13; 22; 26; 50; 80; 81; 82], констатуємо, що ними є такі:

➤ *ступінь засвоєння результатів* – установлюється на основі рівня якості (грунтовності та змістовності) набутих у процесі вивчення загальних і професійних знань і вмінь, зіставності їх із часом, витраченим на навчання, задоволеності умовами та результатом навчання;

➤ *забезпечення пізнавальної активності* – визначається рівнем залучення осіб, які здобувають освіту, у сутність матеріалу з певної тематики;

➤ *активізації процесу мислення* – ідентифікує, наскільки метод спонукає до реалізації процесів усвідомлення та обмірковування нових даних, їх аналізу, розуміння, співвіднесення з попередньо набутих життєвим досвідом, ґрунтового засвоєння;

➤ *інформативності* – свідчить, наскільки процес сприяє здобуттю потрібних відомостей, орієнтує на пізнання певних навколишніх і професійних явищ, їх зіставлення з попередньо набутих, зокрема життєвим і фаховим, досвідом, формування власного індивідуального розуміння дійсності;

➤ *мотивації* – демонструє, якою мірою метод орієнтує на забезпечення інтересу та уваги до набуття компетентностей, зокрема спеціалізованих, спрямовує на подальше освоєння певних об'єктів, створює можливість для найскорішого та найдієвішого застосування одержаних відомостей і результатів;

➤ *налагодження продуктивної співпраці* – базується на наявному рівні психоемоційного комфорту, взаємоповаги та розуміння в ході спілкування з викладачем, що виступає в ролі партнера й наставника, та іншими здобувачами знань, взаємозацікавленості в кінцевому успішному результаті, взаємовідповідальності за його досягнення.

Проаналізовані критерії є не лише чинниками, що визначають дієвість застосування певних інтерактивних методів при вивченні освітньою аудиторією певного матеріалу, а й визначають нові пріоритети та можливості для забезпечення максимально комфортної й плідної роботи, налагодження доброзичливого міжособистісного спілкування, зокрема викладача та студентів.

З метою забезпечення належного рівня одержуваних у кінцевому підсумку компетентностей (знань, умінь і навичок) здобувачів викладачі відповідно до потреб кінцевих споживачів освітніх послуг мають постійно сприяти вибору таких методів навчання, у першу чергу інтерактивних, які будуть максимально відповідати специфіці інформації, що презентується, та особливостям її сприйняття представниками аудиторії цільових слухачів [15; 19; 26; 50; 81]. Для реалізації такого підбору доцільно попередньо проаналізувати зміст дисципліни, вивчення якої буде проводитися, чітко визначити комплекс можливих методологічних інструментаріїв, що будуть ураховувати її специфіку та забезпечувати різноманіття видів діяльності, які при цьому будуть проводитися [80; 82]. У процесі виконання цього доречно попередньо виконати такий комплекс взаємоузгоджених дій:

➤ забезпечити чітке розуміння змісту матеріалу, що буде презентуватися, визначити комплекс очікуваних знань і вмінь здобувачів, які мають стати результатом навчання;

➤ проаналізувати загальний план підготовки здобувачів і тематичний план конкретної дисципліни, скорегувати зв'язки між ними для напрацювання можливостей реалізації попередньо набутого досвіду, демонстрації студентам можливості використання одержуваної інформації в подальшому, зокрема за підсумками вивчення кожної конкретної теми;

➤ проаналізувати сучасні відомості та наявні новачії, що представлені в методичних, педагогічних, фахових джерелах інформації. Це дозволить систематизувати та оновити знання про можливі методологічні аспекти проведення занять, їх дидактичну структуру, можливості підвищення пізнавальної та міжособистісної активності осіб, підготовка яких ведеться, продумати конкретні форми предметних зв'язків, що будуть використовуватися, ознайомитися з наявними новинками, які застосовуються при викладанні аналогічної інформації у світі, зокрема в різних сферах діяльності.

У результаті аналізу досліджених інформаційних джерел [22; 23; 50; 70; 71; 72; 73; 74; 75; 76; 77; 78; 79; 80; 81; 82; 83; 84; 85; 86] встановлено, що при безпосередньому виборі сучасних інтерактивних методів, максимально доречних для застосування на конкретних лекційних і практичних заняття, раціональним з методологічної позиції буде використання особою, яка реалізує освітню діяльність, таких дій:

✓ формулювання, чітке та логічне осмислення мети, що ставиться при проведенні навчального заходу, та конкретних завдань, спрямованих на її виконання;

✓ визначення наповнення основного матеріалу, що буде розглянутий упродовж заняття, його зв'язок із тим, який буде винесений на самостійну роботу;

✓ вибір типу та виду, у якому заняття буде доноситися до учасників, розробка алгоритму його

проведення з урахуванням усіх психоемоційних чинників (доречним є проведення вправи для «розминки» сприйняття та зосередженості, термін концентрації уваги на певному об'єкті не може перевищувати 15 хв., певна рухова активність сприятиме зміні спрямованості мислення тощо);

✓ підбір та ретельне осмислення оптимальних елементів (освітніх методів і прийомів, зокрема інтерактивних), що будуть сприяти розкриттю всіх особливостей змісту навчального матеріалу, забезпеченню міжособистісної взаємодії всіх учасників цього процесу шляхом дискусій, опанування, співпраці тощо, стимулювати їх до подальшої ефективної роботи на заняттях і при виконанні завдань, винесених на самостійне опрацювання, давати змогу для проведення контролю одержуваних результатів;

✓ забезпечення міжособистісних та міжпредметних зв'язків, що будуть використані в процесі донесення попередньо підібраних навчальних даних і інших відомостей, вивчення яких передбачено програмою навчальної дисципліни;

✓ напрацювання можливості для реалізації різних форм організації профільної діяльності з розкриття творчого потенціалу здобувачів (зокрема індивідуальної, партнерської, у мінігрупах, командної, загальноколективної тощо);

✓ ідентифікація основних і додаткових способів і засобів підвищення пізнавальної активності учасників упродовж заняття та в майбутній перспективі;

✓ визначення базових напрямів для реалізації завдань, винесених на самостійне виконання здобувачами.

Отже, базуючись на результатах проведеного аналітичного дослідження щодо встановлення критеріїв ефективності та вибору серед широкого різноманіття

наявних інтерактивних методів, констатуємо, що цей процес повинен мати ретельно спланований характер і базуватись на відомостях і положеннях, представлених у сучасних науково-методичних, педагогічних і профільних джерелах інформації. Також зазначимо, що визначені чинники визначають не лише продуктивність застосування можливих інтерактивних методів, а й створюють плідне підґрунтя для забезпечення максимально комфортної та прогресивної роботи навчального колективу, налагодження доброзичливої атмосфери для міжособистісного спілкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Kennewell S. Interactive teaching with interactive technology [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/267953098_Interactive_teaching_with_interactive_technology
2. Сидоренко І. А. Переваги та недоліки застосування інтерактивних методів навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/08_%20Sydo renko_perevagy_ta_nedoliky.pdf
3. Science and education: trends and prospects : Science editor S. Drobyaz. N.-Y. : Ascona Publishing, 2018. 97 p.
4. Калініна Л. Управління Новою українською школою. Порівняльна характеристика концептуальних змін. *Директор школи*. 2017. № 1. С. 12–21.
5. Global education trends [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.epdc.org/sites/default/files/documents/Global_Educational_Trends_1970-2025.pdf
6. Как технологии изменяют образование: 5 главных трендов [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://www.forbes.ru/tehnobudushchee/82871-kak-tehnologii-izmenyat-obrazovanie-pyat-glavnyh-trendov>

7. Вітюк В. В. Готовність педагогів до змін в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа». *Нова українська школа*. 2018. № 2 (106). С. 3–6.

8. Сусь Б. А. Інтерактивна лекція як спосіб активізації самостійної розумової діяльності студентів у вищих технічних закладах освіти. *Вісник НТУ «КПІ»* (Філософія. Психологія. Педагогіка). 2006. № 1 (16). С. 128–131.

9. Тренды образования [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mel.fm/blog/vadim-nefedyev/54309-trendy-obrazovaniya>

10. Кузнецов М. В. Интерактивная лекция как методическая среда для развития речевых умений в их комбинации. *Вестник ТГУ*. 2011. № 8 (100). С. 103–108.

11. The interactive lecture: an instructor's manual. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://fid.medicine.arizona.edu/sites/default/files/u4/interactiv_electurmanual_omse.pdf

12. Сагинов К.М. Интерактивная лекция как основная форма обучения в ВУЗе в условиях кредитной системы обучения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pvshenu.narod.ru/olderfiles/1/Interaktivnaya_lekksiya_kak_osnovn-40947.pdf

13. Интерактивные методы, формы и средства обучения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://Svedenia_ob_Obrazovanie/metodicheskie_rekomendacii/interaktiv.pdf

14. 20 interactive teaching activities for in the interactive classroom [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bookwidgets.com/blog/2018/06/20-interactive-teaching-activities-for-in-the-interactive-classroom>

15. Boumova V. Traditional vs Modern teaching methods: advantages and disadvantages of each. Brno : Masaryk University, 2016. 91 p.

16. Silver H., Perini M. The Interactive Lecture: How To Engage Students, Build Memory And Deepen Comprehension (A Strategic Teacher PLC Guide). Australia : Silver Strong & Associates. 2010. 82 p.

17. Bekzhanova Z., Ryssaldy K. Efficiency of binary lectures in teaching. *Procedia. Social and behavior sciences*. 2015. № 4. P. 430–438.

18. Mutrofin I. The effect of instructional methods (lecture-discussion versus group discussion) and teaching talent on teacher trainees student learning outcomes. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1138824.pdf>

19. Стефановская Т. А. Технология обучения педагогике в вузе. М. : Изд-во «Совершенство», 2000. 272 с.

20. Ягупов В. В. Види і форми лекцій. Лекція-дискусія. Лекція з використанням техніки зворотного зв'язку. URL: https://eduknigi.com/ped_view.php?id=207

21. Лекція у вищій школі: технологія підготовки та проведення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/%D0%A2%D1%83%D1%80%D0%BA%D0%BE%D1%82.pdf?id=27184308-2f4e-40e5-bcfb-bd9ec45129cb>

22. Калиниченко Э. Б., Захарова С. А., Акчурин С. В. Методические рекомендации по использованию методов активного обучения в учебном процессе. Саратов : ФГОУ ВПО «Саратовский ГАУ», 2011. 22 с.

23. Измайлова М. А. Методические рекомендации по использованию интерактивных технологий обучения при проведении научно-исследовательского семинара. Москва : Прометей, 2019. 88 с.

24. Intentionally Make Mistakes as a Learning Tool [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://beyondtraditionalmath.wordpress.com/2014/01/14/intentionally-make-mistakes-as-a-learning-tool/>
25. Зылева Н. В. Лекция-провокация или использование педагогического приема «запланированная ошибка» в преподавании экономических и социальных дисциплин. *Вестник Тюменского государственного университета. Гуманитарные исследования*. 2015. № 2 (2). С. 214–226.
26. Павелко Н. Н., Павлов С. О. Психология и педагогика. Москва : КНОРУС. 2012. 496 с.
27. Лекция-консультация [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://icds-group.com/lektsii-konsultatsii/>
28. Программированная групповая лекция-консультация. URL: <https://lektsii.com/3-103703.html>
29. Moncuso L. A comparison of lecture case study and lecture computer simulation teaching methodologies in teaching minority students basic marketing. URL: <https://journals.tdl.org/absel/index.php/absel/article/2839/2787.pdf>
30. Методична розробка відкритого заняття (лекція-бесіда з аналізом конкретних ситуацій) та презентація до неї [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://vseosvita.ua/library/metodicna-rozrobka-vidkritogo-zanatta-lekcia-besida-z-analizom-konkretnih-situacij-ta-prezentacia-do-nei-19246.html>
31. Дюзельбаева Г. М. Метод анализа конкретной ситуации в профессиональном обучении [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://aon.urgau.ru/article/pdf_attachment/380/%D094%D18E%D0%B8.pdf
32. Sohail M. Mini lecture and group work as active teaching methods [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.researchgate.net/publication/277284421_Mini_lecture_and_group_work_as_active_teaching_methods

33. Becker R. Using online mini lectures in your teaching delivery [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.humanities.manchester.ac.uk/tandl/R_Becker.pdf

34. Digital transformation in higher education : Navitas Ventures report [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.navitasventures.com/wp-content/uploads/2019/08/HE-Digital-Transformation-_Navitas_Ventures_-EN.pdf

35. 4 insights to help you increase student retention : education guide [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.360degreesmedia.com/files/Meetoo_Education_Guide_4_insights_to_help_you_increase_student_retention.pdf

36. П'ятницька Г., Григоренко О. Переваги та недоліки застосування вебінарів у навчальному процесі вищого навчального закладу. *Інновації в освіті* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2012. С. 87–89.

37. Морзе Н. В. Методичні особливості вебінарів, як інноваційної технології навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/918/1/N_Morze_O_Ihnatenko_ITO_4.pdf

38. История вебинаров. URL: <https://myownconference.ru/blog/index.php/webinar-history/>

39. Ahrens A. Educators' opinion on webinars in higher education, society, integration, education [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/303556780_EDUCATORS'_OPINION_ON_WEBINARS_IN_HIGHER_EDUCATION

40. Six Advantages of Video Conferencing for Education [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://imaginenext.ingrammicro.com/trends/january-2017/six-advantages-of-video-conferencing-for-education>

41. Innovative Virtual Consulting Revolutionary portal to effective project management, education and training [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://innovativevirtualconsulting.com/>
42. The Best Online Tutoring [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.reviews.com/online-tutoring/>
43. Developing Effective Online Learning Spaces: Online Seminars [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cei.umn.edu/developing-effective-online-learning-spaces-online-seminars>
44. Meeto. Transform meeting and learning forever [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.meeto.com>
45. Why Meeto matters for all of us. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cam.ac.uk/research/innovation-at-cambridge>
46. Robertson A. Meeto: real-time polling [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://blogs.msdn.microsoft.com/ukhe/2017/06/01/partner-guest-post-meeto-real-time-polling-for-the-classroom/>
47. Kahoot! How it works [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kahoot.com/schools/how-it-works/>
48. Vermirovskiy J. The importance of visualization in education [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://weinoe.us.edu.pl/sites/weinoe.us.edu.pl/files/36_the_importance_of_visualisation.pdf
49. Візуалізація навчального матеріалу: 7 корисних ідей та інструментів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://learnlifelong.net/news/682/vizualizatsiya-navchalnogo-materialu-7-korisnikh-idey-ta-instrumentiv?fbclid=IwAR1z718ocz62vauFCfYd9U8knQb8cKfXPONRFjeM>
50. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих. Київ : НАПН України, Ін-т

педагогічної освіти і освіти дорослих. ВД «ЕКМО», 2011. 324 с.

51. Горяча Л. О. Технологія роботи в малих групах: можливості і обмеження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// college. nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2016/12/% D0% D1%8F.pdf](http://college.nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2016/12/%D0%D1%8F.pdf)

52. Мазник Л. Перспективи впровадження методу кейс-стаді в навчально-виховній та науковій діяльності. *Інновації в освіті* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. С. 297–299.

53. The case study method [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www. psyking.net/HTMLobj-3838/Case_Study_Method.pdf](http://www.psyking.net/HTMLobj-3838/Case_Study_Method.pdf)

54. Яворська Л. А. Модерація як інтерактивна форма навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://npcz-rivne.ucoz.ua/ II_NET_conferen/javorska_l.a..pdf](http://npcz-rivne.ucoz.ua/II_NET_conferen/javorska_l.a..pdf)

55. Бовт Д. Застосування ідей модерації у роботі навчальної лабораторії класичного університету. URL: <http://social-science.com.ua/article/364>

56. Вашків О. П. Використання модерації у сучасному навчальному процесі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/4341/1/%D0%92%D0%D1%96.pdf>

57. Шкільняк Л. І. Дискусія як метод інтерактивного навчання у вищій медичній школі. *Вісник Вінницького національного медичного університету*. 2015. № 1. Т. 19. С. 189–192.

58. Технологія диспуту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.edudirect. net/sopids-952-1.html](http://www.edudirect.net/sopids-952-1.html)

59. Нікора А. Методичні аспекти використання дебатов у навчанні студентів-істориків. *Науковий вісник МНУ ім. В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2016. № 1 (52). С. 39–42.

60. Присяжнюк І. С. Дебати як комунікаційний метод на заняттях з іноземної мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/prysiazhniuk_debaty.pdf
61. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 366 с.
62. Інтегроване навчання: тематичний і діяльнісний підходи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nus.org.ua/articles/integrované-navchannya-tematychnyj-i-diyalnisnyj-pidhody>
63. Левченко Т. І. Європейська освіта: конвергенція та дивергенція. Вінниця : Нова книга, 2015. 656 с.
64. Layne P., Lake P. Global innovations of teaching and learning in higher education institutions. N.-Y. : Springer International Publishing, 2015. 368 p.
65. Романова С. М. Коучінг як нова технологія в професійній освіті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ecobio.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/viewFile/2145/2136>
66. Уитмор Дж. Коучинг высокой эффективности : пер. с англ. Москва : Междунар. академия корпоративного управления и бизнеса, 2015. 178 с.
67. Ткачук Т. Л. Тренінг як засіб оптимізації взаємодії між студентами. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. № 4. С. 101–104.
68. Nijhuis S. A. Project Management Tuition or Training, can We Assess the Added Value of Them? *Procedia. Social and Behavioral Sciences*. 2015. Vol. 194. P. 146–154.
69. Delis L. Tuition Fees and University Enrolment: research project. Toronto : Ontario state university. 2015. 21 p.
70. Sinaga M. The Effect of Roundtable and Clustering Teaching Techniques and Students' Personal Traits

on Students' Achievement in Descriptive Writing. *Advances in Language and Literary Studies*. 2015. № 8 (62). P. 70–75.

71. Stenlev J. Round table as cooperative learning technique. *Academia*. 2011. Vol. 18. Issue 01. P. 40–45.

72. Власова И. В. Метод «круглого стола» как эффективное средство развития и формирования профессиональных компетенций студентов в техническом ВУЗе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://scjournal.ru/articles/issn_1997-2911_2017_5-2_48.pdf

73. Метод обучения в парах (спаринг-партнерство). URL: <http://headinsider.info/1x14ae0.html>

74. Пянзина Ю. А. Применение интерактивных методов обучения как одного из средств активизации самостоятельной работы студентов. *Актуальные проблемы развития профессионального образования*. 2017. № 4. С. 181–185.

75. Метод Делфи и его применение. URL: <https://4brain.ru/blog/%D0%BC%%BD%D0%B8%D0%B5/>

76. Кукушкина С. Н. Метод «дельфи» в форсайт-проектах [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://foresight-journal.hse.ru/data/2010/12/31/1208181018/10.pdf>

77. Student Portfolios: Classroom Uses [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www2.ed.gov/pubs/OR/ConsumerGuides/classuse.html>

78. Portfolio Assessment [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.geneseo.edu/sites/default/files/sites/education/p12resources-portfolio-assessment.pdf>

79. Домаскина М. А. Особливості моделювання виробничих процесів [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.stattionline.org.ua/agro/43/4533-osoblivosti-modelyuvannya-virobnichix-procesiv.html>

80. Interactive Teaching Methods as Means of Stimulating Reserves of Student Interaction [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ijss-sn.com/20153321/ijss-iran_sep_17_benson_oa12.pdf

81. Огляд інтерактивних методів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://multycourse.com.ua/ua/page/19/69>

82. Tudor S. The Perception of Students and Teachers on the Efficiency of Interactive Teaching Strategies of Teaching/Learning/Evaluation in the Class. Comparative Study. URL: <http://conf.uni-ruse.bg/bg/docs/cp09/6.2/6.2-28-n.pdf>

83. Slankey G., Moore N., Hardman J., Cooper B. Interactive education methods efficiency: real prospects and particular situation. *Academia*. 2017. Vol. 17. Issue 12. P. 128–136.

84. Ольшанская М. И., Ворзный К. В., Тучемский Л. Г. Как подобрать современные высокоэффективные интерактивные методы для проведения открытого занятия. *Вестник Казанского государственного университета. Педагогические науки*. 2016. № 8 (43). С. 29–43.

85. How useful are modern interactive methods: prospects and current trends[Електронний ресурс]. – Режим доступу:https://elearnmagazine.com/how_useful_are_modern_interactive_methods/prospects_and_current_trends/

86. Богданова І. М. Використання інтерактивних технологій у підготовці майбутніх соціальних працівників. *Вісник національної академії прикордонної служби України*. 2011. № 4 (32). С. 14–22.

РОЗДІЛ 4

МЕТОДИ СТИМУЛЮВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

У наш час стимулювання творчої активності на заняттях є одним із головних завдань освітньої діяльності. Відповідно до сучасних усталених даних [1; 2; 3] вона визначається як інтелектуальна активність особистості, спрямована на генерацію та застосування нових і креативних шляхів вирішення наявних проблем із використанням набутих попередньо знань, умінь і навичок та/або формування власних ідей і своєчасних ініціатив їх імплементації.

Концепція реалізації освітнього процесу передбачає залучення осіб, які навчаються, в активну творчу діяльність шляхом ретельного та обґрунтованого вибору напрямів викладання, підбору їхнього змісту, наведенні власних висновків і аргументів [4; 5]. Принциповою метою стимулювання креативної діяльності здобувачів знань і компетентностей в освітньому процесі є створення та забезпечення в ході навчання таким середовищем для розвитку, що буде сприяти максимально плідному та повному розкриттю потенціалу кожної конкретної особистості високоосвіченої людини.

Створення належних умов для творчої активності осіб, навчання яких здійснюється, вимагає значної кількості умов реалізації педагогічної діяльності. Зокрема, необхідними є зміни методик проведення занять і подання їх матеріалу, особистісно зорієнтованого та інтегрованого підходів до навчання. У результаті проведеного аналізу літературних джерел [2; 3; 5; 6; 7] встановлено, що в сучасній практиці використовуються багато методів

стимулювання творчої активності учасників освітнього процесу, ключовими з яких є такі:

- ✓ використання інтерактивних, зокрема комп'ютерних та інших цифрових, мультимедійних технологій і розвивальних навчальних ігор, методів ведення занять;

- ✓ застосування заохочувальних заходів (надання додаткових балів, стимулювання певними солодощами тощо);

- ✓ моделювання певних ситуацій і встановлення цільових завдань;

- ✓ аналіз реальних пізнавальних історій і застосування методу відкриття на їх основі;

- ✓ вирішення завдань із можливістю вибору варіантів дій;

- ✓ використання цілеспрямованих запитань, що активізують абстрактне та конкретне мислення тощо.

Водночас при стимулюванні творчої активності обов'язковими та першочерговими з погляду психології та педагогіки [8; 9] є залучення, підвищення й забезпечення живого інтересу та уваги до матеріалу, що вивчається. Відповідно до загальноvizнаних принципів педагогіки [8; 9; 10] інтерес, що є базовим мотивом будь-якої людської активності, та увага, яка визначає подальшу зосередженість на певному об'єкті (предметі чи явищі), обумовлюють цілеспрямовану залученість суб'єктів, які здобувають освіту, зокрема вищу. Саме вони, не будучи самостійними психічними процесами людини, є залученими в практичну та пізнавальну діяльність і визначають спрямованість кожної особистості [9; 11]. З метою налагодження успішного засвоєння знань і вмінь для викладача дуже важливо вміти застосовувати практику залучення студентів у проблематику дисциплін. Наразі вдосконалення освітнього процесу відбувається в напрямі

всезагального використання активних методів, що забезпечують проблемо зорієнтований підхід, підвищуючи особистий інтерес, увагу й індивідуальну участь кожного учасника процесу її вирішення [5; 9]. Додатково формування таких дослідницьких умінь вирішення проблемних ситуацій і в професійній, і в побутовій сферах мають бути одним із векторів підготовки сучасних спеціалістів.

У зв'язку з установленим визначальним значенням інтересу та уваги для реалізації навчання доцільним є чітке розуміння сутності цих понять. Так, відповідно до термінологічної бази, наведеної в Українському педагогічному словнику [12], вони визначаються як «форма прояву пізнавальної потреби, що забезпечує направленість особистості на усвідомлення мети діяльності й тим самим сприяє орієнтації, ознайомленню з новими фактами, більш повному і глибокому відображенню дійсності» та «форма психофізіологічної діяльності людини, що виявляється в її спрямованості й зосередженості на певних визначених об'єктах при одночасному абстрагуванні від інших і характеризує вибіркоче ставлення до навколишнього світу» відповідно. Своєю чергою, ґрунтовне усвідомлення сутності цих складників реалізації успішного забезпечення навчання має допомогти у стимулюванні творчої активності осіб, які навчаються, шляхом використання і традиційних способів, методів і засобів залучення й забезпечення інтересу та уваги, і інноваційних підходів.

4.1. Традиційні методи стимулювання освітнього процесу в закладі вищої освіти

Відповідно до сучасних догм педагогіки [3; 5; 6; 8] запорукою, що визначає успішність залучення осіб, які

здобувають знання, у необхідну сферу навчання, є їхня зацікавленість в майбутньому результаті. Саме створення інтересу до певних знань, а не надання певних наукових чи практичних даних і результатів, визначається головною метою процесу дидактики та навчання. Виходячи з цих позицій, у методологічну базу освітньої діяльності ввійшли терміни «навчальний» і «пізнавальний» інтерес для визначення причин пізнання й усвідомлення визначених даних і явищ [9; 13]. Цим пояснюється факт, що в нинішніх умовах вивченню нової дисципліни чи певного явища завжди передують презентація аргументів щодо цільової необхідності та важливості. У результаті аналізу цих даних [9; 10; 13] зрозумілою стає закономірна залежність між інтересом до навчання та рівнем якості одержаних знань, умінь у визначеній сфері. У наш час встановлено та загальноновизнано [3; 4; 5; 9; 10; 13], що серед багатьох методів і методів, що обумовлюють і забезпечують зацікавленість у навчанні, найбільш важливими та пріоритетними є такі:

❖ прикладні:

- надання можливості негайної або коротко віддаленої можливості реалізації опрацьованого матеріалу;
- обґрунтування корелятивного зв'язку з майбутніми життєвими перспективами осіб, які здобувають знання;
- наведення прикладів результативного застосування в аспекті «історій успіху»;

❖ методологічні:

- новизна та інноваційність матеріалу;
- використання інноваційних інтерактивних, комп'ютерних, нових і нетрадиційних форм і методів навчання;
- застосування практичних прикладів;

- забезпеченість наочним і роздатковим матеріалом;
- уміла організація контролю одержуваних результатів;
- заохочення обговорень, у яких викладач буде займати позицію рівного або консультанта при висловленні позицій, модератора при загальному проведенні;
- стимулювання можливості здобувачів самостійно будувати хід творчого процесу;
- ❖ психологічні:
 - створення сприятливої творчої атмосфери, відсутність критики щодо ставлення та позицій осіб, які навчаються, застосування цікавих пізнавальних прикладів, легких жартів;
 - ставлення викладача до здобувачів і предмета вивчення;
 - налагодження умов для рівного висловлення думок;
 - використання та заохочення приведення прикладів із життєвого досвіду;
 - налагодження здорової змагальності при вивченні матеріалу.

Резюмуючи розглянутий матеріал, можна з упевненістю стверджувати, що базовим джерелом забезпечення інтересу до процесу вивчення певного матеріалу в першу чергу є його зміст. Водночас застосування різноманітних інноваційних нестандартних і пізнавальних методів його донесення, що обумовлюють підвищення інтересу до предмета вивчення, дозволяє суттєво покращити його осмислення, засвоєння, запам'ятовування та можливість застосування для вирішення конкретних професійних і повсякденних завдань. Важливим є розуміння факту, що пізнавальний

інтерес, який активізується при одержанні нової інформації, додатково може слугувати чинником подальшого формування попередньо визначених професійних інтересів і світогляду особистості спеціаліста в певній сфері, цільова підготовка якого здійснюється в системі освіти, зокрема вищої.

Іншим чинником, що обумовлює успішність реалізації навчання, є залучення, зосередження та збереження на заняттях уваги осіб, які здобувають знання. Для розуміння сутності її формування необхідним є чітке розуміння динаміки цього процесу, його фізіологічних основ. Так, в основі її утворення лежить застосування оптимального осередку збудження – явища, що було відкрито й описане видатним ученим і дослідником І. Павловим [14]. Базуючись на цих твердженнях, науковцем О. Ухтомським [15] було розроблено вчення про домінанту. Цей складник відомий як основний осередок збудження та визначає характер реакції організму в конкретний момент. Визначено, що домінанта відрізняється від оптимального осередку збудження першочергово значно підвищеним рівнем сталості [15]. Ці науково обґрунтовані відомості, своєю чергою, є дуже важливими для плідної організації навчання, оскільки, зважаючи на закономірності появи оптимальних осередків збудження, можна правильно й планомірно створювати необхідні для їх утворення умови.

Значну роль у процесі виникнення, організації й концентрації уваги відведено формуванню та відпрацюванню динамічних стереотипів уваги, які визначаються як послідовні зв'язки умовно-рефлекторних імпульсів, що реалізуються в детально відпрацьованому часовому інтервалі та є результатом системної реакції людини на певні подразники [16]. З урахуванням проаналізованого матеріалу [14; 15; 16] доцільним є

визначення функцій уваги в освітньому процесі, які полягають у такому:

- надання відомостей, необхідних для діяльності;
- контроль над об'єктом уваги, визначення його потенційних чинників;
- активізація необхідних фізико-психологічних ресурсів організму, обмеження (гальмування) незадіяних функцій;
- стимулювання у виборі перспективно потрібної інформації та відомостей;
- забезпечення тривалої концентрації на певному об'єкті (предметі чи явищі).

Виходячи з розглянутих функцій уваги, особливо необхідних для плідної освіти, обґрунтованим є вивчення відомостей [17; 18] про її основні характеристики, якими є такі:

- *обсяг* – кількісний масив об'єктів або інформації про них, на які увага може бути спрямована та зосереджена за короткий проміжок часу,
- *стійкість* – тривалість концентрації уваги на певному об'єкті чи завданні,
- *концентрація* – інтенсивність сприйняття результатів пізнання чогось,
- *предметність* – здатність ідентифікувати визначені дані відповідно до поставленої мети, важливості, актуальності;
- *зосередженість* – характеристика концентрації свідомості на об'єкті пізнання з метою одержання максимально можливих відомостей;
- *абстрактивність* – властивість переключатися на інші об'єкти під дією сторонніх подразників або одноманітної діяльності (науково обґрунтованим є факт, що термін абстрактивності уваги на 1–2 секунди є

найоптимальнішим і не буде позначатися на продуктивності загального процесу [18; 19]);

- *розподілення* – суб'єктивна можливість особи одночасно утримувати в межах уваги певну кількість різноманітних об'єктів;

- *переключення* – швидкість зміни концентрації між різними видами діяльності.

Базуючись на розглянутому матеріалі [14; 15; 16; 17; 18; 19], резюмуємо, що для максимально плідного залучення та використання уваги в процесі навчання необхідно вміло застосовувати всі її характеристики, а особливо комбінацію концентрації, яка напряму пов'язана з обсягом матеріалу, стійкості та абстрактивності. Аксиоматичним у наш час є твердження [17; 19] про те, що особа може концентрувати увагу на певному об'єкті орієнтовно впродовж 14 – 17 хвилин, після чого вона розосереджується. У зв'язку з цим необхідним є комбінування типів завдань для аудиторії, виходячи з визначеної тривалості часу.

Водночас комбінування кількості об'єктів, кольорів, розмірів символів і фігур, поставлених задач і настанов для дій може суттєво розширювати обсяг уваги і таким чином забезпечувати вищу її концентрацію та зосередженість [19].

Для повноцінного управління увагою аудиторії важливим є також знання її видів, форм, особливостей. З огляду на проведений аналіз літературних джерел [20; 21], за рівнем безпосередньої участі й активності особистості у формуванні увагу поділяють на такі види, як-от:

- ✓ *мимовільна* – з'являється несвідомо в результаті контакту людини з навколишнім середовищем;

- ✓ *довільна* – є результатом цілеспрямованих дій особистості з використанням вольового зусилля щодо відображення предметів і явищ навколишньої дійсності;

✓ *післядовільна* – формується на основі використання індивідом вольових зусиль, проте найбільш вагомими та пізнавальними стають не лише підсумковий результат, а й захоплювальні людину зміст і процес виконання та характеризується значною й тривалою зосередженістю інтенсивністю та продуктивністю.

Зауважимо, що відповідно до загальноновизнаних даних [21; 22] залежно від форм навчальної діяльності, організованої суб'єктом викладання, увагу класифікують на:

- *індивідуальну* – виникає в процесі самостійного виконання конкретною особою певних цілеспрямовано визначених завдань (опрацювання, обговорення, детального аналізу, резюмування матеріалу, здійснення контролю тощо);

- *групову* – застосовується при роботі з учасниками певної групи, що є складником більшого колективу, освіта якого реалізується, через налагодження дискусій з певних проблемних явищ чи ситуацій, взаємоконтроль тощо;

- *колективну* – використовується концентрація зосередженості представників певної спільноти на конкретно визначеному об'єкті.

На основі проведеного аналізу дослідженої інформації [16; 20; 21; 22] встановлено, що максимально сприятливою для засвоєння освітнього матеріалу вважається колективна увага, яка не лише концентрує особистість, а й стимулює її до зосередженості через командну організовану атмосферу. Водночас найбільш проблемним для всіх суб'єктів навчання (і модератора, і здобувачів) є забезпечення групової уваги через те, що в процесі роботи учасники різних команд розосереджують і відволікають один одного.

Вивчаючи досвід застосування відомостей про специфіку розглянутих видів уваги [16; 22], зауважимо наявність певних проблем при переході від використання індивідуальної до групової або колективної, що обумовлено різною швидкістю мислення та засвоєння інформації, індивідуальними особливостями. У зв'язку з цим відповідно до сучасних методологічних прийомів і рекомендацій психологів для забезпечення якості освіти, зокрема вищої, більш раціональною є робота в малій за кількістю учасників групі (колективі).

У результаті дослідження літературних джерел [22; 23; 24] узагальнено, що оскільки увага є аспектом процесу пізнання певних цільових об'єктів, то залежно від їх способу локалізації вона поділяється на:

➤ внутрішню (інтелектуальну) – звернена на суб'єктивний світ особистості та спрямована на самопізнання та само сприйняття;

➤ зовнішню (сенсорно-перцептивну) – звернена на зовнішній навколишній світ і спрямована на його пізнання та розуміння.

Базуючись на аналізі розглянутого та дослідженого матеріалу, методологічних рекомендаціях педагогів, андрагогів і психологів [3; 5; 8; 9; 11; 16; 19; 25], систематизовано основні засоби залучення уваги здобувачів освіти, якими є такі:

✓ універсальна, унікальна форма презентації матеріалу, що ґрунтується на науковій і практичній новизні, практичній можливості застосування в найближчій перспективі;

✓ динамічність подачі інформації та відомостей;

✓ спланована пряма та перехресна повторюваність матеріалу для кращого запам'ятовування та створення емоційних зв'язків (науково обґрунтованим є факт, що 6-разове повторення дозволяє забезпечити

підсвідоме запам'ятовування – зокрема, у західній практиці підготовки лінгвістів широко застосовується у вигляді дрлінгу);

- ✓ відпрацьована інтенсивність презентації даних;

- ✓ контрастність графічного візуального матеріалу, що використовується;

- ✓ використання різного розміру літер, що буде відповідати пріоритетності та важливості для вивчення, при презентації текстового масиву даних;

- ✓ використання різних шрифтів подачі даних (науково встановленим є факт, що жінки більш психологічно сприйнятливі до інформації, викладеної заокругленими літерами, чоловіки – класичними або плакатними);

- ✓ позитивні емоційний підхід особи, яка презентує та доносить матеріал до цільової аудиторії.

Отже, базуючись на положеннях дослідженого матеріалу [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 13; 16; 19; 26] та визначених засобах залучення уваги, резюмовано рекомендації щодо її утримання:

- обґрунтовувати актуальність і важливість набуття знань і компетентностей у певній сфері;

- орієнтуватись на практику спільної з членами аудиторії участі в освітньому процесі, залучаючи їх до його створення на основі групової роботи та обміну й застосування попередньо здобутого практичного життєвого досвіду;

- дотримуватись логічної послідовності – викладати матеріал та вибудовувати логічну схему поступово, зокрема не використовуючи одразу кілька незнайомих або складних понять і термінів;

- застосовувати системний підхід – презентувати матеріал, комплексно вибудовуючи

послідовні зв'язки, зокрема за допомогою попередньо визначеної та узгодженої з аудиторією системою визначених умовних позначень, кольорового маркування;

- сприяти визначенню ключових акцентів і пріоритетів – допомагати особам, які здобувають знання та компетентності, визначати ключові об'єкти, на які необхідно звертати основну увагу, резюмувати ключові факти;

- застосовувати всеможливі засоби візуалізації навчального матеріалу, що дасть змогу застосовувати всі засоби сприйняття даних;

- групувати та компоновати матеріал – об'єднувати матеріал за визначеними ключовими ознаками, узагальнюючи взаємопов'язані блоки спільними кольорами, шрифтами тощо та не подаючи занадто багато інформації на одному слайді чи ілюстративному плакаті;

- пам'ятати про обмеженість можливостей уваги щодо сприйняття нової інформації, не перевищуючи її ліміт концентрації в 14 – 17 хвилин на певному блоці та пам'ятаючи про необхідність залишити певний час для індивідуального резюмування особою ключових аспектів;

- чергувати різні види освітньої активності – дасть змогу не лише забезпечити залучення та утримання уваги, а й підвищувати адаптаційні (і соціальні, і професійні) здібності учасників освітнього процесу;

- влаштовувати для аудиторії спеціальні нетривалі періоди для відпочинку та релаксації – можуть влаштовуватися і перерви для відновлення фізіологічних ресурсів, зокрема прийняття їжі, і розслаблювальні колективні обговорення цікавих пізнавальних фактів, легкі жарти та гумор;

- створювати можливості для практичного застосування набутих знань і навичок.

Отже, підсумовуючи викладений матеріал, висновковуємо, що в наш час для залучення уваги до освітнього процесу застосовується значна кількість загальноприйнятих способів, методів і засобів, що базується на активній взаємодії учасників освітнього процесу, при цьому основна перевага надається взаємодії здобувачів між собою. Такий підхід дозволяє активізувати освітній процес, зробити його більш цікавим та менш втомлюваним для здобувачів.

4.2. Інноваційні підходи до стимулювання творчої активності здобувачів вищої освіти в процесі навчання

Сучасний активний темп розвитку науки та техніки, відкритість значних масивів інформації для користування, широке різноманіття ресурсів і засобів одержання нових знань і навичок обумовлюють постійну необхідність пошуку інноваційних підходів до підвищення інтересу в інформації, що пропонується безпосередньо в процесі навчання, зокрема вищого. У наш час через перенасиченість засобів і можливостей одержання різноманітних даних активізація зацікавленості та уваги осіб, які одержують освіту, стає однією з основних проблем освітньої діяльності. Зауважимо, що навіть особи з високою мотивацією до навчання в результаті тих чи тих чинників можуть часто відволікатися від занять, тоді як представники з низьким рівнем зацікавленості першочергово слабо вмотивовані на одержання ґрунтовних знань. Саме суб'єкти, які здійснюють викладання, у межах виконання своїх безпосередніх обов'язків мають увесь час стимулювати своїх здобувачів до вивчення нового матеріалу, залучати для цього необхідні інтерес і увагу здобувачів.

Захоплення уваги раціонально вважається одним із базових завдань спікерів при презентації певної тематики. Саме воно дає змогу реалізувати вхідне правильне уявлення про дисципліну та викладача, сфокусувати інтерес і забезпечити увагу при опрацюванні й аналізі матеріалу. Водночас перед вибором певної методики, що буде застосовуватися, слід урахувувати значний спектр особливостей аудиторії (вікові діапазон і психологія, її цілеспрямованість, мотивацію, інтереси, очікувані результати, можливість упровадження та застосування набутих знань, узгодженість із попереднім досвідом тощо) [27; 28].

Значна перенасиченість різноманітними засобами психологічного впливу, що використовуються нині в суспільстві, тотальна технологізація та комп'ютеризація майже всіх сфер життя обумовлюють адаптацію до них та зниження реагування людей на традиційні методи залучення уваги. У нинішніх умовах для успішного контакту з аудиторією здобувачів знань необхідно через викликані в них інтерес і увагу сформувати готовність до сприйняття спілкування, спрямувати слухачів на визначену тематику заняття, сформулювати в них правильне сприйняття інформації. Для цього необхідно добре володіти методами та прийомами управління зацікавленістю та увагою, зокрема інноваційними, максимально адаптованими до сучасних реалій. Так, у результаті проведеного аналітичного огляду сучасних підходів, які застосовуються для підвищення інтересу та уваги освітньої аудиторії [16; 19; 22; 25; 26; 27; 28; 29; 30; 31], доцільно виділити такі основоположні тенденції та принципи їх практичного застосування:

➤ *зрозумілість і доступність викладу матеріалу, його конкретизація* – доцільно використовувати більш прості синтаксичні та лексичні звороти й речення в

стилістично нейтральній або розмовній формі, що буде сприяти чітко визначеному розумінню описуваних понять і явищ;

➤ *емоційно виразне донесення суті, зміна тембрів голосу* – за допомогою експресивної голосової виразності спікер має стимулювати слухачів бути більш уважними, виділяти та виокремлювати смисловими паузами основний для підсумкового розуміння зміст, маловажливий – проговорювати більш швидко;

➤ *постановка питань до аудиторії, заохочення до ведення діалогів, інтерактивного спілкування з нею* – дозволяє робити осіб, які здобувають освіту, більш уважними, сприяти осмисленню інформації, самостійного завершувати твердження виступаючого, встановлювати закономірності та подальші зв'язки;

➤ *створення та узгодження разом з аудиторією правил вивчення матеріалу* – дозволяє створювати спільні правила навчання та дедлайни, що будуть актуальні, у першу чергу, для здобувачів, залучати їх до процесу, вмотивувати,

➤ *пояснення та доведення до відома слухачів місії та призначення вивчення конкретного матеріалу, причин застосування методологічних прийомів* (розкриття викладацького секрету) – сприяє підвищенню залученості студентів, їхньому розумінню засобів, що використовуються при реалізації освітнього процесу;

➤ *належна ґрунтовна забезпеченість засобами візуалізації* – доцільно заздалегідь розсилати базовий матеріал для попереднього ознайомлення та забезпечення можливості подальшого обговорення та дискусій, з метою кращого структурування даних раціонально використовувати графічні матеріали (зокрема діаграми, графіки, схеми, рисунки, таблиці тощо);

➤ *повторення ключових тез та ідей* – для більшого привернення уваги та закріплення в пам'яті аудиторії провідних меседжів раціональним є їх повторення впродовж виступу не менше 4 разів для кращого закріплення у свідомості;

➤ *переспрямування уваги на певні, на перший погляд, не пов'язані предмети, застосування цікавих життєвих історій і незначних жартів* – сприяє зниженню навчальної напруженості, перефокусуванню позицій аналізу певних ситуацій чи явищ;

➤ *звернення до попереднього досвіду, життєвих інтересів аудиторії* – допомагає створити в увазі та пам'яті асоціативні зв'язки;

➤ *постановка риторичних запитань, загадок, наведення тверджень відомих людей* – мотивує до ґрунтовнішого осмислення інформації, створення певної інтриги, забезпечує короткий перепочинок для зосередженої уваги;

➤ *використання неочікуваних елементів та провокаційних тверджень* – стимулює увагу, дає змогу належним чином презентувати свіжі та цікаві дані, результати досліджень, думки експертів;

➤ *динамічне жестикуювання та зміна місць розміщення спікера впродовж донесення матеріалу* – дозволяє покращити якість і рівень сприйняття інформації, застосувати невербальні засоби комунікації.

Крім того, базуючись на результатах досліджень у сфері сучасних педагогічних і андрагогічних практик [13; 16; 19; 25; 26; 27; 28; 29; 30; 31; 32; 33], встановлено, що найбільш перспективними для використання в освітньому процесі є такі прийоми та методи:

✓ *«нейтральної фрази»* – полягає в застосуванні на початку виступу або презентації матеріалу тверджень

чи формулювань, що на пряму не пов'язані з тематикою вивчення, проте таких, які важливі для аудиторії;

✓ *«заманювання уваги»* – базується на озвученні спікером, який зарекомендував себе позитивно та професійно, чогось важкого для сприйняття й розуміння (наприклад, дуже тихо або іноземною мовою). У такому випадку слухачам доводиться докладати певних зусиль щодо концентрації уваги;

✓ *«акцентування»* – застосовується в разі необхідності прямої (наприклад, за допомогою тверджень «відмітимо, що ...», «зауважимо, що ...» тощо) або опосередкованої (наприклад, шляхом створення принципової порівняльної різниці з чимось) концентрації процесу мислення;

✓ *«провокації»* – базується на викладенні провокативної інформації, а також з попередньо закладеними помилками й неточностями та наданні можливості учасникам аудиторії висловити свої заперечення щодо викладених даних особисту позицію;

✓ *створення певного ритму та своєчасного використання пауз* – ґрунтується на динамічності, подачі інформації шляхом зміни темпу й характеристик голосу та стилю мовлення для того, щоб увага не могла переключатися на щось інше, використання коротких смислових пауз з метою виділення основних моментів і структурування матеріалу, посилення значущості сказаного, зміни характеру спілкування;

✓ *переформулювання* – використовується для найбільш складних і важливих інформації та даних і полягає в повтореннях попередньо сказаного, переформулюваннях його змісту, аналізі з нових позицій для підтримання вже приділеної уваги й посилення забезпечення необхідного для досягнення кінцевого результату ефекту;

✓ *перебільшення та максимізації можливого ефекту* – застосовується з метою загострення та максимізації рівня приділеної уваги. Водночас метод визначає необхідність викладу підсумкового ставлення доповідача до обговорюваного об'єкта дослідження.

Отже, базуючись на основі дослідженого та проаналізованого матеріалу, визначено, що в сучасній практиці широко застосовуються інноваційні підходи та методи підвищення інтересу й уваги до освітнього матеріалу, що базуються на загальносвітових тенденціях і трендах нинішнього науково-технічного та суспільного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Stimulating Creativity [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://edwardlowe.org/stimulating-creativity/>
2. Бурьхин Б. С. Стимулирование творческой активности [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/v/stimulirovanie-tvorcheskoj-aktivnosti>
3. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих. Київ: НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. ВД «ЕКМО», 2011. 324 с.
4. Донченко А. В. Розвиток творчої активності в процесі навчання. *Освіта*. 2016. № 4. С. 12–18.
5. Попова М. С. Стимулирование творческой активности студентов в процессе обучения. URL: <http://www.tsutmb.ru/nauka/internet-konferencii/2017/13-lprs/6/popova.pdf>
6. Яланська С. П., Оніпко В. В. Стимулювання творчої активності студентів педагогічних ВНЗ. *Збірник*

наукових праць КПНУ ім. І. Огієнка. 2015. № 30. С. 754–763.

7. Чорномаз Л. В. Шляхи стимулювання творчої активності студентів на заняттях зі спеціальних дисциплін у вищій школі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tme.umo.edu.ua/docs/Dod/2_2010/kucher.pdf

8. Інноваційні педагогічні технології у системі неперервної професійної освіти : монографія / за ред. С. С. Вітвицької, д-ра пед. наук, проф. Житомир : ВД «Полісся», 2015. 368 с.

9. Гордон Л. Д. Психологія і педагогіка інтересу. Київ : Радянська школа, 1940. 123 с.

10. Гусак О. Г. Педагогічні умови розвитку інтересу до професійної діяльності в студентів ВНЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://repo.knmu.edu.ua/bitstream.D0%BA%D1%83%20%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%83.pdf>

11. Психологическая характеристика внимания и его роль в организации обучения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://didaktica/psixologicheskie-osnovy-obucheniya/164-psixologicheskaya-karakteristika-vnimanija-i-ego.html>

12. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. 366 с.

13. Киричук О. Б. Виховання в учнів інтересу до навчання. Київ : Знання, 1986. 48 с.

14. Фролов Ю. П. Физиологическое учение И. П. Павлова о нервной системе. СПб. : Знания, 1971. 386 с.

15. Ухтомский А. А. Доминанта. СПб. : Питер, 2002. 448с.

16. Фарун Х., Сковрон Е., Цімерман Н. Динаміка різноманіття: як реалізувати потенціал різноманіття під час семінару. Київ : Інша освіта, 2015. 80 с.
17. Внимание. Свойства внимания [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://psylist.net/obh/00140.htm>
18. Казміренко В. П., Духневич В. М., Осадько О. Ю. та ін. Засади когнітивної психології спілкування : монографія / за наук. ред. В. П. Казміренко; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 390 с.
19. Как привлечь и удержать внимание взрослой аудитории [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edu-notes.ru/how-to-grab-n-hold-adults-attention/>
20. Полозенко О. В., Яшник С. В. Психологія. Київ : Ліга Прінт-прес, 2012. 311 с.
21. Психологическая характеристика внимания и его роль в организации обучения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://didaktica./psixologicheskie-osnovy-obucheniya/164-psixologicheskaya-karakteristika-vnimaniya-i-ego.html>
22. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія. Київ : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2012. 200 с.
23. Психологічне дослідження творчих перцептивних процесів на різних вікових рівнях : монографія / за заг. ред. В. О. Моляко; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 210 с.
24. Гавриш О. А. Технології управління персоналом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ela.kpi.ua/bitstream/19480/1/tekhnohii_upravlinnia_per_sonalom.pdf

25. Способы привлечения внимания. Психологические приемы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://4brain.ru/blog/%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D1%87%D0%>

26. Как привлечь и удержать внимание взрослой аудитории. URL: <http://edu-notes.ru/how-to-grab-n-hold-adults-attention/>

27. Как привлечь внимание собеседника: 12 приемов активизации и управления вниманием человека [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.elitarium.ru/upravlenie-vnimaniem-peregovory-sobesednik-vozdjestvie-psihologija-obshhenija/>

28. Пятков А. Г. Захват внимания аудитории при работе со студентами разных уровней мотивации. *Современное состояние и перспективы развития образования*. 2017. № 3. С. 700–703.

29. Борьба за внимание аудитории. Как удерживать интерес слушателей с первой и до последней минуты? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://etutorium.ru/blog/borba-za-vnimanie-auditorii>

30. Focusing Your Attention: Tips for Improving Your Concentration on the Task at Hand. URL: <https://www.ferris.edu/HTMLS/colleges/university/tools/focusing-attention.htm>

31. 5 порад, як залучити студентів у навчальний процес [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://gohigher.org/5_porad_yak_zaluchyty_studentiv_u_navchalnyy_protsestsfbcid=UbrojIh5Yx52gaVrw0Ee8_3kuszXcNjXQpFFMJZWHU2-v7J6gE11

32. Способы привлечения внимания [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://psy.wikireading.ru/12147>

33. Focus: The Ultimate Guide on How to Improve Focus and Concentration [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://jamesclear.com/focus>

Відомості про авторів

Антюшко Дмитро Павлович – кандидат технічних наук, доцент кафедри товарознавства, управління безпеністю та якістю кафедри Київського національного торговельно-економічного університету

Володавчик Вікторія Сергіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри товарознавства, торговельного підприємництва та експертизи товарів ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Сєногорова Людмила Іванівна – кандидат технічних наук, доцент кафедри товарознавства, торговельного підприємництва та експертизи товарів ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Сич Тетяна Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри публічної служби та управління навчальними й соціальними закладами ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Наукове видання

АНТЮШКО Дмитро Петрович,
ВОЛОДАВЧИК Вікторія Сергіївна,
СЄНОГОНОВА Людмила Іванівна,
СИЧ Тетяна Володимирівна

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Монографія

Оригінал-макет – Володавчик В. С.

Підписано до друку 24.09.2021 р.
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний. Друк цифровий.
Умовн. друк. арк. 11,0.
Тираж 300 прим. Зам. № 24-09.

Видавництво та друк
ФОП Іванченко І.С.
пр. Тракторобудівників, 89-а/62, м. Харків, Україна, 61135.
тел.: +38 (050/093) 40-243-50.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 4388 від 15.08.2012 р.
monograf.com.ua

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ISBN 978-617-8059-34-7

9 786178 059347